

Európska únia a Slovensko na ceste k vedomostnej spoločnosti

Zborník z odborných seminárov v Prešove a v Bratislave

Vladimír Maňka, Marcela Gbúrová a kol.

**Podujatia boli organizované
poslancom Európskeho parlamentu a členom
frakcie Strany európskych socialistov
Vladimírom Maňkom**

v spolupráci

s Katedrou politológie Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity,
Friedrich Ebert Stiftung, zastúpenie v Slovenskej republike,
Inštitútom Analýzy - Stratégie - Alternatívy,
Inštitútom zamestnanosti.

Vladimír Maňka, Marcela Gbúrová a kol.
Európska únia a Slovensko
na ceste k vedomostnej spoločnosti

Zodpovední redaktori Lubomír Andrassy, Tomáš Koziak
Publikácia neprešla jazykovou úpravou
ISBN 80-89149-10-3

OBSAH

1. ING. VLADIMÍR MAŇKA	
Škandinávsky model, recept na úspech aj pre Slovensko?	5
2. PROF. PHDR. MARCELA GBŮROVÁ, CSC.	
Vedomostná spoločnosť v kontexte vzťahu občianska spoločnosť – štát	13
3. ROBERT TAYLOR	
Švédsky model a odkaz pre sociálnu demokraciu	20
4. PHDR. ING. LUBOMÍR ANDRASSY	
Škandinávsky model. Prečo áno?!	25
5. PHDR. TOMÁŠ KOZIÁK, PhD.	
Lisabonská stratégia na Slovensku alebo Slovensko na ceste k znalostnej ekonomike? ...	32
6 PHDR. ŠTEFAN SURMÁNEK, CSC.	
Rozširovanie EÚ – stav, problémy, perspektívy	36
7. PHDR. IVAN DUBNIČKA, PhD.	
(Pseudo) ekologizovaná spoločnosť	43
8. DOC. PHDR. SVETOZÁR KRNO, CSC.	
Odstrkované aj priťahujúce vzdelanie	51
9. PAEDDR. PATRIK DERFIŇÁK	
K problematike vzdelávania na východnom Slovensku v minulosti	57
10. PHDR. STANISLAV ŠANTA	
Slovensko a EÚ na ceste k vzdelanostnej spoločnosti	62
11. PHDR. MICHAL KALIŇÁK	
Regionálne školstvo a vedomostná spoločnosť	67
12. DOC. PHDR. JOZEF LYSÝ, CSC.	
Spoločnosť znalostí a kríza verejných autorít	72
13. PHDR. DANIEL KLIMOVSKÝ	
Komunikácia občanov a politikov na komunálnej úrovni ako predpoklad vzdelávania a informovania občanov a jej dopad na občiansku participáciu	78
14. DANIEL DOBIAŠ	
Človek, poznanie a otvorená spoločnosť K.R. Poppera	86
15. MGR. ANTON FOGAŠ	
Dialóg kultúr a civilizácií na príklade európsko-islamských vzťahov a edukačný proces ...	92
16. DOC. RNDR. VILIAM PÁLENÍK, PHD	
Dánsky model flexicurity	101
17. PHDR. LUBOMÍR PLATKO	
Politika zamestnanosti a uplatnenie absolventov škôl na trhu práce	110
18. DOC. ING. DUŠAN TURAN, CSC.	
Koncentrácia a centralizácia sociosynergetickej informácie – nevyhnutný predpoklad vedomostnej integrácie spoločnosti	117

Škandinávsky model, recept na úspech aj pre Slovensko?

Ing. Vladimír MAŇKA – poslanec Európskeho parlamentu,
člen frakcie SES

V čom sú európske sociálne modely podobné a v čom odlišné od ostatných modelov?

1. **Spoločné hodnoty:** demokracia, vláda zákona, dodržiavanie ľudských práv.
2. **Rozdiely:** Európu vo všeobecnosti charakterizujú sociálne ekonomiky a väčšia miera kolektivismu v spoločnosti ako u väčšiny iných modelov. Cieľom nie je len čistý ekonomický výkon, ale aj iné kategórie: voľný čas, sociálna súdržnosť, environmentálna udržateľnosť. Európu charakterizuje rozsiahlejší verejný sektor.

Čo je pre prosperitu štátu najdôležitejšie?

- Dlhodobá udržateľnosť pri zlepšovaní sociálnych a životných podmienok obyvateľstva s ohľadom na globálnu konkurenciu.
- Ekonomika musí byť schopná dosahovať ciele zamerané na dlhodobé skvalitňovanie alebo zachovanie úrovne blahobytu v danom regióne.

Európa dnes diskutuje a hľadá spoločné riešenia. Do úvahy prichádzajú štyri modely sociálnej politiky, ktoré pokrývajú štyri rôzne geografické oblasti:

- Anglosaské krajiny (Írsko, Spojené kráľovstvo),
- Škandinávské krajiny (Dánsko, Švédsko, Nórsko, Fínsko),
- Kontinentálne krajiny (Francúzsko, Nemecko, Rakúsko, Belgicko, Luxembursko),
- Stredomorské krajiny (Grécko, Taliansko, Portugalsko, Španielsko).

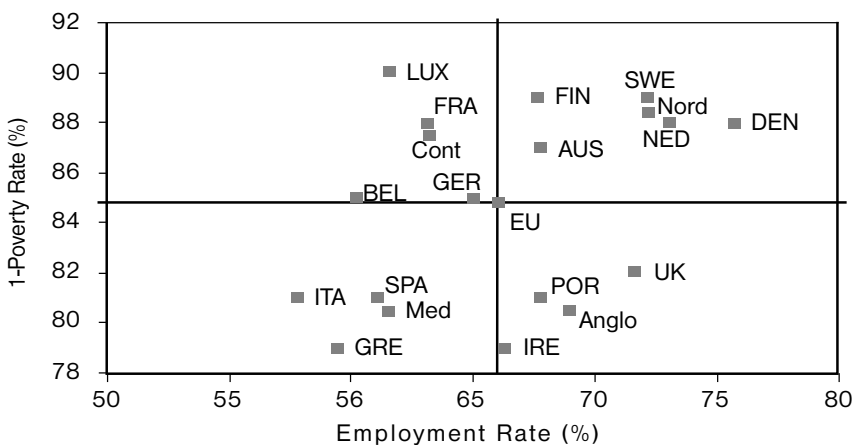
Porovnanie európskych sociálnych modelov:

- **z hľadiska výskytu chudoby:** Škandinávské krajiny majú najnižšiu mieru výskytu chudoby, kontinentálne krajiny sú len tesne za nimi, najhoršie sú na tom stredomorské krajiny, pričom anglosaské krajiny sú takmer na úrovni stredomorských krajín.
- **z hľadiska ochrany pred nepoistiteľným rizikom na trhu práce:** Stredomorské krajiny majú veľmi prísne pravidlá ochrany zamestnanosti a skôr nižšie dávky v nezamestnanosti. Škandinávské krajiny poskytujú štedré, komplexné dávky v nezamestnanosti, ochrana pred prepustením zo zamestnania je menej prísna. Kontinentálne krajiny rovnako poskytujú štedré dávky v nezamestnanosti, ochrana pred prepustením je prísnejšia. Anglosaské krajiny poskytujú menšiu ochranu pred prepustením, dávky v nezamestnanosti sú nižšie.

- **z hľadiska odmeňovania za účasť na trhu práce:** Rozdiely sú výrazné. Miera zamestnanosti je oveľa vyššia v škandinávskych a anglosaských krajinách (72 % a 69 % v roku 2004) ako v krajinách kontinentálnej Európy a v krajinách Stredomoria (63 % a 62 %).

Túto komparatívnu analýzu štyroch modelov možno zhrnúť použitím typológie založenej na dvoch kritériách: efektívnosti a spravodlivosti. Model považujeme za efektívny, ak poskytuje dostatok impulzov pre prácu a na základe toho vedie k relatívne vysokej miere zamestnanosti. Za spravodlivý ho považujeme vtedy, keď riziko chudoby udržiava na relatívne nízkej úrovni. Nasledujúci graf znázorňuje pravdepodobnosť úniku pred chudobou vo vzťahu k miere zamestnanosti podľa štyroch zoskupení krajín a podľa 15 členských krajín v pôvodnej EÚ-15.

Pohľad na mieru zamestnanosti a pravdepodobnosti úniku ľudí pred chudobou v európskych sociálnych systémoch

(Poverty Rate - miera úniku pred chudobou, Employment Rate - miera zamestnanosti)

Všetky škandinávské a anglosaské krajiny dosahujú nadpriemerné výsledky, pričom krajiny kontinentálnej Európy (s výnimkou Rakúska) a Stredomoria (s výnimkou Portugalska) vykazujú podpriemerné výsledky. Čím je legislatíva v oblasti ochrany zamestnania prísnejšia, tým nižšia je miera zamestnanosti. Na druhej strane, vysoká miera nezamestnanosti zohráva v tejto súvislosti len sekundárnu úlohu. To znamená, že ochrana pracovných miest prostredníctvom pracovného práva má jednoznačne negatívny vplyv na zamestnanosť, a na druhej strane zas ochrana

pracujúcich prostredníctvom poistenia v nezamestnanosti môže byť pre zamestnanosť pozitívna. Nižšie uvedená tabuľka znázorňuje výsledky typologického testu z hľadiska efektívnosti a spravodlivosti v štyroch európskych skupinách štátov.

Škandinávci sú v závideniahodnej pozícii, keď ich sociálny model pri-
náša efektívnosť aj spravodlivosť, kým zas obyvatelia Stredomoria žijú
v sociálnom systéme, ktorý sa nevyznačuje ani efektívnosťou ani spr-
avodlivosťou. Anglosaské krajiny majú efektívny, ale nespravodlivý so-
ciálny model, kým zas kontinentálne krajiny vykazujú oveľa viac spr-
avodlivosti, no oveľa menej efektívnosti. Ďalšia interpretácia tabuľky sa
zameriava na *udržateľnosť* sociálnych modelov. Modely, ktoré sú neefek-
tívne, nie sú udržateľné vo vzťahu k narastajúcemu napätiu vo verejných
financiách v dôsledku globalizácie, technologických zmien a starnutia
populácie. Menej efektívne kontinentálne a stredomorské modely budú
mať s udržateľnosťou vážne problémy. Na druhej strane, modely, ktoré
nie sú spravodlivé, môžu byť udržateľné, ak sú efektívne. Príčinou toho
je, že minimálne v Európe (ale aj v Amerike) úroveň spravodlivosti so-
ciálneho modelu odráža životaschopnú politickú voľbu.

Typológia štyroch európskych sociálnych modelov

EFEKTÍVNOSŤ			
SPRAVODLIVOSŤ	<i>Vysoká</i>	Krajiny kontinentálnej Európy	Škandinávske krajiny
	<i>Nízka</i>	Krajiny Stredomoria	Anglosaské krajiny

Z toho vyplýva, že škandinávsky aj anglosaský model je udržateľný, kým zas kontinentálny a stredomorský model udržateľný nie je a treba ho reformovať s cieľom dosiahnuť väčšiu efektívnosť obmedzením faktorov, ktoré na prácu a rast pôsobia demotivačne. Existuje dostatočný dôvod na reformu európskeho trhu práce a európskych sociálnych politík, najmä v krajinách kontinentálnej Európy a Stredomoria. Celkový hrubý domáci produkt deviatich kontinentálnych a stredomorských

krajín predstavuje dve tretiny celej EÚ-25 a 90 % HDP 12 členov eurozóny. Ekonomická a sociálna výkonnosť týchto krajín je preto rozhodujúca v záujme zabezpečenia hladkého fungovania celej Európskej únie a eurozóny.

Kľúč k úspechu škandinávského modelu

Služby zamestnanosti sa preorientovali z poskytnutia pasívnych kompenzácií v nezamestnanosti na poskytovanie služieb, ktoré nezamestnaným pomáhajú rozvíjať ich zručnosti a aktívne si hľadať prácu. Toto je oveľa lepšie využitie verejných zdrojov, ako platenie príspevkov desiatim i viac percentám nezamestnaných za to, že nepracujú. USA majú vysokú produktivitu a konkurencieschopnosť. Napriek tomu tam hladuje viac ako 38 miliónov ľudí vrátane 14 miliónov detí a tento trend má rascú tendenciu (Medical News Today, 29. 10. 2005). Podľa Svetového ekonomického fóra sú Spojené štáty v konkurencieschopnosti na druhom mieste na svete. Prvé je Fínsko a za nimi Švédsko a Dánsko. Slovensko je až na 41. mieste. Podľa štatistík Medzinárodnej organizácie práce sú však Spojené štáty v oblasti sociálnych a ekonomických istôt až na 25. mieste. Najvyššie ekonomické istoty na svete ponúkajú svojim zamestnancom opäť Škandinávske krajiny. V poradí Švédsko, Fínsko, Nórsko a Dánsko.

Kvalita života

V prieskumoch kvality života (subjektívna spokojnosť so životom s objektívnymi parametrami – materiálny blahobyť, zdravie, rodinné vzťahy, politická sloboda a bezpečnosť, istota pracovného miesta, rodová rovnosť) sú škandinávske štáty v prvej desiatke na svete. Severské krajiny majú aktívny a efektívny trh práce. Kombinujú vysokú zamestnanosť s vysokými platmi, dobrým sociálnym zabezpečením a vysokou sociálnou ochranou. Dosahujú udržateľný hospodársky rast so zachovaním vysokých environmentálnych štandardov. Fínsko, Nórsko, Švédsko a Island obsadili prvé, druhé, štvrté a piate miesto v zozname najčistejších a voči životnému prostrediu najšetnejších krajín na svete. V prieskume dosahovania lisabonských cieľov sa Fínsko umiestnilo na vrchole rebríčka vo všetkých hodnotených oblastiach. Dánsko na druhom a Švédsko na treťom mieste.

Investície do vedy a výskumu

Európska únia si v Lisabonskej stratégii stanovila cieľ, že do roku 2010 bude investovať do vedy a výskumu 3 % HDP. Investície do vedy a výskumu sú v severných krajinách najvyššie v Európe. Švédsko investuje 3,74 % HDP a Fínsko 3,51 % HDP. Je to viac ako v USA (2,59 %). Zdroj: Eurostat 2004. SR investuje do vedy a výskumu 0,51 % HDP, v roku 2000 to bolo 0,65 % HDP.

Vzdelanie – základný pilier spoločnosti

Škandinávská stratégia sa zameriava na poznatkovo orientovanú ekonomiku, na modernizáciu sociálneho modelu, v ktorom investujú do ľudí a bojujú proti sociálnej vylúčenosti. Celospoločenskou prioritou je vzdelávanie a školstvo. Cieľom celoživotného vzdelávania je vytvárať silnú a udržateľnú konkurenciu, kde sa nezamestnaný zamestná v čo najkratšom čase. Vzdelávacie zariadenia od škôlok až po univerzity sú prakticky zadarmo. Dánsko, Švédsko a Fínsko do vzdelania investujú najviac. Dánsko 8,51 % HDP, Švédsko 7,66 % HDP, Fínsko 6,39 % HDP. Priemer EÚ je 5,1 % HDP. Zdroj: Eurostat 2002. Slovensko 4,35 % HDP (r. 2002). V r. 2006 SR vynaloží na školstvo 3,7 % HDP.

Ako sa vysporiadať so starnutím európskej populácie

Udržateľný rozvoj predpokladá solidaritu medzi generáciami. Dôchodkové systémy treba prehodnotiť, aby dokázali uniesť tlak, keď starších Európanov bude podporovať čoraz menej pracujúcich ľudí. Cesta vedie cez zvyšovanie miery zamestnanosti, vyššiu pôrodnosť, investovanie do mladých ľudí – čím budú tieto systémy kvalitnejšie, tým prinesú väčšie istoty pre staršie generácie. Poslanci Európskeho parlamentu sa 23. marca 2006 zaoberali aktuálnymi problémami, vyplývajúcimi zo starnutia európskej populácie. Rozhodnutie mnohých žien a párov obmedziť počet detí, alebo odložiť narodenie dieťaťa, často nie je ich vlastnou voľbou, ale voľbou, ktorú si vynútila potreba zladiť pracovný, súkromný a rodinný život. Dôrazne preto žiadali, aby bolo zo štátnych zdrojov podporované zriaďovanie a prevádzka jasí a denných materských škôl, ako aj opatrovanie starších osôb, ktoré si vyžadujú starostlivosť. Vyzvali členské štáty, aby podporovali fiškálne opatrenia, ktoré napomôžu rastu pôrodnosti.

Za príklad dáva správa škandinávske krajiny, „kde sa vysoká miera účasti mužov a žien na trhu práce spája s jednou z najvyšších mier pôrodnosti v Európe a kde dostupnosť bezplatných alebo cenovo dostupných zariadení starostlivosti o deti, možnosti rodičovskej dovolenky a právne predpisy o materskej dovolenke prispievajú k vysokej účasti žien na trhu práce.“ Škandinávske krajiny majú najvyššiu mieru zamestnanosti žien a mladých ľudí. Na prekonanie spomínaných prekážok poslanci navrhli členským štátom viacero opatrení:

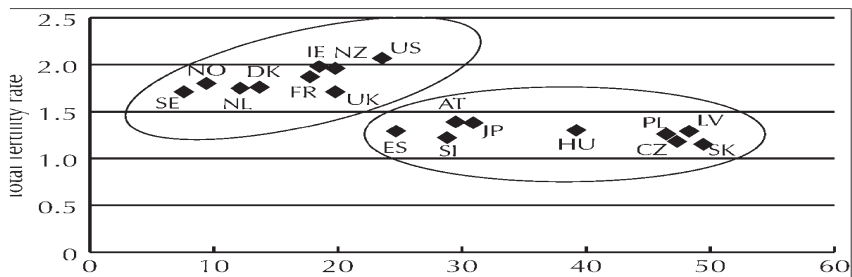
- umožnenie väčšej pružnosti pracovného času, aby mohli pracovníci prispôbiť svoj pracovný čas požiadavkám rodinného života a nevyhnutným nákupom;
- zlepšenie prístupu na trh bývania, napríklad podporou ľahšieho prístupu k hypotekárnym zdrojom;
- uplatňovanie takých daňových politík, ktoré sú priaznivejšie pre rodiny;
- podporu prístupnejších zariadení starostlivosti o deti a závislé osoby a podporu úspešných miestnych škôl;
- zlepšenie zlučiteľnosti vyučovacích hodín s pracovným časom a zároveň boj proti „kultúre dlhého pracovného času“;
- podporu rovnosti na pracovisku;
- a podporu rovnosti v domácnosti.

Reformy národných dôchodkových systémov by sa nemali sústreďovať iba na to, aby sa tieto systémy stali finančne udržateľnými, ale aj na to, aby sa finančne udržateľnejšími stali životy starších ľudí. Otázka z medzinárodného sociálneho prieskumu (ISPP) v r. 2002: „Úlohou muža je zarábať peniaze, úlohou ženy je starať sa o domácnosť a rodinu.“ Vo Švédsku s týmto tvrdením súhlasilo menej ako 10 % opýtaných. Na Slovensku súhlasila polovica opýtaných. Staromódne postoje k rodovej rovnosti v kombinácii s nespravodlivým ohodnotením žien sťažujú ženám možnosť zosúladiť rodičovstvo s pracovným životom, čo môže viesť k stavu, že mnohé ženy odložia alebo sa vzdajú rodenia detí.

Silný sociálny štát

System sociálneho zabezpečenia nemožno udržať bez podpory strednej vrstvy. Ak táto vrstva opustí kolektívne systémy, základy sociálneho štátu sa rozsypú. Keď prostredné skupiny pocítia, že reformy sa dejú na úkor nich, celému systému hrozí kolaps. Škandinávske krajiny sa vyznačujú efektívnymi trhmi, ktoré dokážu mobilizovať relatívne veľkú časť obyvateľstva v produktívnom veku a zabezpečiť zárobok pre veľkú časť dos-

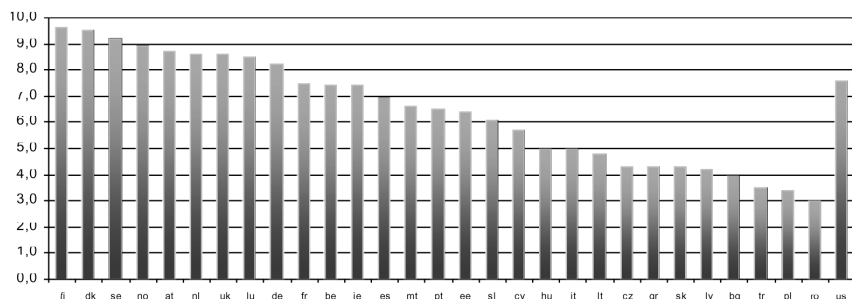
pelych. Táto symbióza medzi sociálnym štátom a trhom je podmienkou pre boj proti chudobe, sociálnej vylúčenosti a všeobecných nerovností. Konkurencieschopnosť škandinávskych krajín vyvracia teórie neokonzervatívnych ekonómov, podľa ktorých je silný sociálny systém brzdou konkurencieschopnosti a rastu.

„Nechceme spoločnosť víťazov a porazených ako v USA“ – hovoria predstavitelia severských štátov. Predstavitelia slovenskej vlády naopak tvrdia: „Každá zmena má svojich víťazov a porazených“. Tento názor pramení zrejme z toho, čo nám na Slovensku vo vládných pozíciách najčastejšie chýba. Chýba nám premyslená koncepcia a manažérsky prístup k riadeniu zmien. Cesta k dlhodobému úspechu vedie cez proces, v ktorom niet porazených. Vedú to aj v škandinávskych krajinách. Úspechy pramenia v dohodách sociálnych partnerov: vlády, odborov, zamestnávateľov.

Transparentnosť a korupcia

Škandinávské krajiny patria medzi krajiny s najnižšou korupciou v Európe a vo svete. Index vnímania korupcie 2005

Čím sú škandinávske krajiny špecifické?

- vysokou dôverou vláde (politickým elitám),
- dôverou verejnému sektoru,
- najnižšou korupciou vo svete.

Ako ďalej, Slovensko?

Argumenty niektorých našich politikov:

1. Kapitál je priťahovaný tam, kde sú najnižšie dane, najnižšie mzdové náklady a kde je miera regulácie najnižšia.

2. Globalizácia nahľadáva základné demokratické princípy a funkcie sociálneho štátu.

Skúsenosť severských krajín ukazuje, že tieto argumenty nie sú správne. Priateľskosť podnikateľského prostredia škandinávskych krajín voči podnikateľom potvrdzuje veľký objem priamych zahraničných investícií, ktoré tieto krajiny pritiahli. Tento príklad vylučuje tézu, že kapitál priťahuje najnižšie dane. Rozhodujúci vplyv na rozhodnutie investorov prísť, respektíve neprísť do krajiny má podstatne viac faktorov. Napríklad členstvo v EÚ, infraštruktúra, vymožitelnosť práva, úroveň práce verejného sektora, vzdelanosť pracovnej sily atď.

Zdôrazniť treba fakt, že investori na Slovensko neprichádzajú primárne kvôli reformám či daniam, ale kvôli nízkej cene práce a vysokým investičným stimulom od vlády: odpustenie daní, výkup pozemkov, stavby bytov pre firmu zo štátneho rozpočtu, dotácie štátu na vzdelávanie pracovníkov, atď. Vláda si teda de facto investorov kupuje. Napriek tomu na Slovensko prichádza menej investorov a investície sú s nižšou pridanou hodnotou ako v iných krajinách EÚ. Mnohí takíto investori Slovensko v budúcnosti opustia a pôjdu za lacnejšou pracovnou silou (Rumunsko, Bulharsko, Čína,...).

Prečo Slovensko ignoruje najlepšie európske skúsenosti? Inšpirujme sa úspešnými štátmi, ktorých obyvatelia sú spokojní so životom vo svojej krajine. Dnešná Európa sa ocitla na križovatke, keď si vyberá či pôjde cestou narastajúcej chudoby, sociálnej vylúčenosti a nerovností, alebo si vyberie cestu vyššej zamestnanosti, vyššej efektivity, vyššej istoty, cestu solidarity a odstránenia chudoby. Poďme vlastnou cestou, ale inšpirujme sa úspešnými štátmi, ktorých obyvatelia sú spokojní so životom vo svojej krajine.

„Škandinávsky región poskytuje priliš dobrý model na to, aby bol ignorovaný.“

Nick Clegg

poslanec parlamentu Spojeného kráľovstva a predseda komisie EPC
pre udržateľný rozvoj

Vedomostná spoločnosť v kontexte vzťahu občianska spoločnosť – štát

Prof. PhDr. Marcela GBÚROVÁ, CSc.
riaditeľka Inštitútu politológie FF PU Prešov

Kľúč k pochopeniu problematiky, ktorá je v centre pozornosti tohto odborného podujatia, sa pokúsim hľadať v oblasti vzťahu občianska spoločnosť – štát. Na úvod pripomeniem klasiku vedy o politike R. Scrutona a jeho všeobecne akceptovanú duálnu typológiu štátu, ktorá rozlišuje **poddanský** a **občiansky** štát, pričom prvému priraduje realizáciu demokracie „zhora“, teda od autoritatívnych mocenských aktérov na poli politiky, štátu a občianstva a druhému demokraciu „zdola“, čiže od občanov ako dominantných nositeľov moci¹. Každý z týchto dvoch typov štátov rozvíja iný typ občianstva. Predtým, než sa o nich bližšie zmienim, upriamim pozornosť na anglického sociológa T. H. Marshalla ako prvotriednu sociologickú autoritu v oblasti vývojovej teórie moderného občianstva.

Na konci 40. rokov 20. storočia vytvoril na príklade rozvoja občianskeho štátu v Anglicku teóriu o troch úrovniach občianstva. Prvá z nich sa viaže na základné ľudské a občianske práva a slobody, druhá úroveň je spätá s politickými právami a slobodami, ktorých stredobodom sú všeobecné volebné právo a inštitúty priamej, resp. zastupiteľskej demokracie. Tretiu úroveň moderného občianstva tvorí sociálne občianstvo korelujúce so širokou oblasťou sociálnej politiky štátu². Hoci Marshallova paradigma občianstva bola vytvorená v rámci anglického liberalizmu, výskumy politických systémov iných európskych demokracií potvrdili, že je historicky a komparatívne vhodná na sledovanie vývoja stratégie občianstva na úrovni rôznych štátnych útvarov.

Aplikujúc Scrutonovu typológiu štátu a Marshallovu typológiu občianstva na slovenskú spoločnosť po roku 1989 môžeme konštatovať dve výrazné tendencie. Prvá tendencia sa viaže na základný cieľ demokratizačného pohybu: a) prekonať tradície formalizovaného občianstva bývalého štátu, ktorý **primárne kreoval sociálnu dimenziu občianstva metódou negácie občianskych a politických práv**, a b) vytvoriť podmienky pre vznik občianskeho typu štátneho zriadenia. Druhá tendencia súvisí s ponovembrovým vývojovým trendom občianskej spoločnosti v Slovenskej republike, ktorý

¹ Bližšie o tom Scruton, R.: *Slovník politického myšlení*. Brno 1989.

² Marshall, T. H.: *Citizenship and Social Class*. In: Marshall, T. H - Bottomore, T.: *Citizenship and Social Class*. Pluto Press., London 1991 (originally published in 1950).

vykazuje nasledujúci stav: **priorizujú sa oblasti politických a občianskych práv, zanedbáva sa sociálny rozmer občianstva**. Sme teda svedkami atypickej tranzitívnej situácie: namiesto smerovania k modernému občianstvu, ktoré predpokladá **rovnomernú** transformáciu vo všetkých troch marshallovských úrovniach občianstva, máme dočinenia s kultiváciou **dvoch** rovín, presne v obrátenom garde ako v predtransformačnom období.

Pritom treba poznamenať, že úroveň kultivácie občianskej a politickej roviny občianstva sa realizuje predovšetkým vonkajšími zásahmi na makroúrovni politického systému (tvorbou inštitúcií a legislatívy sprostredkujúcej občianstvo vo všetkých jeho dimenziách). Uvedené tendencie potvrdili viaceré výskumy slovenských sociologických a politologických pracovísk, ale napríklad aj špecializované výskumné projekty Strediska pre štúdium práce a rodiny Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny³ a i.

Z uvedeného vyplýva, že slovenská spoločnosť má pred sebou dva na seba nadväzujúce transformačné ciele: 1. Dosiahnuť vyrovnanosť transformácie sociálneho občianstva na úroveň občianskeho a politického občianstva. 2. Rozvinúť občiansky potenciál slovenských obyvateľov v jeho piatich základných zložkách – demokratickom, vedomostnom, činnostnom, asociáčnom, delegatívnom⁴, a to na úroveň moderných európskych štandardov.

Tieto ciele predpokladajú nastavenie vládnych priorít, ktoré by podľa mňa mali smerovať predovšetkým do dvoch oblastí: sociálnej politiky a do vedomostnej zložky občianskeho potenciálu.

1. V prvom prípade by malo ísť o skvalitnenie sociálneho občianstva najmä formou odstraňovania extrémnych sociálnych nerovností. Slovenská spoločnosť, ktorá do transformačných procesov vstupovala po desaťročiach direktívneho systému s absenciou funkčnej diferenciacie silne homogenizovaná a etatizovaná, je k spomínanej extrémnej sociálnej (a treba dodať, že nielen k sociálnej) diferenciacii veľmi citlivá. Rozdiely medzi aspiráciami obyvateľstva na zmenu kvality života a reálnymi možnosťami vyvolávajú spoločenské tenzie, frustrácie a iné nežiaduce javy. V tomto kontexte upozorním na štúdiu⁵ zameranú na zisťovanie kvality života, sociálne nerovnosti a diferenciacie obyvateľstva v Slovenskej republike v roku 2004, ktorá – okrem iného – konštatovala prítomnosť synergického reflexu pri nedostatku participácie na bežnom živote spoločnosti. Tento reflex sa prejavuje kumuláci-

³ Pozri napríklad štúdiu R. Džambazoviča a D. Gerberyho *Od chudoby k sociálnemu vylúčeniu*. Sociológia 37, 2005, č. 2

⁴ O tejto problematike podrobnejšie píše Roško, R.: *Smer moderné občianstvo*. Sociologický ústav SAV, Bratislava 1995

⁵ Lалуha, I. – Ošková, S. – Stanek, V.: *Kvalita života, sociálne nerovnosti a diferenciacia obyvateľstva*. Sociológia 37, 2005,

ou negatívnych javov v živote človeka, ktorá zvyčajne vedie k chronickému narušeniu všetkých troch marshallových zložiek občianstva.

Tento negatívny trend možno registrovať aj na iných typoch extrémnych nerovností spoločnosti: najmä v sociálno-ekonomickej úrovni regiónov, na trhu práce z pohľadu mužov a žien, nerovnosti príjmovej, majetkovej a statusovej povahy, nerovnosti v spotrebe hmotných a nehmotných statkov, nerovnosti v prístupe ku vzdelaniu a i. Uvedený negatívny trend nestačí sanovať len sociálnou ochranou prostredníctvom systému sociálnej politiky. K dispozícii sú aj v zahraničí vyskúšané cesty (najmä v štátoch severnej Európy – Dánsko, Fínsko, Švédsko) prinášajúce efekty z krátkodobého a dlhodobého hľadiska: cielene zameraná štátna podpora regionálneho rozvoja, solidárnejšia participácia na rozdeľovaní národného produktu úpravou daňovej politiky štátu, spolupráca formálnych štruktúr miestnych samospráv, inštitúcií regionálneho trhu práce (regionálnych centier zamestnanosti) i inštitúcií regionálneho vzdelávania a rekvalifikácie, vypracovanie projektov perspektívnych odvetví v regióne, ich príslušná podpora na miestnej, národnej a nadnárodnej úrovni, transformácia Európskeho sociálneho fondu na systém odborného vzdelávania a prípravy smerom k potrebám trhu práce s dôrazom na potreby spoločnosti založenej na vedomostiach a na sociálnu inklúziu⁶.

2. V súvislosti s druhým transformačným cieľom sa do popredia vysúva vzdelanostná dimenzia občianstva. Je trochu paradoxné, že o rozvoji tejto dimenzie občianstva sa verbálne deklaruje na rozličných úrovniach odborného a najmä politického diskurzu v Slovenskej republike už niekoľko rokov, najnovšie táto všeobecne prijímaná civilizačná priorita zaznela z úst slovenského predsedu vlády pri stretnutí s britským premiérom T. Blairom v Bratislave a s americkým prezidentom G. Bushom vo Washingtone, no realita slovenského života ju nezaznamenala ako prioritu, o čom svedčí aj nízke % HDP (3, 9) vyčlenené na vzdelanie v roku 2005⁷.

Pripomeňme si v skratke pozitívne efekty vyplývajúce z potencionálneho rozvoja uvedenej dimenzie občianstva. Za základnú výhodu sa všeobecne považuje synergický, resp. multiplikačný efekt, ktorý sa prejavuje – z krátkodobého i dlhodobého hľadiska – pozitívnu zmenou kvality všetkých troch dimenzií a potenciálov občianstva, resp. zmenou kvality života spoločnosti vo všetkých jej aspektoch a prejavochoch.

⁶ Bližšie o tom Čambáliková, M.: *Globalizačné výzvy sociálneho dialógu a sociálnemu občianstvu*. Sociológia 34, 2002, č. 5

⁷ Pre porovnanie v roku 2005 výdavky na vzdelanie vo Fínsku, Švédsku a Dánsku boli na úrovni 7 % HDP, v Slovinsku 5 % a v USA 5, 5 % HDP. Na vysokoškolské vzdelanie SR vyčlenila v roku 2005 na vysokoškolské vzdelanie 0, 85 % HDP, priemer v EÚ je 1, 1 % HDP. Bližšie o tom Žanony, R.: *O čom to hovorte, pán Dzurinda?* Slovo, r. 8, č. 12, s. 2.

Vzhľadom na uvedenú skutočnosť chcem zdôrazniť, že vedomostnú dimenziu občianstva nesynonymizujem s užšie chápanými pojmami informačná, resp. znalostná či digitálna ekonomika, hoci nespochybňujem fakt, že modernizácia informačných technológií a rozvoj sofistikovaných výrobných programov má nepopierateľne pozitívne efekty na ekonomiku štátu, na jeho hospodársky rast, na rozvoj sociálnej dimenzie občianstva, no len čiastočne zasahuje svojimi výstupmi ostatné občianske potenciály. Pozitívne efekty sa dosahujú aj v ďalších občianskych potenciáloch.

V činnostnom potenciáli ide o zvýšenie produkcie sociálneho kapitálu, o naakumulovanie civilizačných kompetencií, ktoré sú potrebné na zvládnutie rozhodujúcich cieľov slovenskej spoločnosti v 21. storočí. Ďalej ide o zvýšenie miery kritickej občianskej vnímavosti vo verejnej sfére, o zvýšenie citlivosti na riešenie otázok spravodlivosti, vrátane sociálneho rozmeru spravodlivosti a sociálneho rozmeru vládnej politiky. V asociačnom potenciáli je vedomostným činiteľom pozitívne zasiahnutá najmä oblasť politického, právneho, mravného, historického, ekologického a environmentálneho vedomia, čoho výsledkom je zvýšenie miery racionálneho rozhodovania v politicko-straníckej a spolkovvej činnosti občana, v práci občianskych hnutí, skvalitnenie jeho profesionálnej statusovej pozície a podobne.

V delegatívnom potenciáli sa výskumne potvrdili pozitívne účinky vzdelania na schopnosti občana fungovať v politickom systéme modernej demokracie. Z uvedeného je zjavné, že vedomostný potenciál občianstva je kapitálom, do ktorého sa oplatí investovať. Dávno to pochopili vlády vyspelých svetových mocností. Vzdelanie ako prioritu má vo svojich programových cieľoch Európska únia⁸. Do vzdelania musí investovať aj Slovenská republika, ak chce byť súčasťou vyspelej európskej občianskej spoločnosti.

Koncepcný a legislatívny rámec tejto civilizačnej výzvy sa v podmienkach Slovenskej republiky začal tvoriť po roku 1998 schválením zákonov o Agen-túre na podporu vedy a techniky (2001), zákonom o vede a technike (2002), zákonom o Slovenskej akadémii vied (2002), zákonom o vysokých školách (2002). Po roku 2002 sa uvedené právne normy uvádzali s problémami do praxe, pričom tento proces bol sprevádzaný tým, že Ministerstvo školstva SR

⁸ Dokumentuje to najmä program radikálnej obnovy EÚ v ekonomickej a sociálnej oblasti, ktorí pri-jali lídri pätnástky v roku 2000 pod názvom Lisabonská stratégia. Podľa nej mala únia do roku 2010 vybudovať konkurenčne schopnú dynamickú znalostnú ekonomiku s udržateľným rastom, ktorá by vytvárala viac kvalitnejších pracovných miest a opierala by sa o sociálnu súdržnosť. Cieľom toho programu bolo dobehnúť USA a Japonsko, za ktorými EÚ v konkurenčnej schopnosti zaostáva. Finančné prostriedky mali prednostne smerovať do oblasti vedy a výskumu. Pre spresnenie treba uviesť, že pri revízii Lisabonskej stratégie v roku 2005 Európska komisia vyčí-tala vládám nedostatok politickej zodpovednosti za plnenie cieľov celoeurópskej stratégie. Vy-zvala štáty, aby vypracovali národné „lisabonské“ plány. Bližšie pozri Pravda 21. 3. 2006, s. 15.

a Ministerstvo financií SR si navzájom vyjasňovali rozdielne pozície a postoje o organizácii a financovaní školských a výskumných priorít. Objem finančných prostriedkov do týchto oblastí ostával vo všetkých ukazovateľoch sledovaných EK a OECD⁹ veľmi nízky.

To, na čom možno stavať ďalší rozvoj vzdelanostnej dimenzie občianskej spoločnosti v Slovenskej republike, je legislatívna oblasť. V marci 2005 Vláda SR prijala ekonomickú Stratégiu konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010: Národná lisabonská stratégia. Prvého júla 2005 zasa nadobudol účinnosť Zákon č. 172/2005 Z. z. o organizácii štátnej podpory výskumu a vývoja. Prijatím Akčného plánu pre vedu, výskum a inovácie (uznesenie č. 557 z 13. júla 2005) sa vytvoril priestor pre vypracovanie Dlhodobého zámeru vednej a technickej politiky do roka 2015. Základy tohto zámeru obsahuje Minerva – oficiálny program vlády rozvoja znalostnej ekonomiky na Slovensku. Tieto legislatívne nástroje inovačnej politiky v oblasti vzdelávania bude treba rozšíriť nad rámec tzv. znalostnej ekonomiky, ktorá je práve cieľom Minervy.

V tomto smere sa ponúkajú tieto riešenia:

- a) V prvom rade by bolo potrebné vypracovať koncepciu vzdelanostnej spoločnosti ako komplexnej stratégie riešenia rozvojových priorít občianskej spoločnosti v SR.
- b) Uvedená koncepcia by mala byť vládnu prioritou.
- c) Vládna priorita predpokladá podstatné navýšenie objemu finančných prostriedkov na oblasť školstva, vedy, výskumu a vývoja a vytvorenie legislatívneho prostredia pre uvedenú oblasť. Ak náš záujem o uvedenú prioritu bude skutočne vážny, v tom prípade by sme sa mali inšpirovať EÚ, ktorá si stanovila úlohu zvýšiť investície do výskumu do roku 2010 na 3 % celkového HDP EÚ (pre porovnanie Slovenská republika by mala v tomto roku vynaložiť 0, 51 % HDP).

3. V oblasti školskej politiky je citeľná absencia reformy v oblasti predškolského, základného, stredného a vyššieho odborného vzdelávania a vzdelávania v školských zariadeniach. Infovek je sice dobrým projektom riešenia zlého stavu v oblasti internetizácie na školách, ale zďaleka nerieši otázku školskej politiky v oblasti komplexného vzdelávania. V rámci tejto refor-

⁹ Bližšie pozri Vládou SR v júni 2005 schválený *Akčný plán Slovenskej republiky pre oblasť vedy, výskumu a inovácií. Materiál vypracovaný na základe zákona č. 172 o organizovaní štátnej podpory výskumu a vývoja a o doplnení niektorých zákonov. Sekcia Vat VŠ, MŠ SR. Bratislava 2005.* Tento dokument je výsledkom plnenia cieľov Lisabonskej stratégie z roku 2000 a z jej spresneného variantu z roku 2005.

my je potrebné riešiť sociálnu a statusovú pozíciu učiteľa ako hlavného garanta školskej reformy.

4. Vysoké školy a vedecké inštitúcie zohrajú podstatnú úlohu v koncepcii vzdelanostnej spoločnosti. V najväčšej miere sa budú podieľať na naplňaní základných cieľov Lisabonskej stratégie v Slovenskej republike.

Na tomto úseku je veľa úloh. Jednou z najdôležitejších je dokončenie reformy vysokoškolského vzdelávania, a to ako v oblasti implementácie európskej vysokoškolskej legislatívy, tak aj v ďalších oblastiach: edukácie, inštitucionálneho hodnotenia a financovania vysokých škôl, garancií rovnosti šanci k vysokoškolskému štúdiu, študentských mobilit, jazykových a digitálnych kompetencií, výskumu a jeho prepojenia na vzdelávací proces a aplikáciu v spoločenskom živote, zvlášť v podnikateľskom sektore, ďalej v oblasti stratégie a priorít podpory a orientácie vedy na projekty medzinárodných programov s dôrazom na budovanie centier excelentnosti a integrovaných projektov, ktoré sú predpokladom účasti slovenských vedcov na výskumných rámcových programoch EÚ všeobecne považovaných za hlavné finančné a legislatívne nástroje EÚ pre implementáciu Európskeho výskumného priestoru (European Research Area - ERA) a i.

Za jednu z dôležitých úloh, ktorej riešenie bude mať silné motivačné účinky na celý akademicko-výskumný priestor, považujem riešenie nízkeho spoločenského a sociálneho statusu vedecko-výskumných pracovníkov a vysokoškolských učiteľov, osobitne vysokoškolských profesorov, ktorí majú najväčšiu zodpovednosť za celkovú profiláciu a odbornú úroveň vysokého školstva na Slovensku, za rozvoj študijných odborov, za kvalitu prepojenia medzi výskumom a vysokoškolským vzdelávaním, za úroveň medzinárodnej mobility vysokoškolskej vedy, za kvalitu vedeckých výsledkov príslušnej vysokej školy, za úroveň edukačného procesu, za prípravu doktorandov a za kvalifikačný rozvoj vysokoškolských pracovníkov. Je viacero riešení. Jedno z optimálnych sa ponúka priamo z Ústavy SR. Článok 102 písm. h) oceňuje spoločenské poslanie vysokoškolského profesora tým, že ho menuje za profesora prezident SR na návrh ministra školstva. Z uvedeného dôvodu je namieste uvažovať o takej metodike ich financovania, ktorá má oporu v praxi, financovania osôb menovaných prezidentom SR.

5. V oblasti vedy a výskumu, ktorú vyspelé štáty považujú za kľúčovú z hľadiska plnenia rozvojových cieľov štátu na všetkých úrovniach spoločenského života štátu, treba zvýšiť objem financií z terajších 0,3 % HDP z verejných a 0,3 % zo súkromných zdrojov na vyšší objem, výhľadovo na úroveň dosahovanú v USA (2,59 %), Japonsku (3,15 %), vo

Švédsku (3,7 %), Fínsku (3,5%). Len pri tomto trende zvyšovania finančných prostriedkov sa podarí zvyšovať efektívnosť slovenskej vedy a výskumu a mieru aplikácie jej vedeckých poznatkov do spoločenskej a komerčnej sféry.

6. Za nemenej dôležitú oblasť skvalitnenia vedomostného potenciálu slovenských občanov považujem princíp celoživotného vzdelávania, ktorý sa dostal aj do priorít Lisabonskej stratégie. Osobitne by som upozornila na vzdelávanie v inštitúciách mimo školskej sústavy, na všetky druhy neformálneho vzdelávania, až po prípravu na ďalšie vzdelávanie, ktoré je veľmi dôležité pri riešení rozvoja miestnej zamestnanosti, pri aktivizovaní rozvojových aktivít obcí, malých regiónov s nízkym stupňom územnej a kvalifikačnej mobility pracovných síl, pri riešení sociálne znevýhodnených a zdravotne handicapovaných občanov a podobne.

Záver

Slovenská spoločnosť, ak chce byť úspešná a rozvíjať sa euroobčianskym smerom, nesmie popri skvalitňovaní občianskej a politickej úrovne občianstva zabúdať na jeho sociálnu úroveň. Ako ukazujú príklady vyspelých západných demokracií, rozvoj vzdelanostnej dimenzie občianstva je cestou, ktorá vedie k úspechu.

Švédsky model a odkaz pre sociálnu demokraciu

Robert Taylor, politológ – Veľká Británia

Nový dynamický model Švédska dokazuje, že pre dosiahnutie úspešnej modernizácie je nielen možné, ale dokonca nevyhnutné, aby krajina spojila v rovnakom pomere snahu o ekonomickú konkurencieschopnosť so sociálnou súdržnosťou. Naznačuje tiež, že neoliberalizmus pri svojom odmietaní základných sociálnodemokratických hodnôt nie je najúčinnjším spôsobom vybudovania bohatých a efektívnych politických ekonomíí. Peter Auer z Medzinárodnej organizácie práce (ILO) tvrdí: „Najúspešnejšími krajinami dneška nie sú krajiny, ktoré v najväčšej miere zredukovali sociálne výdavky, drasticky znížili vládne zásahy či zminimalizovali sociálne partnerstvo. Sú to skôr tie, ktoré si udržali a zmodernizovali inštitúcie a ktorých ekonomický úspech sa odráža na ich pracovnom trhu. Vysvetlením úspechu nie je flexibilita trhu, ale existencia a prispôbivosť ich inštitúcií a nariadení.“

Rovnaký názor potvrdzujú nielen nedávne skúsenosti Švédska a ostatných škandinávskych krajín, ale aj rôznych ďalších malých národov ako Írsko, Rakúsko či Holandsko. OECD vo svojich prieskumoch národných štátov možno kritizuje niektoré aspekty ich ekonomík, no zároveň uznáva pozoruhodné úspechy týchto európskych krajín, ktoré dokázali, že je absolútne možné pozitívnym a spravodlivým spôsobom reagovať na výzvy globalizácie bez toho, aby sa museli vzdať základných hodnôt sociálnej demokracie. Je potrebné zdôrazniť, že sociálna demokracia, napríklad v prípade Švédska, predstavuje najdôveryhodnejšiu politickú stratégiu pre modernizáciu, pretože jej základné princípy slobody, rovnosti a solidarity zaručujú najúčinnnejšie prostriedky pre rozvoj politik a stratégií štátu na zabezpečenie ekonomického úspechu v trhovej ekonomike.

Počas obdobia depresie v 30. rokoch 20. storočia Švédsko a ostatné severské krajiny začali vytvárať modely modernity, navrhnuté s cieľom priňať návrat plnej zamestnanosti bez nutnosti uchýliť sa k nadmernej deflačnej finančnej politike úsporných opatrení, vyrovnaných rozpočtov, minimalistických sociálnych štátov či Darwinistickej sociálnej ideológie prežitia najsilnejších spomedzi občanov. Počas prvých dvoch desaťročí po skončení druhej svetovej vojny úspešne vytvorili takéto modely, len aby boli následne konfrontované s vážnymi hospodárskymi problémami v dôsledku klesajúceho obchodu a rozpočtových deficitov, inflácie spôsobenej rastom miezd a nadmerných verejných výdavkov na financovanie svojich rozvíjajúcich sa sociálnych systémov. Po tom, čo Švédsko začiatkom 90.

rokov prekonalu prvú vážnu recesiú od povojnových časov, oživilo svoj kedysi preslávený model so zámerom vyrovnáť sa s novými a rôznymi výzvami v stále otvorenejšom a globálnejšom obchodnom a finančnom systéme. Jeho príklad sa stal stálym protikladom k prevládajúcim neoliberalistickým dogmám, pretože nový model vyvolal množstvo pochybností o niektorých zaužívaných domnienkach, ktoré sa skrývajú za známym refrénom, že väčšia vonkajšia flexibilita na pracovných trhoch je jedinou cestou k vyššej zamestnanosti a hospodárskemu úspechu.

Bolo by samozrejme nesprávne naznačovať, že Británia by mala jednoducho implementovať švédsky štýl politiky do svojho chaotickejšieho národného hospodárstva so slabšími inštitúciami a výraznejšou individualistickou kultúrou ako alternatívu k prevládajúcemu neoliberalizmu. Švédska skúsenosť s hegemoniou sociálnej demokracie prostredníctvom realizácie demokratického štátu, silné inštitúcie a predovšetkým všeobecne akceptovaná tradícia solidarity, konsenzu a kompromisu je značne odlišná od našej. Od súčasnej švédskej praxe by sme sa však mali naučiť, aké sú dôležité prvky pre vytvorenie úspešnej sociálnej trhovej ekonomiky, ktoré môžu byť použité pri všeobecnom uplatňovaní akejkoľvek úspešnej modernizačnej stratégie.

Obrana konceptu verejnej sféry

Požadujeme, aby demokratický štát jednoznačne a stabilne podporoval a bránil náš koncept širších verejných záujmov, ktorý je mimo trhovej ekonomiky. To znamená oživenie uznávania hodnôt profesionalizmu a zdôraznenie hodnôt etiky verejných služieb pri tvorbe politiky. Švédsko vždy ťažilo z relatívne vysokej úrovne dôvery svojich občanov v činnosť inštitúcií svojho demokratického štátu. Niektorých Švédov možno znepokojuje klesajúca úroveň participácie na verejnom živote a sťažujú sa na očividný pokles občianskej hrdosti a rastúce obavy z kriminality, sociálnych nepokojov, no podľa medzinárodných meradiel v krajine prevláda silná a živá atmosféra demokratickej prosperity. Prejavuje sa rozhodne menším počtom dôkazov prílišnej morálnej korupcie a rodinkárstva, hoci sa množia náznaky rastúcich rozdielov v distribúcii príjmov a bohatstva medzi najbohatšími a zvyškom populácie. Švédsko sa v porovnaní so situáciou pred tridsiatimi rokmi stalo individualistickejšou a konkurencieschopnejšou spoločnosťou, v ktorej miera osobnej spotreby prekračuje masovú výrobu. Stále je to však vysoko sociálne disciplinovaná krajina s relatívne rovnostárskou štruktúrou bohatstva a príjmov. Fungovanie štátu nevedlo k rozšírenému cynizmu ani populistickému odporu, vzostupu

rasistických nálad či sociálnych hnutí za zníženie daní. Poskytovanie a ochrana verejného priestoru je stále jednou z priorit Sociálnych demokratov. Strana je proti komercializácii každého aspektu ľudského života. Odpor voči výstrelkom trhovej spoločnosti, odhodlanie určiť hranice pokroku nie je kampaňovou rétorikou, ale nevyhnutnou súčasťou vízie Sociálnych demokratov do budúcnosti.

Modernizácia sociálneho partnerstva

Revízia Švédskeho modelu vďačí za veľkú časť svojho úspechu schopnosti nezávislých inštitúcií krajiny modernizovať sa prostredníctvom rozšírenia sociálneho dialógu a konsenzu. Odbory mali problémy vo vzťahu so Sociálnymi demokratmi, no prispôsobujú sa technologickým zmenám a spolupracujú pri reštrukturalizácii podnikov a podpore posilnenia postavenia pracujúcich. Organizovaná vrstva pracujúcich sa usiluje zlepšiť kvalitu pracovného života, nekladie však prekážky pokroku, ale víta ho. Združenia zamestnávateľov, súkromné spoločnosti, štátne úrady, finančné inštitúcie a ostatné subjekty sú pre nich dôležitými partnermi v procese modernizácie. Švédsko je najlepším príkladom toho, ako je možné dosiahnuť štrukturálne zmeny, potrebné v našom globálnom svete, prostredníctvom vytvorenia inštitucionálneho konsenzu.

Umožňujúci štát

Pre vybudovanie nového Švédskeho modelu bola kľúčová nová a pozitívna rola demokratického štátu. Sociálni demokrati nikdy neverili, že štát by mal vlastniť a kontrolovať výrobné, distribučné a výmenné prostriedky. Pôvodný Švédsky model bol založený v roku 1938 na základe historického kompromisu medzi kapitálom a pracujúcimi, vytvoril jasné a dohodnuté rozdelenie záujmov pre zosúladenie požiadaviek trhu s potrebami spoločnosti. Štát v tomto dobrovoľnom procese nevystupoval ako donucovateľ, ale ako osvietený sprostredkovateľ a katalyzátor. Dnes vykonáva tú istú funkciu v zmenených a možno náročnejších podmienkach. Nový Švédsky model ukázal, ako môže štát prebrať vedenie a ísť príkladom pri presadzovaní procesu modernizácie v rámci verejných služieb i širšieho národného hospodárstva. Švédsky štát je veľkou inšpiráciou pre formovanie národného hospodárstva, inovácie a kreativitu v súkromnom sektore a vo vytváraní slobodnejšej, no zároveň sociálne zodpovednejšej spoločnosti.

Pluralizmus a dlhodobosť

Švédsky model nám poskytuje príklad rozumného a osvieteného spôsobu, akým by demokratická ľavica mala dosahovať politické rozhodnutia v modernej spoločnosti progresívneho typu. Dôraz by mal byť kladený na vytvorenie konsenzu, všeobecného súhlasu, ktorý by mal byť dosiahnutý naprieč celou spoločnosťou, kým prinesie konkrétne politické zmeny. Švédsko nebolo nikdy zástancom diktatúry voličov, hoci často pôsobí ako štát jednej politickej strany. Sociálni demokrati väčšinou vládnu skôr prostredníctvom dosiahnutia skutočného súhlasu verejnosti a kooperácie než nariadeniami. Strana bráni tendenciám rozvoja populistického autoritárstva či kultu osobnosti. Švédsky spôsob je vždy skúmať a informovať sa prostredníctvom neustranných prieskumných inštitúcií, univerzít a odborníkov pri hodnotení špecifických otázok a problémov pri hľadaní racionálnych a účinných riešení. Znamená to zahrnutie širokej a rôznorodej škály ľudí a inštitúcií do procesu rozhodovania o tom, čo sa má vykonať. Patrí sem aj aktívna snaha o demokratické vládnutie prostredníctvom neustranných a objektívnych procesov racionálnej diskusie a argumentácie. Švédskej sociálnej demokracii charakterizuje skôr dôraz na pomalý, no stabilný vývoj zmien než inštinktívne a nepremyslené reakcie na každodenné novinové tituly. To znamená, že Švédsky model počas svojho vývoja dosiahol významnú podporu verejnosti, ktorá prekračuje hranice politických strán. V dôsledku toho sa zavádzanie a realizácia spoločenských a ekonomických reforiem končí ich pevným zakorenением v spoločenskom systéme, čo znamená, že pretrvávajú. Inými slovami, švédski Sociálni demokrati sa usilujú zabezpečiť, aby prostriedky, ktoré používajú na vyvolanie a implementáciu zmien a svojich ekonomických a sociálnych cieľov boli v najvyššej možnej miere pluralistické a demokratické. V tom spočíva pôsobivá a zásadná sila trhovej ekonomiky krajiny. Demokratická ľavica na celom svete by si mala brať príklad z takéhoto prístupu k presadzovaniu progresívnych reforiem s aktívnym súhlasom verejnosti v modernej spoločnosti. Pretrvávajúca sila Švédskeho modelu, nového či toho pôvodného, spočíva práve v tomto často prehliadanom, no významnom rozumovom prístupe.

Sociálna spravodlivosť je motorom efektivity

Ďalším významným odkazom pre európsku ľavicu je, že Švédsky model ukazuje zvyšku sveta, že dosiahnutie konkurencieschopnosti a efektivity hospodárstva je zlučiteľné s dosiahnutím väčšej rovnosti a sociálnej sú-

držnosti. Existuje rozumná a fungujúca alternatíva k neoliberalnému modelu s jeho relatívnym nedostatkom záujmu o rastúce rozdiely v príjmoch a bohatstve, jeho odporu voči vysokým daniam a verejným výdavkom štátu a jeho nepriateľstvom k rozumnej regulácii pracovných trhov s cieľom dosiahnuť viac sociálnej spravodlivosti pre pracujúcich. Nový Švédsky model prehodnotil tradičný koncept rovnosti, no nevzdal sa ideologického záväzku voči jeho úspechom. Navyše ukázal, že snaha o sociálne súdržnú spoločnosť je nevyhnutným predpokladom modernizácie súhlasom. Vonkajším silám globalizácie a technologických inovácií nebolo dovolené diktovať výlučnú odpoveď verejnej politiky, ktorá požaduje flexibilnejšie pracovné trhy, minimalistický štát, slabé sociálne štruktúry a kapituláciu moci a autority pred kapitálom.

Ideológou ľavice je sloboda

Zrejme najvýznamnejším poučením, ktoré by si celá európska ľavica mala vziať z aktuálnej švédskej praxe je, že kľúčové hodnoty sociálnej demokracie sú dôležitejšie než kedykoľvek predtým pre spôsob, akým ľudia môžu žiť svoj život v modernom svete. Švédsko uspelo pri vytváraní impozantnej histórie progresívneho procesu modernizácie v reakcii na zložité výzvy dnešnej doby. Vychádza predovšetkým z idealistického a priateľského zamerania sa na zmysel slobody v demokratickej spoločnosti. Nie je to sebecký, individualistický egoizmus, zameraný iba na napĺňanie materiálnych potrieb a chutí prostredníctvom získavania stále väčšieho množstva spotrebného tovaru. Nie je založený ani na ťaživej konformite názorov a správania, nanútenej váhavému národu nadmerne aktívnym a paternalistickým štátom. Je to sociálna sloboda, ktorá pri vyrovnávaní práv a zodpovedností v záujme širokej spoločnosti zároveň presadzuje skutočnú emancipáciu mužov a žien všetkých sociálnych vrstiev, rás a vyznaní od nenásytnej sily neregulovanej trhovej ekonomiky.

Text FES Londýn použitý na seminári, preklad H. Ivaničová

Škandinávsky model. Prečo áno?!

PhDr. Ing. Lubomír ANDRASSY
doktorand FPVaMV UMB v Banskej Bystrici

Škandinávské krajiny – Dánsko, Fínsko, Island, Nórsko a Švédsko sú takpovediac čmeliakmi Európy. Zdajú sa nám príliš ťažké na to, aby lietali. Prekvapia nás však svojou rýchlosťou, čulosťou a pevnosťou. Potvrdzujú, že sociálna politika je produktívny faktor, že sociálne zabezpečenie a konkurencieschopnosť nie sú v protiklade, ale naopak, predstavujú základné predpoklady. Sú taktiež dôkazom toho, že relatívne vysoké dane, silný verejný sektor, vysoké platy, dobrá sociálna starostlivosť a vysoká sociálna ochrana nevyučujú rast a prosperitu, naopak, podporujú ju. Škandinávské krajiny dosahujú jeden z najvyšších životných štandardov na svete, sú domovom celého radu úspešných nadnárodných korporácií a vyznačujú sa širokou a hlbokou sociálnou súdržnosťou. Keď sa pozrieme na konkurencieschopnosť Európy, je nám jasné, prečo je silná – nielen v škandinávskych krajinách. V celej Európe sú to tie najlepšie súčasťi hospodársko-sociálneho modelu.

Najkonkurencieschopnejšie krajiny v Európe sú tie, ktoré ich dokázali rozvíjať v čo najväčšej miere a krajiny s najrýchlejším hospodárskym rastom sú tie, ktoré robia v tomto smere najviac. Som toho názoru, že škandinávsky model môže poslúžiť ako inšpirácia pre ostatné časti Európy a teda i pre Slovensko. Je pravdou, že severské krajiny majú osobitné črty, ktoré umožnili ich rozvoj a že Slovensko ich nemôže v plnom rozsahu kopírovať. Každá krajina musí mať vybudovaný vlastný model v závislosti od svojich špecifických okolností. Myslím si však, že skúsenosti z iných krajín nám môžu ukázať cestu vpred, pre Európu spájajúcu ekonomické, sociálne a environmentálne aspekty.

Akým typom spoločnosti je dnešné Slovensko? Je to zdravo fungujúca spoločnosť? Je to spoločnosť, ktorá má nejakú víziu? Je to spoločnosť, ktorá kráča za jasným cieľom? Podľa ostatných vládnych štatistík Slovensko ekonomicky napreduje, zlepšilo svoje podnikateľské prostredie, stalo sa zaujímavejším pre zahraničných investorov a znížilo zaostávanie za ekonomicky vyspelými krajinami. Tieto konštatovania opierajú súčasní vládni „reformátori“ o makroekonomické čísla.

Problém je ale v tom, že to, čo oni považujú za silnú argumentáciu, nie je vo svojej podstate odpoveďou na otázku, akým typom spoločnosti je súčasné Slovensko a už vôbec nie odpoveďou na otázku, či krajina kráča za niečím takým, ako je zmysluplná vízia?!

Amerika verzus Škandinávia

Dnešných liberálne a neoliberálne orientovaných vládnych „reformátorov“ netreba upodozrievať, že by sa neinšpirovali teoretickými modelmi a čiastočne i príkladmi konkrétnych krajín. Za ich „reformami“ cítiť teóriu neoliberalizmu a modelovo aj jej významného reprezentanta, Spojené štáty americké. Svoju metódu realizovaných pokusov či „reforiem“ spojili s obdivom k takým hodnotám ako sú individualizmus, sebastačnosť a výkonnosť. Ekonomická výkonnosť či konkurencieschopnosť je pritom nespornou prednosťou americkej spoločnosti. Na jednej strane je to inšpirácia, ale zároveň pred ňou stoja aj zásadné otázky. Môže byť Amerika skutočným modelom pre Slovensko? Je Americká mentalita aplikovateľná v Európe?

Neexistuje na starom kontinente iný, Slovensku priranejší a zároveň úspešný model spoločnosti? Podľa môjho názoru existuje. Tak, ako to naznačil v týždenníku Slovo (november 2005) poslanec Európskeho parlamentu Vladimír Maňka, ide o model, ktorý funguje v škandinávskych krajinách – Dánsko, Fínsko, Island, Nórsko, Švédsko. Škandinávsky model je zaujímavou inšpiráciou nielen pre Európu, ale i pre celé svetové spoločenstvo. Sú to živé, fungujúce a úspešné spoločnosti.

Pravdou je i to, že neokonzervatívnym ekonómom a neoliberálnym politikom sa o nich ťažko hovorí. Škandinávsky model v reálnom živote vyvracia totiž ich teóriu, že premyslený sociálny systém by mal byť brzdou konkurencieschopnosti a rastu. Škandinávsky model je dôkazom toho, že relatívne vysoké dane, silný verejný sektor, vysoké mzdy, dobrá sociálna starostlivosť a vysoká sociálna ochrana nevylučujú rast a prosperitu celej spoločnosti. Naopak, podmieňujú ju.

Krajiny rovnakej kategórie

Prečo som presvedčený, že škandinávsky model je pre Slovensko priranejší, než povedzme americký, aj keď uznávam, že i Spojené štáty sú na špici krajín s vysokým indexom konkurencieschopnosti? Sú to tieto dôvody. Po prvé, Škandinávske krajiny sú už svojou veľkosťou oveľa porovnateľnejšie so Slovenskom než s Amerikou. Jednoducho sú to krajiny našej „hmotnostnej kategórie“. Po druhé, aj keď má Európa veľa podobných hodnôt ako sú v USA, nemá rovnakú mentalitu. Sme Európania a SR je európska krajina. Po tretie, kritérium konkurencieschopnosti je dôležitým indexom, ale nie je jediným ukazovateľom kvality života spoločnosti. Existujú aj iné dôležité kritéria. Vo väčšine z nich sú škandinávske krajiny úspešnejšie ako USA.

Keď porovnáme životné osudy mnohých Slovákov so Škandinávcami, vyjde nám veľa nepriaznivých rozdielov aj preto, že ide o porovnávanie sa s najvyspelejšími krajinami sveta. Kľúčový rozdiel však spočíva v tom, že škandinávsky model fungovania spoločnosti je postavený na holisticom princípe. Škandinávske krajiny pristupujú ku spoločnosti ako k celku, ako k jednotnému organizmu, ktorý spája ekonomickú, sociálnu a environmentálnu zložku. Nestavia ich proti sebe, neodkladá žiadnu z nich na „potom“. V porovnaní s tým, slovenskí pravicoví „reformátori“ presadzujú redukcionistickú predstavu. Najprv ekonomika a všetko čo s ňou súvisí a to aj za cenu redukcie sociálnej ochrany.

Európski socialisti, na rozdiel od slovenských politikov, posilňujú celý organizmus spoločnosti, a nie osobitne len jej jednu zložku. Slovenská spoločnosť nám tak vďaka pravicovej politike môže pripomínať atléta, ktorému sa tréningom nafúkli svaly na rukách, ale nohy zostali slabé, lebo s tými si nielenže nedal námahu, ale čaká, že keď bude ďalej robiť to isté, tak sa mu akýmsi automatizmom prelejú svaly z rúk aj do nôh. Atlet tak pracuje s chybnou predstavou o tom, ako funguje jeho celý organizmus, nie len jedna časť.

Jedným z dôvodov úspechu škandinávskych krajín je systém trhu práce a spôsob, akým pristupujú k riešeniu jednotlivých otázok dotýkajúcich sa trhu práce. Aktívna politika trhu práce je pritom ich najvýznamnejšou črtou a vo svojej podstate vsádzajú na myšlienky plnej zamestnanosti, rovnakých príležitostí a spravodlivého prerozdelenia bohatstva.

Každá účinná politika trhu práce sa v postindustriálnej spoločnosti zameriava na rozvíjanie zručností a zvyšovanie kvalifikácie pracovnej sily. Moderná spoločnosť musí zároveň venovať veľkú pozornosť integrácii mladých ľudí a dlhodobo nezamestnaných do jej pracovného života. Severské krajiny podľa zistení Medzinárodnej organizácie práce ponúkajú pracujúcim najvyššie ekonomické istoty na svete. Istoty súvisia so zamestnaním, ochranou príjmu, rovnosťou príležitostí či nadobúdaním nových zručností.

Praktické skúsenosti ukazujú, že aj v prípadoch, keď na jednej strane stojí vysoká úroveň daňových a odvodových kvót a na druhej vysoké výdavky štátu, oba ukazovatele môžu byť v korelácii. Napríklad Švédsko má 50,6 % odvodovej kvóty a zamestnanosť 75 %, Dánsko má 48,9 % a 75 %, Írsko 28,6 % a 56 % a Slovensko 33 % a 57,7 %. Vysoký stupeň zamestnanosti je tak významným faktorom pre sociálnu integráciu. V záujme dosiahnutia lisabonských cieľov potrebujeme formovať na Slovensku taký trh, ktorý poskytne pracujúcim skutočné pracovné istoty, ktoré budú čo možno najviac chránené pred trvalými industriálnymi zmenami.

Industriálne zmeny na štrukturálnej úrovni sú v dnešnej Európskej únii realitou. Tento vývoj nie je možné zastaviť, musíme sa mu prispôbiť a zá-

roveň ho rozumne riadiť. Dá sa len súhlasiť s europoslancom Maňkom, ktorý tvrdí, že krajiny EÚ i samotné Slovensko potrebujú vysoko vzdelanú pracovnú silu, ktorá je schopná absorbovať a prispôsobovať sa najnovším zmenám. A práve preto musí mať každý pracujúci človek možnosť prosperovať zo svojho celoživotného vzdelávania, ktoré je kľúčom ku zvyšovaniu konkurencieschopnosti a hladkému fungovaniu spoločnosti.

Vzdelaná spoločnosť je v skutočnosti jediným bohatstvom pre tak malé krajiny, akými je aj Slovensko. Systém vzdelávania nesmie byť politicky zaťažovaný a do procesu vzdelávania treba oveľa viac zainteresovať študentov, rodičov, učiteľov či vzdelávacie inštitúcie. Vzdelávanie od škôlky po univerzitu musí byť bezplatné, lebo vzdelanie nie je možné považovať za privilégium, ale za právo a povinnosť. Žiadna moderná spoločnosť si nemôže dovoliť stratiť čo i len jedného mladého človeka. Vzdelanie je totiž kľúčom k jej blahobytu.

V rámci diskusie v Strane európskych socialistov sa dnes vedie otvorená polemika o otázke verejných investícií. Sme toho názoru, že verejné zdroje musia viesť hlavne k stimulácii rastu, vytváraniu pracovných miest a zlepšovaniu životných podmienok. Makroekonomická politika sa v súčasnosti stáva priamym nástrojom na zabezpečenie ekonomickej a sociálnej prosperity krajiny.

Aktívne stimulovanie vnútorného európskeho dopytu môže posilniť hospodársky rast, a to bude v konečnom dôsledku viesť k vytváraniu nových pracovných miest. Inteligentným investovaním verejných zdrojov do „správnych“ oblastí dokážeme zvýšiť rast bežne o 1 % ročne, z dnešných 2 % ročného rastu na 3 %, čo bude znamenať vytvorenie 5 miliónov nových pracovných miest do roku 2010. Pre naplnenie tohto cieľa je potrebné zlepšiť vnútorné trhy krajín EÚ, stanoviť nižšie úrokové miery, využívať celý rozpočet únie a rozumne investovať zdroje do oblasti s dlhodobým účinkom na mieru rastu – do výskumu a vývoja, vzdelávania a starostlivosti o mládež.

Krajina	Telekomunikácie	Počítače technológie	Informačné a komunikačné	Spolu
Švédsko	4,5	5,7	2,5	12,6
Dánsko	3,2	2,6	3,9	9,7
Fínsko	5,9	4,0	2,7	12,6
Nórsko	3,2	3,5	2,6	9,3
Veľká Británia	4,2	5,0	2,7	11,9
Francúzsko	2,8	4,0	2,3	9,1
Nemecko	3,2	3,6	0,0	6,8

Škandinávia a informačné technológie 2002: Podiel sektora informačných technológií na pridanej hodnote ako percento celkových podnikateľských služieb

Európa s novými výzvami

Štáty EÚ stoja pred úlohou prehodnotiť svoju stratégiu pre hospodársky rast, zamestnanosť, sociálnu súdržnosť a enviromentálnu prioritosť. Ide o takzvanú Lisabonskú stratégiu. Je veľa názorov, akým spôsobom to uskutočniť. Mala by sa stratégia realizovať celkovo ako vyvážený prístup, alebo po častiach, keď ekonomika a konkurencieschopnosť predstavujú hlavné priority a ďalšie piliere sú ponechané na „lepšie časy“?! Skúsenosť škandinávskych krajín a ich model, ktorý vybudovali naznačuje, že Európa bude vedieť prosperovať ďalej vtedy, keď sa ekonomický, sociálny a enviromentálny výkon bude spájať a jednotlivé piliere sa budú vzájomne podporovať.

Škandinávia je živou ukážkou toho, že vysokú produktivitu a rovnosť v príjmoch možno pozitívne spájať, že dialóg medzi sociálnymi partnermi je základnou podstatou stabilných vzťahov medzi zamestnávateľmi a zamestnancami a že flexibilita pracovného trhu a pracovné istoty nie sú v protiklade, ale sú základným východiskom pre rozvoj spoločnosti. Okrem toho škandinávske krajiny investujú verejné zdroje do celoživotného vzdelávania, rozvíjania schopností a zručností zamestnancov, čo sa ukazuje ako kľúč ku posilneniu konkurencieschopnosti a dynamickej pracovnej sile. Nehovoriac už o tom, že zamestnávanie žien je ústredným faktorom pre zabezpečenie udržateľnej prosperity a progresívne enviromentálne zákony môžu byť základom výhod, ktoré posilnia konkurencieschopnosť.

Samozrejme, som si vedomý toho, že škandinávsky model má svoje osobité črty, ktoré umožnili ich rozvoj a že ich nemôžeme v našich podmienkach úplne do bodky, mechanicky odkopírovať. To nám ale vôbec nebráni presadzovať myšlienku, že škandinávsky model je zmysluplnou alternatívou aj pre Slovensko, že je to zaujímavá inšpirácia pre politikov, vedcov, podnikateľov. Dôvodov, o ktoré opierame svoje tvrdenie, je viacero.

Po prvé, Škandinávsky model jasne na faktoch preukazuje svoju životaschopnosť. Je adaptabilný aj na to, čomu hovoríme „požiadavky doby“. Po druhé, nie sme spokojní so súčasnou podobou slovenskej spoločnosti a s tendenciami, ktoré nesú rukopis súčasných vládnych „reformátorov“. A po tretie, Slovensko má predpoklady a dispozície na to, aby sa inšpirovalo modelom a vybralo sa škandinávskou cestou.

Lisabonská stratégia – realita či želanie

Uplynulo šesť rokov odvtedy, čo sa v roku 2000 európski šéfovia štátov a vlád dohodli na tzv. Lisabonskej stratégii. Podľa nej by mala byť Európa v roku 2010 najkonkurencieschopnejšou a najdynamickejšou poznat-

kovo orientovanou ekonomikou na svete, schopnou udržateľného hospodárskeho rastu s viac a lepšími pracovnými miestami a väčšou sociálnou súdržnosťou.

Stratégia mala za cieľ dať jasnú odpoveď na výzvy, ktorým Európa čelí:

- Globalizácia a narastajúca konkurencia.
- Prudké a zrýchľujúce sa tempo zmien.
- Chronická ekonomická a politická nestabilita v medzinárodnom prostredí.

Lisabonská stratégia je postavená na predpoklade, že je možné dosiahnuť ekonomický rast a zároveň zabezpečiť vysoké sociálne a environmentálne štandardy. Stratégia kladie tieto tri elementy na rovnakú úroveň a každý z nich považuje za podmienku pre ten druhý, čo je jedinečné. Cieľom je zabezpečiť hospodársky rast a zvýšiť zamestnanosť na sociálne a environmentálne udržateľnom základe. Jej jasným posolstvom je, že je možné a tiež pritažlivé spojiť flexibilitu na trhu práce a konkurencieschopnosť s vysokou úrovňou sociálneho zabezpečenia a istôt v práci, ako aj s vysokými environmentálnymi štandardmi.

Stratégia sa zameriava na transformáciu na poznatkovo orientovanú ekonomiku a spoločnosť, na modernizáciu európskeho sociálneho modelu, v ktorom investujeme do ľudí a bojujeme proti sociálnej vylúčenosti, na dosahovanie udržateľného hospodárskeho rastu a na zachovanie vysokých environmentálnych štandardov.

Ako ďaleko sme v roku 2006? Ocitli sme sa v situácii, kedy celá Európa čelí klesajúcemu hospodárskemu rastu a klesajúcej zamestnanosti napriek tomu, že sme v polovici procesu, ktorý by mal z Európy urobiť najkonkurencieschopnejší región na svete. Na základe minuloročného hodnotenia stratégie Európskou komisiou je známe konštatovanie, že Lisabonskú stratégiu je potrebné naštartovať nanovo, keďže sme ďaleko od dosiahnutia cieľov stanovených v roku 2000. Komisia navrhuje zamerať sa na vytváranie nových pracovných miest, zabezpečenie rastu a naďalej rozvíjať skutočný pokrok európskeho sociálneho modelu a environmentálne udržateľného rozvoja. Bez rastu a pracovných miest nie je možné pokročiť s udržateľným rozvojom a modernizovať európsky sociálny model. Zdá sa, že nielen mnohí politici, ale i podnikatelia sú toho názoru, že toto je cesta vpred.

Bohužiaľ, nie je. Nesúhlasím s tým, že toto je cesta vpred. Nemali by sme totiž zabúdať na to, že Lisabonská stratégia je stratégia pre konkurencieschopnosť a rast, ako aj sociálnu súdržnosť a ochranu životného prostredia. Škandinávске krajiny sú jasným príkladom toho, že takto prepojený model môže fungovať. Severský model poukazuje na to, že je

možné spojiť všetky tri piliere (hospodársky rast, sociálnu a environmentálnu ochranu a pod.) a vzájomne kombinovať flexibilitu pracovného trhu s konkurencieschopnosťou, vysokou úrovňou sociálneho zabezpečenia a s vysokými environmentálnymi štandardmi.

Proaktívne a ambiciózne politické koncepcie by sa nevyhnutne mali presadzovať súčasne s inováciami v súkromnom sektore a podnikaní. Inšpiráciou pre Slovensko by mali byť skúsenosti, ako kombinovať vysokú zamestnanosť s vysokými platmi, ako prepojiť dobré sociálne zabezpečenie s vysokou sociálnou ochranou, ako efektívne reformovať trh práce či ako investovať do nástrojov aktívnej politiky trhu práce. Pritom sa nesmie zabúdať, že top prioritou sú investície do ľudského kapitálu, investície do podpory vzdelávania, školstva, vedy a výskumu.

Lisabonská stratégia na Slovensku alebo Slovensko na ceste k znalostnej ekonomike?

PhDr. Tomáš Koziak, PhD. – Inštitút politológie FF PU

Lisabonská stratégia sa čoraz viac dostáva do popredia záujmu odborných i politických diskusií na úrovni Európskej únie, ale aj jej členských štátov. Jej prijatie bolo očakávanou reakciou na nepriaznivý hospodársky vývoj EÚ v 90. rokoch v porovnaní s dynamicky sa rozvíjajúcou ekonomikou najmä Spojených štátov amerických a niektorých regiónov Ázie. V podobe prijatej v marci roku 2000 definovala rámcovú hospodársku stratégiu, ktorá mala z EÚ do roku 2010 urobiť „najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu znalostnú ekonomiku na svete, schopnú udržateľného hospodárskeho rastu, v ktorej bude viac a lepších pracovných miest a väčšia sociálna súdržnosť“. Veľmi veľký počet cieľov z mnohých oblastí, ich často vágna formulácia a nevhodne nastavená koordinácia ich realizácie na európskej a národnej úrovni boli významnou príčinou, ale neraz aj zámkou, pre nechotu realizovať mnohé nepopulárne opatrenia, ktoré mali byť v súvislosti s jej implementáciou prijaté na úrovni členských štátov EÚ.¹⁰

V polčase realizácie Lisabonskej stratégie preto došlo k jej komplexnému prehodnoteniu v podobe tzv. **Kokovej správy**. Tento dokument, známy aj pod názvom **Prijat' výzvy – Lisabonská stratégia rastu a zamestnanosti**, priniesol menej ambiciózne, no konkrétnejšie definované ciele a najmä návrh na zjednodušenie a zefektívnenie koordinácie hospodárskych politík na európskej a národnej úrovni pri ich realizácii. Súčasťou nového systému je aj príprava tzv. národných programov reforiem, ktoré majú v trojročných cykloch záväzne definovať priority jednotlivých členských štátov pri implementácii Lisabonskej stratégie.

Slovenská republika 12. októbra 2005 schválila svoj **Národný program reforiem na roky 2006 – 2008**. Jeho obsah je vo veľkej časti zhrnutím toho, čo už bolo prezentované vo vládnom dokumente **Stratégia konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010 – Národná lisabonská stratégia** vo februári 2005. Obidva spomínané dokumenty rozvíjajú základnú filozofiu Lisabonskej stratégie jej aplikovaním na slovenské podmienky. Podľa ich autorov sa dlhodobá konkurencieschopnosť Slovenska dá zabezpečiť len dokončením a udržaním výsledkov štrukturálnych reforiem a rozvojom

¹⁰ ŠEVČÍK, M.; ŠEVČÍKOVÁ, M.: *Lisabonská strategie: úspěch, či blamáž eurokratů?* In: *Mezinárodní politika*. 8/2005, s. 11.

znalostnej ekonomiky. Škoda však, že sa autori týchto dokumentov nedostali pri formulácii našej národnej lisabonskej stratégie ďalej ako za tieto všeobecné konštatácie. Akosi v nich totiž chýba vízia, ktorá by bola konkrétnejším opisom cieľového stavu a návrhy ako prostredníctvom postupných, no najmä presne definovaných krokov tento cieľ v stanovenom čase dosiahnuť. Bez ich jednoznačnej konkretizácie bude naše smerovanie k napĺňaniu Lisabonskej stratégie len prázdny tapaním, ktorého negatívne dôsledky sa nepochybné prejavujú už v blízkej budúcnosti. Snáď najzjavnejším príkladom toho je stav našej vedy a výskumu.

Výsledky slovenských štrukturálnych reforiem a úroveň našich makroekonomických ukazovateľov sú často a s obľubou hodnotené veľmi pozitívne. Ak ich však dáme do kontextu napĺňania lisabonských cieľov v oblasti rozvoja znalostnej ekonomiky, tak nám veľa dôvodov pre optimizmus určite nezostane. Podľa Centra pre európsku reformu, ktoré dlhodobo analyzuje postup pri realizácii Lisabonskej stratégie, patrilo v roku 2005 Slovensku v tomto hodnotení nelichotivé 22. miesto z celkového počtu 27 sledovaných štátov. Za nami zostali už len Taliansko, Poľsko, Malta a kandidáti na členstvo v EÚ Rumunsko a Bulharsko.¹¹ Pri bližšom pohľade na niektoré štatistické ukazovatele nie je tento zlý výsledok ničím prekvapivý.

Slovenská republika vydala v roku 2004 na vedu a výskum 0,47 % HDP, čo nás zaradilo na 22. miesto v rámci 25 členských štátov EÚ. Pre porovnanie, v Českej republike bol tento podiel v roku 2003 1,52 % a v Maďarsku 0,98 % HDP. Spolu s Maltou sme však jediné dva členské štáty, ktoré v tejto oblasti zaznamenali pokles výdavkov, keď ešte v roku 1998 sme do vedy a výskumu investovali 0,79 % HDP.¹² V tejto súvislosti sa náš záväzok zvýšiť tento podiel do roku 2010 na 1,8 % javí ako nereálny, čo SR už dokonca aj neoficiálne deklarovala.¹³ Nevyhovujúca je aj naša štruktúra výdavkov do tejto oblasti. Tie by mali smerovať k podielu 1/3 z verejných a 2/3 z iných zdrojov.

Na Slovensku sa v roku 2004 oba tieto zdroje podieľali na financovaní vedy a výskumu približne rovnako. Podľa štatistík sme dokonca jediným štátom v EÚ, kde je podiel výskumu a vývoja na univerzitách financovaný podnikateľským sektorom na úrovni 0 %. Nedostatočné financovanie ve-

¹¹ *The Lisbon League Table*. Dostupné na internete: www.cer.org.uk/pdf/the_lisbon_league_table.pdf [11/12/2005].

¹² *European Innovation Scoreboard Database 2005*. Tab. 2.1., 2.2. a 2.4. Dostupné na internete: www.trendchart.org/scoreboards/scoreboard2005/docs/EIS2005_database.xls [8/12/2005].

¹³ *Mid-term Review of the Lisbon Strategy: Contribution of the Slovak Republic to the High Level Group*. Dostupné na internete: http://www.minedu.sk/EI/LSAV/ED/200409_kok_report_midterm_review_eng.doc [4/2/2006].

dy a výskumu má samozrejme svoje ďalšie dôsledky. Slovensko a Lotyšsko boli v roku 2003 jedinými štátmi EÚ, kde výraznejšie poklesol počet zamestnancov pracujúcich v tejto oblasti. Na Slovensku podľa rovnakej štatistiky pracovalo vo vede a výskume 0,58 % ekonomicky aktívneho obyvateľstva, čo v ratingu EÚ zodpovedá 20. miestu.¹⁴

Jedným z ukazovateľov objektívnej kvantifikácie výsledkov výskumu a vývoja je aj počet prihlásených patentov a priemyselných vzorov. Na základe predložených faktov asi neprekvapí to, že SR patria aj v týchto oblastiach posledné miesta medzi štátmi EÚ. V počte patentov prihlásených na Európsky patentový úrad v roku 2002 nám spolu s Portugalskom patrilo 22., resp. 23. miesto. Za nami boli už len Poľsko a Litva. Priemer 4,3 prihlásené patenty na milión obyvateľov za rok bol nielenže hlboko pod priemerom EÚ (133,6), ale bolo to napríklad vyše dvakrát menej ako v Čechách (10,9), či dokonca vyše štyrikrát menej ako v Maďarsku (18,3). V počte prihlásených priemyselných vzorov na milión obyvateľov nám v roku 2004 patrilo medzi členskými štátmi EÚ 20. miesto.¹⁵

Často sa hovorí o tom, že jednou z komparatívnych výhod, ktorá Slovensko zvyhodňuje v konkurencii iných štátov je naša vysokokvalifikovaná pracovná sila. Podiel zamestnancov, ktorí u nás pracujú v hi-tech odvetviach bol v roku 2003 2,54 %, čo nás zaradilo na 18. miesto v rebríčku EÚ. Akú úroveň kvalifikácie a v konkurencii ktorých štátov máme teda na mysli? Oveľa zarážajúcejšia je však v tejto súvislosti štatistika o podiele hi-tech produktov na celkovom slovenskom vývoze. Ten nás svojím podielom 3,4 % zaradil na 22. miesto v rámci EÚ, tesne pred Litvu, Lotyšsko a Poľsko. V Čechách tento podiel v roku 2003 predstavoval 12,3 a v Maďarsku dokonca 21 %. Navyše, kým v susedných Čechách sa tento podiel od roku 1999 takmer zdvojnásobil, na Slovensku došlo za rovnaké časové obdobie k poklesu o 0,6 %.¹⁶ Ide o jeden z príznakov toho, že väčšina toľko velebených zahraničných investícií, ktoré k nám v poslednom období prišla, sa na rozdiel od susedných štátov, koncentrovala najmä do technologicky menej náročných odvetví s nižšou pridanou hodnotou.

Netreba zabúdať, že v prípade automobilového priemyslu je Slovensko predovšetkým montážnou linkou zložitejších komponentov, ktoré boli navrhnuté a vyrobené v zahraničí. Takýto rozvoj ekonomiky, navyše štedro dotovaný najrôznejšími investičnými stimulmi, nie je určite tým, čo by Slovensko posúvalo k vyššej konkurencieschopnosti, a teda aj k napĺňa-

¹⁴ GÖTZFRIED, A.: *Science, Technology and Education in Europe*. In: *Statistics in Focus. Science and Technology* 8/2005.

¹⁵ *European Innovation Scoreboard Database 2005*. Ref. 3. Tab. 5.1. a 5.5.

¹⁶ *European Innovation Scoreboard Database 2005*. Ref. 3. Tab. 4.1. a 4.2.

niu lisabonských cieľov. Dôkazom tohto tvrdenia je aj fakt, že sa Slovenská republika svojím indexom rastu konkurencieschopnosti, každoročne zostaveným Svetovým ekonomickým fórom, dlhodobo umiestňuje v poslednej päťke najhorších členských štátov EÚ. Konkurencieschopnosť a znalostná ekonomika sú dve strany jednej mince. V súčasnom svete, kde sa vedecké poznatky stávajú čoraz dôležitejším strategickým produktom, je budúca úspešnosť štátov priamo závislá na ich schopnostiach produkovať práve túto formu bohatstva. Bez náležitých investícií do sektora, ktorý je tento produkt schopný vytvárať, zostane Slovenská republika aj v budúcnosti iba montážnou linkou pre štáty, ktoré budú mať dostatok poznatkov na to, aby nám ukázali, čo a ako máme vyrábať.

Literatúra:

1. *European Innovation Scoreboard Database 2005*. Dostupné na internete: www.trendchart.org/scoreboards/scoreboard2005.
2. FOGAŠ, A.: Vývoj integrácie SR do EÚ od rozpadu Česko-Slovenska po Helsinský summit. In: Zborník z XIII. kongresu SGS.
3. GÖTZFRIED, A.: *Science, Technology and Education in Europe*. In: *Statistics in Focus. Science and Technology 8/2005*. Dostupné na internete: http://epp.eurostat.cec.eu.int/cache/ITY_OFFPUB/KS-NS-05-008/EN/KS-NS-05-008-EN.PDF [11/12/2005].
4. CHICHLINSKY, G.: *The Knowledge Revolution*. CIAO Working Papers. Dostupné na internete: www.ciaonet.org/wps/chg01/.
5. KOTULIČ, R.: *Priame zahraničné investície do hospodárstva SR podľa regionálnej diferenciácie a ich trendová analýza*. In: Štefko, R.: *Dimenzie a faktory regionálneho rozvoja*. Prešov, 2003, s.79–85. *Mid-term Review of the Lisbon Strategy: Contribution of the Slovak Republic to the High Level Group*.
6. ŠEVČÍK, M.; ŠEVČÍKOVÁ, M.: *Lisabonská strategie: úspěch, či blamáž eurokratů?* In: *Mezinárodní politika*. 8/2005, s. 11–12.

Rozširovanie EÚ - stav, problémy, perspektívy

PhDr. Štefan Surmánek, CSc. - UPJŠ Košice, Katedra sociálnych vied

Jednou z príčin rozširujúceho sa eurorealizmu, nie však europesimizmu, sú protirečenia a ťažkosti vyplývajúce z rozvoja, ďalšej z etáp európskej integrácie, resp. rozvoja EÚ, t. j. proces inštitucionálnej reformy ako základu a východiska politického zjednocovania, vyvrcholením ktorej malo byť prijatie spoločnej ústavy, dokumentu, v obsahu ktorého bola zakomponovaná tendencia, posilňujúca proces inštitucionálnej a politickej centralizácie, ako opaku snáh národných vlád a ich politických reprezentácií o zachovanie čo najväčšieho rozsahu kompetencií na úrovni štátov EÚ. Aj tento protiklad bolo jedným z faktorov, ktorý viedol k neschváleniu návrhu ústavy EÚ, a tým aj k prerušeniu procesu jej politickej integrácie. Zároveň je to aj dôkaz toho, že obsah a charakter politického zjednocovania sa v terajšej etape jej rozvoja dostal do konfliktu s národnoštátnymi záujmami jednotlivých členských krajín, ich vlád a parlamentov, ktoré z obavy zo straty niektorých svojich kompetencií a politickej podpory svojich voličov na domácej scéne uprednostnili národné a štátne záujmy pred celoeurópskymi, vyhládka svojho politického prežitia pred perspektívou jednotného politického priestoru.

Priorita národnoštátnych záujmov - určujúci a limitujúci faktor činnosti členských krajín EÚ

Základom politickej integrácie Európy a zároveň jej najväznejšou prekážkou je preto stret a zladovanie záujmov národných štátov - členov a záujemcov o členstvo v tejto organizácii. Záujmov, ktoré v činnosti národných reprezentácií vystupujú v úlohe hlavných a určujúcich kritérií, rešpektovanie, ktorých je podmienkou ďalšieho napredovania integrácie európskeho priestoru. Nemecká kancelárka A. Merkelová to počas svojej oficiálnej návštevy Francúzska vyjadrila nasledujúcim spôsobom: „...ak chceme úspech, musíme zvážiť všetky citlivé otázky a pozície každej krajiny. Ak sa zabudne na záujmy krajiny, ďaleko sa dostať nedá“. Proces zladovania národnoštátnych záujmov, v ktorom pôsobí množstvo rôznych, protikladných a často sa aj vylučujúcich národných, resp. skupinových, blokovaných či regionálnych záujmov, je preto veľmi komplikovaný a obtiažny, čo podstatným spôsobom sťažuje prijímanie kompromisných riešení a nachádzanie zrealizovateľných rozhodnutí. Je pochopiteľné, že proces ďalšieho rozširovania EÚ ešte viac sťažuje už aj dnes veľ-

mi komplikované a konfliktné prejednávane a schvaľovanie rozhodnutí na úrovni centrálnych orgánov a inštitúcií tejto organizácie. A nemáme na mysli výlučne ten základný, východiskový protiklad medzi národnými záujmami európskych štátov a ich celoeurópskymi, resp. centrálnymi ekvivalentmi.

Spolu s týmto kľúčovým protikladom, resp. rozporom pôsobí celý rad ďalších, medzi ktorými významné miesto zaujíma:

- Rozpor medzi záujmami veľkých a malých štátov.
- Rozpor medzi záujmami zakladajúcich, pôvodných krajín Európskeho spoločenstva a neskoršími, resp. novoprijatými krajinami.
- Rozpor medzi bohatými, ekonomicky rozvinutými členskými krajinami EÚ a ich chudobnými partnermi v tejto organizácii.
- Rozpor medzi záujmami centrálnych, mocensky najvplyvnejších a kľúčových štátov organizácie a tými menej významnými, okrajovými členmi, disponujúcimi zanedbateľným a teda nepodstatným reálnym vplyvom.
- Rozpor medzi záujmami konzervatívne, tradicionalisticky orientovaných reprezentácií a reformne zmýšľajúcimi a konajúcimi politickými predstaviteľmi v niektorých krajinách EÚ.
- Rozpor medzi záujmami vládnych reprezentácií, vyznávajúcich liberálne hodnoty a ich socialisticky, resp. etatisticky uvažujúcimi protikladmi v iných krajinách.
- Rozpor medzi požiadavkami decentralizácie riadiacich a organizačných zložiek a štruktúr EÚ a silnejúcimi snahami o ich centralizáciu a unifikáciu, predstavovaných ako nevyhnutný predpoklad jej ďalšieho rozširovania.

Existencia týchto ako aj ďalších rozporov a z nich vyplývajúcich ťažkostí a problémov ako výsledku rozdielnosti a protirečivosti záujmov a nezlučiteľnosti priorít národných štátov sa podpisuje aj pod vznik a formulovanie nových otázok a potrebu hľadania a poskytovania adekvátnych odpovedí: Je EÚ po všetkých stránkach schopná ďalšej integrácie a zvládnutia tak početného, rôznorodého a záujmovo protikladného komplexu štátov? Je realizácia inštitucionálnej a politickej reformy postačujúcim riešením a efektívnou odpoveďou na súčasný stav európskej integrácie, alebo je nevyhnutné proces jej ďalšieho rozširovania ukončiť, resp. prerušiť, a tým poskytnúť potrebný čas na „strávenie“ novoprijatých členov s cieľom jej stabilizácie a upokojenia terajšieho stavu? Nenaaruší ďalší proces rozširovania EÚ potrebnú a prijateľnú mieru súdržnosti, akcieschopnosti, stability a funkčnosti už existujúceho celku?

Takéto a im podobné otázky nie je možné zľahčovať či ignorovať, nakoľko pre samotnú EÚ majú charakter existenčných otázok, vyžadujúcich si realistické odpovede a na ich základe navrhovanie a prijímanie zrealizovateľných riešení.

Najintenzívnejšie sa význam a vplyv národnoštátnych záujmov a ich priorit prejavuje v oblasti hospodárskej, konkrétne v nachádzaní kompromisných rozhodnutí ohľadne tvorby a prerozdeľovania európskeho rozpočtu, z ktorého si jednotlivé krajiny EÚ chcú ukrojiť čo najväčší podiel pri zachovaní, resp. znížení svojho príspevku. Ukážkou a potvrdením tejto skutočnosti sú spory a kontroverzné návrhy, ktoré sa prejavili pri navrhovaní nového rozpočtu na obdobie rokov 2007 až 2013 a v ktorých sa v plnej miere odhalili základné rozpory a ich sprievodné znaky, akými sú: neustúpčivosť, protekcionizmus, sebeckosť, nátlak, diplomaticky zjemnené vydieranie a pod., t.j. tie znaky národnoštátneho egoizmu, ktoré v čoraz väčšej miere ovplyvňujú postoje a vyhlásenia politických reprezentácií štátov EÚ. Ako príklad je možné uviesť nechotu Veľkej Británie vzdať sa svojho, dnes už neodôvodneného, 5.mld. rabatu, negatívny postoj Francúzska k reforme (pre ich farmárov najvýhodnejšej) poľnohospodárskej politike EÚ, snahu chudobnejších členov južného krídla EÚ – Španielska, Portugalska či Grécka znížiť príspevky a finančnú pomoc novoprijatým, chudobnejším a menej rozvinutým krajinám strednej a východnej Európy s cieľom zachovať výšku svojho doterajšieho podielu na rozpočtových výdavkoch únie.

Priorita a význam národnoštátnych záujmov sa prejavuje aj v oblasti tvorby a realizácie spoločnej zahraničnej politiky a orientácie EÚ. Protikladné stanoviská a niekedy až zásadné rozdiely v zahraničnopolitických aktivitách členských krajín sú prekážkou pri tvorbe a presadzovaní jednotných a teda aj efektívnych postojov a smerovaní EÚ v tejto oblasti. Prejavilo sa to napríklad v rozdielnych postojoch členov tejto organizácie k priebehu udalostí a konfliktov v bývalej Juhoslávii, Afganistane, Iraku ako aj v rozdielnych a v nejednom prípade až protikladných a vzájomne sa vylučujúcich pozíciách a stanoviskách, ktoré tieto krajiny zaujímajú k zahraničnopolitickým aktivitám a smerovaniu ich aliančného spojenca USA. Navyše, akýmsi formálnym dôkazom a potvrdením tendencie uprednostňovania vlastných zahraničnopolitických doktrín pred jednotnou zahraničnou politikou EÚ je skutočnosť, že v ich obsahu ako aj slovníku ich tvorcov a realizátorov na národnej úrovni sa ešte stále, a to aj vo vzťahu k svojim unijným partnerom, stretávame s výrazmi blízky, dôležitý či významný, resp. najvýznamnejší a najbližší spojenec s cieľom vyzdvihnúť a zdôrazniť užšiu spoluprácu a prioritu kontaktov s vybranými európskymi alebo mimoeurópskymi štátnymi celkami.

Spoločné záujmy, ciele a hodnoty ako zjednocujúca a aktivizujúca sila, zdroj a prostriedok integrácie

Lídri EÚ a jej členských krajín sa zvyknú odvolávať na zjednocujúci vplyv spoločných záujmov, silu ideí a hodnôt, ktoré – vychádzajúc z analýzy súčasného stavu a vývoja štruktúr tejto organizácie sú – ťažko identifikovateľné. Spoločné, t. j. celoeurópske záujmy a hodnoty sa ako pravidlo stávajú svojráznym „zaklínadlom“ a účinným prostriedkom, slúžiacim na maskovanie skutočných motívov a cieľov, a ako také, existujú len a prevažne v deklaratívnej podobe. Prítom nie je možné a ani správne popierať, resp. zľahčovať význam a inšpiratívnu silu spoločných európskych záujmov, hodnôt a tradícií, bez ktorých sa zjednotená Európa javí len ako súhrn užšie kooperujúcich subjektov, poprípade je len prázdnu frázou a fiktívnym útvarom bez obsahu a perspektív. Ukazuje sa, že len hospodárske a menové zjednotenie je nedostačujúce, pretože nie je jediným predpokladom užšej politickej spolupráce a tvorby jednotných, všeobecne akceptovateľných a účinných politických rozhodnutí. Nevyhnutný je spoločný súhlas a stotožnenie sa obyvateľstva s obsahom hodnôt a ideí, ktoré z masy jednotlivcov a izolovaných skupín robia európsky citiacich, mysliacich a konajúcich občanov, teda občanov a obyvateľov Európy, tvoriacich európsku občiansku spoločnosť. História je dostatočným dôkazom toho, že veľkosť, sila a trvácnosť každého veľkého a zložitého štátneho útvaru, resp. teritoriálneho celku bola úmerná sile vplyvu a všeobecnej platnosti a prijateľnosti zjednocujúcich spoločných hodnôt, ideí a princípov. V Rímskej ríši to, okrem ďalších faktorov, bola vyspelá a efektívna verejná správa a predovšetkým inšpiratívna, podnetná a motivujúca idea rímskeho občianstva. V dobe Karola Veľkého bola jednota a sila ním vytvorenej ríše postavená, okrem iného na ideji jednotnej kresťanskej Európy a vplyve hodnôt a noriem kresťanského svetonázoru.

Ktoré z uvedených noriem, hodnôt a ideí môžu vystupovať v úlohe inšpirujúcich a podnetných zdrojov rozširujúcej sa Európy? Určite to nemôžu byť hodnoty a normy kresťanstva, resp. kresťansky motivovaného a určovaného spôsobu života, tak ako sa o to zasadzujú niektoré kruhy politikov a predstaviteľov verejného života, odrazom čoho bola snaha zakomponovať do preambuly návrhu európskej ústavy zmienku o kresťanských duchovných hodnotách a koreňoch Európy. To, čo uniká zástancom podobných iniciatív, je fakt, že dnešná Európa je zmesou viac alebo menej sekularizovaných krajín, v živote obyvateľstva ktorých náboženstvo, resp. ním hlásané normy a princípy správania zohrávajú nepodstatnú a okrajovú úlohu. Navyše v mnohých európskych krajinách popri kresťansky orientovaných cirkevných organizáciách existuje a pôsobí ce-

lý rad ďalších, význam a vplyv ktorých má rastúcu tendenciu. Tak je tomu napr. v Nemecku, Francúzsku, Holandsku a podobne, v ktorých najrýchlejšie rastúcim náboženstvom je islam. Z celkového počtu 450 mil. obyvateľov EÚ vyznávači tohto vierovyznania predstavujú 3,4 % . Predpokladá sa, že za ďalšie desaťročie sa ich počet zdvojnásobí, čo predstavuje 7 % podiel na všetkom obyvateľstve Európy. Do týchto štatistík nie je pritom započítaný nárast moslimského obyvateľstva v prípade vstupu balkánskych krajín a Turecka do spoločného európskeho priestoru. Vychádzajúc z vyššie uvedeného je možné súhlasiť s názorom, podľa ktorého budúca Európa nemôže byť vybudovaná na kresťanských hodnotách a tradíciách západnej kresťanskej kultúry.

Značná časť teoretikov a predstaviteľov politických elít za hlavné kritérium vstupu a zároveň za jednotiaci základ existencie a fungovania spoločného európskeho priestoru považuje ideály, hodnoty a tradície západnej demokracie, konkrétne prínos a význam zastupiteľskej formy demokratickej organizácie verejného života v doterajšom rozvoji západoeurópskej spoločnosti. V minulosti, v dôsledku nepopierateľných úspechov demokratického modelu organizácie spoločnosti a vďaka masívnej občianskej podpore tomuto typu usporiadania a riadenia domácich ale aj celoeurópskych záležitostí, sa princípy demokratickej organizácie právom považovali za rozhodujúci a stmelujúci faktor procesu integrácie a záruku ďalšieho rozvoja mnohopočetnej a rozrastajúcej sa rodiny európskych štátov. Zmena medzinárodnej situácie, špecifiká vývoja vnútornej štruktúry EÚ, nárast počtu jej členov, rozdielna úroveň a miera ich demokratizácie ako aj rozdielne chápanie obsahu pojmu demokracia a ďalšie faktory viedli k zmene charakteru a účinnosti v minulosti efektívne pôsobiacich princípov a pravidiel zastupiteľskej demokracie, v dôsledku čoho sa tá posledná nachádza v stave krízy a oslabenia svojho vplyvu a príťažlivosti pre obyvateľov európskych krajín. Takýmto spôsobom dochádza k svojráznemu „ odumieraniu“, resp. oslabovaniu občianskej participácie, občianskej angažovanosti a aktívnemu ovplyvňovaniu verejného života zo strany občanov európskeho zoskupenia. Výsledkom je postupná zmena skutočnej, živej demokracie na jej formálnu a pasívnu variantu. Najmarkantnejším prejavom tejto tendencie je rastúci nezáujem obyvateľstva o domáce a zahraničné dianie, výsledkom čoho je zvyšujúca sa miera neúčasti v národných a celoeurópskych volebných aktoch ako aj silnejúca nedôvera v schopnosti a ochotu politických reprezentácií cez a prostredníctvom mechanizmov zastupiteľskej demokracie zabezpečiť nekonfliktný vývoj a prosperitu európskeho priestoru.

Ďalším prejavom znižujúcej sa funkčnosti demokratickej organizácie EÚ je rastúci trend zvyšovania a koncentrácie moci jej predstaviteľov a neúmerný nárast byrokracie, v dôsledku čoho sa narúša a oslabuje predchá-

dzajúca pružnosť v riadení a efektivita v dosahovaní kompromisných riešení. Jedným z dôležitých indikátorov stavu, resp. absencie niektorých princípov demokratickej organizácie s pre ňu typickou vyspelou sociálnou starostlivosťou a solidaritou je výskyt stále početnejších, sociálne a ekonomicky motivovaných konfliktov a protestov občanov členských krajín EÚ. Uvedené skutočnosti a prejavy krízového stavu a absencie demokracie neušli pozornosti predsedovi EK Barrosovi, ktorý v svojej najnovšej iniciatíve pod názvom „ plán D“ vyzdvihol potrebu posilnenia a znovuoobnovy viery občanov v účinnosť takých mechanizmov a prostriedkov demokratickej organizácie, akými sú: dialóg, diskusia a dohovor, tvoriacich obsah skutočnej a dnes sčasti aj absentujúcej demokracie. Tej demokracie, ktorá je čím ďalej tým viac vytláčaná do úzadia a nahrádzaná pseudodemokratickými aktivitami politikov motivovaných v prevažnej miere národnoštátnymi, lobistickými a stranickými záujmami.

Relatívne početná skupina predstaviteľov politických elít a teoretikov sociálno-politického myslenia v úlohe jednotiacich a zjednocujúcich ideách a hodnôt rozširujúcej sa EÚ vyčleňujú celý komplex ľudských práv a občianskych slobôd tak, ako sú deklarované a garantované v základných medzinárodných dokumentoch a právnych systémov európskych krajín. Nikto dnes nespochybnuje pretvárajúcu silu, význam a vplyv ľudských práv v procese demokratizácie Európy a sveta, šírení slobody a rozvoja občianskej spoločnosti. Je ale otázne, do akej miery je táto agenda v priestore EÚ ešte aj dnes, teda v dobe všeobecnej akceptácie, prístupnosti a určitého „ zovšednenia“ ľudských práv, motivujúca, podnetná a oslovujúca široké vrstvy obyvateľstva. Všeobecná dostupnosť a každodennosť ľudských práv vedie nevyhnutne k tomu, že v očiach stále početnejšej masy občanov starého kontinentu dnes už nepredstavujú najvyššiu a nezameniteľnú hodnotu, ktorá by oslovovala a zjednocovala rôznorodé vrstvy obyvateľstva.

V súvislosti s procesom rozširovania EÚ a s ním úzko súvisiacich pokusov nachádzať a zdôvodňovať existenciu spoločných európskych záujmov a zjednocujúcich ideí, tradícií a hodnôt sa veľa hovorí a píše o jednotnej európskej kultúre, ktorá ako výsledok tisícročia pretrvávajúcej syntézy rôznych názorov, postojov, princípov a postupov je predurčená k svojmu hlavnému dejinnému poslaniu – vystupovať v úlohe zastrešujúcej a zjednocujúcej, t.j. jednotnej duchovnej sily, integrujúceho kultúrno-civilizačného fenoménu a zdroja budúceho vývoja jednotného európskeho priestoru. Problému rozsahu vplyvu, charakteru a významu pôsobenia jednotných, spoločných noriem a princípov daného kultúrno-duchovného systému predchádza otázka možnej existencie kultúrnej jednotnej Európy, tej Európy, ktorá sa vždy vyznačovala politickou, náboženskou,

sociálnou a kultúrnou pluralitou, rôznosťou a rôznorodosťou svojich štruktúr. Túto charakteristiku a pozitívnu črtu európskeho vývoja a jej zásluhu na úspešnom a gradualistickom rozvoji európskej civilizácie si už v polovici 19. stor. uvedomil J. S. Mill, ktorý, na rozdiel od niektorých súčasných aktérov politického diania a teoretického myslenia, napísal aj pre dnešok a zvlášť pre integrujúcu sa Európu pamätné slová: „Čomu vďaka európske národy za to, že patria k zdokonaľujúcej sa, a nie stagnujúcej časti ľudstva? Nejde o ich žiadnu mimoriadnu dokonalosť, ktorá – ak už existuje – je len dôsledkom, nie príčinou, je to však pozoruhodná rozmanitosť ich charakterov a kultúr. Európa podľa môjho úsudku vďačí za svoju pokrokovosť a mnohostrannosť vývoja práve spomínanej pluralite ciest.“ (Mill, J.S., 1995, 67). Prenos čoraz väčšieho počtu rozhodovacích právomocí na centrálnu úradu a inštitúcie EÚ, byrokraticky a „umelo“ určený a riadený proces unifikácie a postupné splývanie všetkého rozdielného do jednotnej a jedinej európskej sústavy, tak typické pre fungovanie a smerovanie európskeho vývoja, je spôsobom a cestou potlačania a odstraňovania európskych zvláštností, špecifik a výnimčnosti národných, regionálnych, kultúrnych, duchovných a ďalších prejavov a znakov starého kontinentu. Strata národných identít a v svojej podstate neprírodzené potlačanie všetkého rozdielného je proces smerujúci k strate európskej multikultúrnej podstate ako životodárneho zdroja a predpokladu slobody, demokracie a pokroku. Ak sa dnes zamýšľame nad budúcnosťou zjednotenej Európy, tak otázka novej existencie kultúrnej zjednoteného európskeho priestoru sa v tomto kontexte ukazuje neaktuálnou a teda zbytočnou. Vychádzajúc z poznania histórie, reálneho stavu a možných dôsledkov európskej integrácie, našu pozornosť a hľadanie adekvátnych odpovedí si zasluhuje skôr otázka, nakoľko a do akej miery je kultúrnej jednotná Európa potrebná a žiadúca, resp. nakoľko je jej rôznosť a rozmanitosť prínosom, zárukou a nevyhnutným zdrojom a garantom jej budúcnosti.

(Pseudo) ekologizovaná spoločnosť

PhDr. Ivan Dubnička, PhD. – Katedra politológie a európskych štúdií,
Filozofická fakulta UKF v Nitre

Málokto dnes pochybuje o tom, že hlavné a privilegované miesto medzi ideálmi a záujmami spoločnosti predstavuje ochrana prírody a životného prostredia. Environmentalizmus, ako nová ideológia kulminujúca práve na prelome milénia, prenikol do všetkých odvetví ľudskej činnosti, ba začal apelovať aj na svedomie človeka. Ekologické katastrofy chemického, ropného či jadrového charakteru, znečistenie atmosféry (kyslé dažde, ozónová diera, skleníkový efekt...) vyvolali masové zamyslenie nad cenou pokroku. Dokonca sa spochybnil i samotný význam tohoto pojmu. Zdá sa, že svetová verejnosť dospela k jednotnému záveru a k zhode, že treba naliehavo chrániť našu „spoločnú vlasť – Zem“. Neustále sa množia organizácie štátneho i neštátneho typu, slávi sa „Deň Zeme“, pápež Ján Pavol II. označil ekologickú krízu za „zásadný mravný problém“ (1; 238).

Tomu všetkému asistujú aj vysoko organizované medzinárodné celky, EÚ nevynímajúc. Tento trend sa objavil aj vo výchove a vzdelávaní, pretože „environmentálna gramotnosť“ je dnes doslova podmienkou postmodernej vzdelanosti. No paradoxne, ako poznamenáva G. Lipovetsky: *„Nekompromisné ekologické svedomie vyjadruje nielen prebudenie zodpovednosti voči prírode, ale tiež spoločenský prúd úpadku zodpovednosti voči ľuďom. Bez ohľadu na faktický nárast vplyvu ekologickej starostlivosti platí, že je spriaznená s procesom desocializácie, autoabsorpcie a individualistickej ľahostajnosti. Pod nárokmi planetárneho občianstva vzniká nový anti-humanizmus.“* (1; 240–241).

Táto schizofrénia doby sa odráža v ekonomickej línii globalizačných procesov, a preto zachvátila najmä západnú spoločnosť, ktorá týmto procesom dala impulz. Napriek tomu, že bývalé krajiny sovietskeho bloku patria podľa štandardných kritérií k „západnej civilizácii“ či v environmentálnej rétorike ku krajinám „bohatého Severu“, predsa majú v tejto schizofrénii osobité, špecifické postavenie. Pádom Berlínskeho múru nastal vo východnej Európe proces, ktorý možno charakterizovať nielen nástupom pluralitného politického systému, ale aj očakávaním zvyšovania životnej úrovne občanov. Fungujúca ekonomika voľného trhu a materiálny blahobyt boli popri politickej slobode a voľnosti pohybu hlavnými heslami tribúnou obrodných procesov vo všetkých krajinách sovietskeho bloku. Práve rozdielnosť v životnej úrovni medzi západnou a východnou Európou bolo už dávno pred ich politicko-ekonomickým kolapsom jedným z najväčších problémov apologetov tzv. reálneho socializmu.

Táto skutočnosť, aj keď veľmi málo akcentovaná v súvislosti s obrodnými procesmi, pretože sa akosi vymyká z ich duchovno-ideologického rámca, zohrala pri páde komunistických režimov jednu z rozhodujúcich úloh. Bolo naivné domnievať sa, že po zmene politického režimu sa občania uspokojia s duchovnými výdobytkami a nebudú sa dožadovať radikálnych zmien v životnej úrovni, vonkoncom nestotožňovanej s kvalitou životného prostredia.

Aj na Slovensku priniesla zmena spoločenského systému politickú pluralitu. Táto nová historická realita sa však neodrazila len vo vzniku veľkého počtu politických strán, občianskych zoskupení či obrovskou publicitou dovtedy „indexových autorov“, ale aj ideou konzumizmu. Výkladový slovník termínov z trvalej udržateľnosti definuje konzumizmus ako predstavu, *„že zmyslom ľudského života je spotrebúvať, že zmyslom spoločnosti je umožniť stále stupňovanie spotreby a že stupňovaním spotreby sa vyriešia všetky problémy“* (2; 68). Charakterizovať úplný obsah tohto pojmu je však omnoho obtiažnejšie. J. Kučírek označuje fenomén konzumizmu ako *„prejav určitej kultúry a celkového chápania života, opierajúci sa stále viac nie o reálnu potrebu, ale o umelo vyvolávanú manifestačnú a primitívnu potrebu a pôžitkárske sebauspokojovanie“*, čo podľa neho svedčí o morálnom úpadku Západu (3; 16). Podľa Kučírka euroamerická civilizácia prežíva šok zo zrútenia najvplyvnejších myšlienkových konštrukcií jej hodnotového systému. *„Mamon konzumizmu a jeho protagonisti ženú celý svet do záhuby a ľudstvo sa zatiaľ nevie tomuto javu brániť“* (Kučírek, 3; 16).

Konzumizmus je jav markantne pozorovateľný aj na Slovensku. Etabloval sa úplne prirodzene po zmene politického a ekonomického systému. Kvantá komerčného tovaru, nové formy kultúry, vysoká konkurencia médií a množstvo iných faktorov spôsobili a spôsobujú, že občan je permanentne vystavovaný trhovému tlaku. Asi bude treba dať E. Bondymu za pravdu, že *„chut' konzumovať prirodzene prichádza tam, kde je teoreticky voľná možnosť konzumovať“* (4; 115). Pomerne tvrdá línia liberalizmu, ktorá ja presadzovaná na Slovensku, možnosť konzumu občanovi ak nie priamo nevnučuje, tak minimálne mu ho ponúka. A tu opäť nemožno nesúhlasíť s Bondym: *„Keď už raz podmienky pre konzum sú, neodvráti od neho ľudí nič, pokiaľ sa úplne nepresýtia. Akékoľvek iné úvahy, napríklad o nejakom umravňovaní, sú nereálne“* (4; 115). Veď ak bola spoločnosť vystavená niekoľko desiatok rokov istej ideológii, je nereálne, aby teraz s eufóriou prijímala ideológiu environmentalizmu reprezentovanú niektorými politickými stranami a organizáciami (napríklad strán zelených, rôznych občianskych hnutí a organizácií pôsobiacich vo sfére ochrany a tvorby životného prostredia), ktorá ich istým spôsobom má opäť obmedzovať.

Nežná revolúcia nebola len vyjadrením nespokojnosti s absenciou politického pluralizmu, nebola vyvolaná len a len „duchovným strádaním“, ale celkom isto aj „strádaním materiálnym“. Ako poznamenáva aj J. Keller: „*Reálny socializmus nebol väčšinou ľudí odmietnutý preto, že nimi manipuloval, ale preto, že nimi nedokázal manipulovať dostatočne. Nedokázal ľuďom zaručiť to, čo sľuboval - neobmedzený konzum špičkovej úrovne poskytovaný každému podľa jeho potrieb. Nedodržaním tohto sľubu vzbudil u veľkej časti obyvateľstva obrovské mravné pohoršenie*“ (5; 124).

Analýza konzumizmu musí nutne prebiehať aj v rovine politickej. Na Slovensku pred rokom 1989 boli silné najmä tri skupiny politických oponentov vtedajšieho režimu. Prvú skupinu predstavovali politickí oponenti, ktorí vošli do povedomia ako „chartisti“, druhú skupinu reprezentoval tzv. katolícky dissent a tretiu skupinu tvorili tzv. zelení, ktorých ochranárske aktivity s príchutou politického odporu boli známe napríklad z publikácie „Bratislava nahlas“. V novembrových udalostiach v roku 1989 sa viacerí ochranári (najznámejší boli J. Budaj, P. Tatár, M. Huba) aktívne zúčastnili organizovania mítingov a vyjednávani s vtedajšími komunistickými predákmi. Ako napísal V. Mináč v *Návratoch k prevratu*: „*Zelené hnutie vošlo do zmeny duchovne vari najpripravenejšie, s mohutnejúcim ohlasom a s energickými výkrikmi...*“ (6; 37). Napriek tomuto faktu sa však život na Slovensku na úrovni spoločenského vedomia príliš neekologizoval a to aj napriek „zeleným“ proklamáciám.

Mnohí revoluční aktivisti z radov ochranárov vstúpili do aktívnej politiky, no inklinovali skôr k liberálnym trhovým hodnotám, čo z európskeho hľadiska nie je príliš štandardné. Zelení, vyznávajúc isté duchovné hodnoty, ktoré nemôžu korešpondovať s bezuzdným liberálnym poňatím ekonomiky a drancovaním prírodných zdrojov a následným znečisťovaním atmosféry, majú v európskom kontexte skôr ľavicový habitus. Aj tieto okolnosti spôsobili, že súčasné politické postavenie zelených na Slovensku nemá veľké preferencie. Ako k tomu dodáva J. Lysý: „*ekologickým stranám a hnutiam sa nedarí, i keď paradoxne, práve dnešok prináša agendu, ktorá by mohla byť alternatívou k ponúkaným variantom*“ (7; 23).

V súvislosti s analýzou konzumizmu v politickej rovine je pozoruhodná útla kniha českého filozofa a teológa O. Fundu – *Unavená Európa zomiera*. Ako teológ prichádza dosť neočakávane s apokalyptickou víziou. Fundov záujem síce smeruje k Európe, no autor predstavuje problém „svetovo“, globálne. Civilizáciu chápe planetárne, a tak jeho „unavenú zomierajúcu Európu“ môžeme parafrázovať ako „unavenú zomierajúcu civilizáciu (kultúru)“. Najväčší problém a ústredný dôvod ohrozenia ľudstva, teda kultúry, vidí v environmentálnej kríze a jej signifikantnej črte – konzumizme. Kultúra/civilizácia sa mu javí ako fenomén, ktorý je už

v takom štádiu pohybu, že ignoruje ľudskú snahu manipulovať s ním vo svoj existenčný prospech.

Príčiny, v ktorých vidí naše smerovanie k zániku (Civilizácia zaniká vtedy: a) keď stratila svoju víziu, b) keď stratila istý nepísaný konsenzus, c) keď náklady potrebné na jej udržanie v chode prekročia objem zisku jej produkcie, d) keď mechanizmy slúžiace k jej fungovaniu v chode dosiahli takej komplikovanosti, že nie sú opraviteľné za prevádzky, e) keď sa unavila, keď vyčerpala svoj rozlet. (8; 136-137)), sú dosť diskutabilné, no príčiny, v ktorých vidí najväčšie prekážky, ako zabrániť kolapsu civilizácie, obsahujú racionálne jadro a presvedčivú argumentáciu. Podľa Fundu nás nemôžu zachrániť politici, ani vedci, ani slušní ľudia.

Ťažko možno nesúhlasiť s Fundom napríklad v tom, že „*politici demokratických systémov nás zachrániť nemôžu, pretože v rámci rivality politických strán musia hlásať program stále väčšieho spotrebného rozvoja, aby si udržali zblbnutých voličov*“ (8; 141). Pritom je zrejmé, že neobmedzený ekonomický rast nie je možný v prostredí obmedzených zdrojov. Túto logickú skutočnosť ešte stále ignoruje množstvo ekonómov, ktorí stanovujú optimistické vízie ekonomického rastu na štyridsať rokov dopredu, pričom vôbec neberú do úvahy taký faktor, akým je napríklad zásoba fosílnych palív. Čo potom možno očakávať od politikov, ktorým častokrát chýba nielen ekonomický úsudok? Naturalizácia kultúry, po ktorej volajú apologéti „zelenej revolúcie“, sa nezaobíde bez istej dávky skromnosti, šetrnosti a hospodárnosti.

To však možno chápať skôr ako „environmentálny celibát“ a nie ako klasickú liberálnu „ekonomickú šetrnosť“. A voliči skutočne nie sú pripravení a aj sotva ochotní pristúpiť na akúkoľvek formu „environmentálneho celibátu“. Ak sa javí, že v niektorých krajinách je aj táto cesta možná, tak je to predovšetkým v krajinách, kde ekonomika dosiahla vysokú technologickú a výrobnú úroveň a jej obyvatelia vysoký životný štandard. Environmentálne „uvedomeli“ môžu byť obyvatelia Nemecka alebo USA, ktorí svoj blahobyt vybudovali do veľkej miery aj na úkor krajín tretieho sveta, no sotva „uvedomeli“ budú obyvatelia Venezuely, Indie či Bangladéša, ktorí žijúc „zo dňa na deň“ chcú participovať na životnom štýle západnej civilizácie. Ako poznamenáva Funda: „*Tieto národy samozrejme tiež túžia vybudovať vo svojej krajine dymiace komíny, vyasfaltované diaľnice, bývať v niekoľko poschodových bytoch a na každú sebemenšiu vzdialenosť uviesť pre každého jednotlivca do pohybu tonu plechu. Nenachádzajú dôvod, prečo by mali uveriť, že to nie je cesta smerujúca k budúcnosti a nenachádzajú dôvod, prečo by práve oni mali začať s ekologickými obmedzeniami*“ (8; 153-154). Napokon aj „environmentálne uvedomenie“ obyvateľov vyspelých ekonomických krajín sa javí len ako rétorické klišé,

pretože ich priemysel znehodnocuje životné prostredie stále viac a viac, čo je výsledok konzumného správania sa a tiež toho, že hodnoty spoločnosti sa pretransformovali do úspechu a peňazí.

Fundov skepticizmus okolo politikov vyplývajúci z toho, že musia hlásať spotrebný rozvoj, respektíve podporovať konzumizmus, aby boli úspešní, je opodstatnený. Pád bývalého politického režimu východnej Európy to potvrdzuje. Tento trend možno pozorovať permanentne. Volebné neúspechy strán zelených v postkomunistických krajinách, ktoré z vlastného ideologického hľadiska nemôžu hlásať materiálny blahobyt, pretože ten je podmienený zvýšenou výrobou, a teda aj zvýšeným tlakom na surovinové zdroje a čistotu prírodného prostredia, majú svoju príčinu v túžbe ľudí po konzumne, v potrebe produkovať nadprodukciu a kumulovať ju. Ponúkať voličom namiesto konzumu kvalitu životného prostredia je to isté, ako sa ich snažiť „opiť suchým rožkom“. Ako v tejto súvislosti uvádza politológ S. Krno, vplyv strán zelených vo východnej Európe po prvých volebných úspechoch *„klesal až sa prakticky vytratili z reálnej politiky. A to aj napriek tomu, že v transformujúcich sa štátoch nedošlo k radikálnemu zlepšeniu životného prostredia. Na to, aby sa udržali dlhšie, je potrebná iná skladba obyvateľstva s podstatne vyššou materiálnou životnou úrovňou, ktorá produkuje aj iné, postmateriálne záujmy“* (9; 11).

Problém záchranu civilizácie nemôžu podľa Fundu vyriešiť ani vedci. *„Majú síce poznanie, ale nie možnosti niečo zachrániť. Navyiac vedieť neznamená automaticky konať. A konať ešte neznamená úspešne dosiahnuť globálneho efektu“* (8; 141). Pri tejto príležitosti sa však ukazuje ako závažný problém aj postavenie samotnej vedy. V roku 1962 tento problém vniesol na akademickú pôdu Thomas Kuhn v práci Štruktúra vedeckých revolúcií, kde poukázal na to, že vedci ani zďaleka nesledujú objektivitu a pravdu. Vedu, ktorú predstavil ako sociálnu aktivitu, zredukoval na riešenie hlavolamov v rámci systému nejakej viery. Reagoval tak na vedcov, ktorí už v minulosti upozorňovali na prepojenie vedy s ekonomikou a ideológiou. Túto skutočnosť si všimol už niekoľko desaťročí pred prvou svetovou vojnou nemecký fyzik Ernst Mach, keď sa experimentálni fyzici zaplietali s vojenským priemyslom a žiadal, aby veda *„zostúpila zo svojho postavenia, aby bola priateľská voči svojim užívateľom a aby pracovala pre naplnenie ľudských cieľov“* (10; 15).

Skutočnosť, že sa tak nestalo, naplno odrazila druhá svetová vojna. *„Cintorínové mračná atómových zbraní vrhnutých na Hirošimu a Nagasaki ohlásili koniec éry vedeckej nevinnosti. Spojenie medzi vedou a vojnou bolo teraz príliš zjavné... všetky predstavy o autonómii vedy sa rozplynuli“* (Sardar, 10; 17). Tento trend pokračuje neustále. Len v priebehu Studeného vojny pracovali vo vojenskom výskume viac než tri milióny špičko-

vých vedcov a technikov. Vojnové prípravy pohltili desaťkrát väčšiu vedeckú a technickú kapacitu, než mali dohromady všetky krajiny tretieho sveta (11; 18).

Vedu nemusíme chápať len v súvislosti s vojnou. Ohrozenie biosféry je tiež výsledkom vedecko-technickej revolúcie. Hrozba globálneho otepľovania vyplýva z tzv. skleníkových plynov, ktoré sa dostávajú do ovzdušia pri „vznikani nášho materiálneho blahobytu“, teda z procesov, ktoré vyplývajú z technologickej činnosti človeka. A tak sa množstvo výdobytkov vedy, ktoré apriórne sledovali materiálny blahobyt ľudstva, napokon dôsledne, ale v negatívnej forme, obrátilo proti ľudstvu. Niekedy dokonca veda, a to už pod „ekologickým kepienkou“, javí tendencie kolaborovať s konzumizmom a trhovým blúznením. Výstižne to postrehol G. Lipovetsky, keď avízoval výmenu ekologickej mytológie, odmietanie trhu a pseudopotrieb za ekokonzum a ekobiznis. *„Cnostné a bukolické povahy sa budú pohoršovať, ale viac úcty k prírode de facto znamená viac vedecko-technickej artifizialnosti a viac biznisu, viac priemyslu a trhu. Výrazom ekologickej vlny sú nové technológie, nové smery rastu: ekoprodukcia a - zelené - výrobky sa už nejaký čas tešia oslňovej expanzii, množí sa ekomarketing a ekologické obchody“* (1; 244).

Podobný trend prebieha aj v šoubiznise, a to už od čias Brigitte Bardotovej, ktorá sa za zenitom svojej oslňovej filmovej kariéry začala angažovať v hnutí za práva zvierat. Typické prepojenie ekobiznisu so šoubiznisom a vlastnou reklamou možno vidieť aj u amerického popového speváka Michaela Jacksona. Jeho angažovaná pieseň Earth song s dômyselne premysleným vizuálnym klipom by mala výrečne vypovedať o jeho „environmentálnom“ povedomí, no jeho životný štýl hovorí o plytvaní a prostom konzume. Mnohomiliónový Jacksonov majetok, ktorý nemôže v priebehu života jeden človek ani využiť, hovorí skôr o chorobnej potrebe kumulovať nadprodukciu, a tak jeho Earth song je opäť len prázdnu pózou. Environmentalizmus a jeho etické imperatívy sa takto stávajú výrobným faktorom, novou dimenziou obchodných stratégií ako aj novým druhom trhovej konkurencie.

Charismatickej kamufláži sa nevyhli ani známe celebrity. Princezná Diana, ktorá sa rada nechávala vídať v spoločnosti Matky Terezy, disponovala u svetovej verejnosti pozitívnym kreditom skromnosti, súcitu a environmentálneho citu, no jej život sa uberal iným smerom. Žiadne šaty nemala na sebe dvakrát a jej majetok, ktorý po sebe zanechala, predstavoval 35 miliónov dolárov (12). Pózovanie na charitatívnych večierkoch využívajú umelci a politici skôr v záujme vlastného zviditeľnenia sa, ako v záujme deklarovaného účelu. Veľmi závažným sa javí Lipovetskeho odhalenie toho, že aj samotné hodnoty, v tomto prípade hodnoty environ-

mentálnej etiky, možno „zmobilizovať a premeniť v nástroje v službách záujmov a pochodov k ovládnutiu sveta“ (1; 244).

V takto nasmerovanej spoločnosti sa čoraz viac bagatelizuje negatívny dopad konzumného spôsobu života na životné prostredie. Mnohí politici a ekonómovia popierajú existenciu globálnej environmentálnej krízy, alebo prinajmenšom zosmiešňujú jej reálny dosah na životné prostredie. Václav Klaus dokonca poprel existenciu ekológie ako vedy a prehlásil ju za ideológiu. „Znova sa v tomto storočí po fašizme a komunizme už po tretej útočí na ľudskú slobodu. Už nie v mene utláčaných a vykorisťovaných, rasovo lepších, ale – trochu pikantne – v mene prírody, ktorá túto obhajobu nemôže odmietnuť...“ (13; 25). V tejto rovine politického myslenia sa akékoľvek ekonomické obmedzovanie, či už zo strany štátu alebo zo strany medzinárodných inštitúcií, považuje za obmedzovanie slobody a ľudských práv.

Typickým prvkom apologetiky tohto smeru je aj spoliehanie sa na modernizáciu techniky, rozvoj technológií a voľný trh. Trhová liberálna ideológia, na ktorej stojí globálne laissez faire, popiera možnosť nedostatkov zdrojov. V súlade so štandardnou ekonomickou teóriou predpokladá, že nové technológie a cenový mechanizmus zabezpečia, že prírodných zdrojov bude k dispozícii stále dostatočné množstvo; na voľnom trhu sa stenčovanie prírodných zdrojov odrazi vo zvýšených cenách; zvýšené náklady budú pôsobiť ako stimul pre výskum a investície, čo bude mať za následok objavenie nových zdrojov alebo ich revitalizáciu.

V tejto súvislosti treba opätovne poukázať na prepojenie sociálneho a environmentálneho. Čím viac sa zväčšuje sociálna diferenciacia, tým viac sa zväčšuje i environmentálna ľahostajnosť a to predovšetkým na strane „chudobných“. Environmentálne programy politických strán, no i svetových organizácií, sa stávajú pre túto vrstvu irelevantné, environmentálna osveta sa im javí ako nenáležitá. Napokon je známy fakt, že environmentálna gramotnosť je priamoúmerná celkovej vzdelanosti spoločnosti, čiže jej sociálnemu zázemiu. Ak je teda podľa dostupných údajov na Slovensku ohrozených chudobou vyše 20 % ľudí (14; 3), môžeme predpokladať aj následné prehľbovanie environmentálnej pasivity. Tomu sekunduje pragmatizmus politických strán determinovaný záujmom o stabilitu, na ktorý poukazuje S. Krno: „Hodnotové a programové rozdiely sa tak výrazne stierajú, že bežný občan občas nevidí veľký rozdiel medzi súperiacimi stranami“ (15; 52). To sa odráža aj v samotných častiach volebných programov jednotlivých politických strán venovaných problematike životného prostredia, ktorá sa v nich stáva, ako to výstižne komentujú V. Dudinský a I. Dudinská: „druho-, treťo- až n-radou a zastáva miesto až za tzv. životne dôležitými prioritami, za ktoré sú považované problémy späté so zabezpečením bezpečnosti,

ekonomického rastu, štátnych záujmov, národných záujmov, investičných zámerov, zahraničných investícií...“ (16; 168).

Zdá sa, že v konečnom dôsledku teda dochádza k akémusi environmentálnemu konsenzu, ktorý však ani zďaleka neukončil prepriaty individualizmus a konzumizmus. Výstižne to okomentoval G. Lipovetsky, keď podotkol, že environmentálna etika „splodila ekoprodukciiu a ekologickú spotrebu“, čiže opäť „zapôsobila lesť rozumu“ (1; 242). V tejto environmentálnej atmosfére sa môže realizovať takmer všetko, vrátane nových spôsobov útoku na „trhovou podstatu“ občana. Rozdiel nastáva len v tom, že konzumný tovar je zabalený v obale, ktorý nesie dobovú značku – recyklovateľné. Podstata problému však zostáva i naďalej. Duchovný prerod spoločnosti nenastal, upnutie na zisk a úspech pretrváva. A tak Lorenzom opísaný beh o pretek so sebou samým pokračuje.

Literatúra:

1. Lipovetsky, G.: Soumrak povinnosti, Prostor, Praha 1999
2. Výkladový slovník termínov z trvalej udržateľnosti, STUŽ/SR, Bratislava 2000
3. Kučírek, J.: Recenzia na knihu D. Špirku „Základy environmentálnej filozofie“, Bratislava 1999, In: Civitas, roč. 5/1999, č. 17, FF UKF
4. Bondy, E.: Filosofie renesance a reformace, Praha 1995
5. Keller, J.: Nedomyšlená společnost, Brno 1992
6. Mináč, V.: Návraty k prevratu, NVK Intrnational, Bratislava 1993
7. Lysý, J.: Politická teória vo veku diskontinuity, In: Lavica a pravica, Prešov 2004, s. 22 – 26
8. Funda, A. O.: Znavená Evropa umíra, Praha 2000
9. Krno, S.: Európske strany zelených, In: Civitas, ročník 9, číslo 24 – 1/2003
10. Sardar, Z.: Thomas Kuhn a vědecké války, Praha 2001
11. Nováček, P., Huba, M., Mederly, P.: Ohrožená planeta na prahu 21. století, Olomouc 1998
12. Televízne noviny Markíza, 31.8.2003, 19.00 hod.
13. Patočka, J.: Komunizmus, fašizmus a Václav Klaus, In: Poslední generace, IV. ročník, 8/1995
14. Topol, J.: Chudoba na Slovensku naďalej narastá, In: Slovo, ročník VI, č. 45/2004, s. 3
15. Krno, S.: Voľby v roku 2002, In: Lavica a pravica, Prešovská univerzita, Prešov 2004, s. 47 – 45
16. Dudinský, V., Dudinská, I.: Životné prostredie v programoch politických strán, In: Lavica a pravica, FF v Prešove, Prešov 2004, s.158

Odstrkované aj priťahujúce vzdelanie

Doc. PhDr. Svetozár Krno, CSc. – KPEŠ FF UKF Nitra

Keď sa spoločnosť dostáva do krízy a na mnohé novonastolené otázky nenachádza uspokojivé odpovede, dopyt po poznaní stúpa. Po vyriešení krízy – čiastočnými reformami alebo podstatnou zmenou usporiadania spoločnosti – záujem o poznanie klesá. Obnovená alebo nová moc sa obklopí apologetmi, ktorých vyjadrenia absolutizuje, argumentuje nimi ako všeobecne platnými, overenými a neustrannými poznatkami. Prezентuje ich ako štandard. Používa pritom klíšé, ako napr.: *Podľa nezávislých expertov...*, *Ako sa vyslovila medzinárodne uznávaná agentúra...*, *Odborníci sa zhodujú v názore, že...* Postoje ostatných relativizuje. Kritické myslenie pomaly začína ostrakizovať. V demokratickom prostredí ich nositeľov fyzicky neprenasleduje, neposiela do ústavov pre duševne chorých a nekriminalizuje, ale vyháňa do mediálneho tieňa.

Najmä tam, kde kartelizácia politických strán dosahuje vysoký stupeň, dochádza k efemerizácii uvážlivo vysloveného slova. V spoločensko-politickom prostredí, v ktorom vedenie strán nemá potrebu komunikovať s občanmi mimo volebného obdobia a ani nepociťuje tlak zdola, prispôbuje svoje kroky hospodársko-lobistickým skupinám a medzinárodným inštitúciám. Vytvára sa tak uzavretý autochtónny systém. Nejde už o demokratickú inštitúciu, ale o špecifickú firmu presadzujúcu osobné a skupinové záujmy sponzorov a straníckych manažérov na celoštátnej, regionálnej a komunálnej úrovni a ich finančné zázemie. Sú spravované ako iné podnikateľské subjekty.

Tak, aby priniesli zisk a väčšie hospodárske príjmy ako bolo do nich investované. Pripomínajú tie nevládne združenia, ktoré nevznikli zdola na zobjektivizované presadzovanie záujmov verejnosti, ale zhora, na popud konkrétnej silnej, úzkej záujmovej skupiny predvádzajúc, že ide o reprezentanta širokej verejnosti, neziskovú organizáciu. Ich zamestnanci a aktivisti opúšťajú pôvodnú pozíciu expertov a stávajú sa hovorcami zinsitucionalizovaných a zekonomizovaných záujmov. V oboch prípadoch je sporné hovoriť o demokratických vnútorných organizačných štruktúrach. Ak strany alebo nevládne organizácie, budované na spomenutom princípe, získavajú relevantné postavenie v rozhodovacích sférach spoločnosti, vynára sa veľa otázok ohľadne politického systému.

V tomto prípade pôvodný zmysel vytvárania demokratického súťaživeho prostredia nevytvára priestor na efektívne hľadanie alternatív vývoja spoločnosti, ale iba riešenie sporov o prerozdeľovaní personálneho a hospodárskeho vplyvu. Spomínaný trend zapadá do tendencie, ktorú

britský politológ Colin Crouch nazval postdemokracia. Ide o proces, v ktorom síce existujú slobodné voľby, politické strany a občianske združenia, ale postupne dochádza k nahradzovaniu parlamentnej demokracie a právneho štátu ako takého efektívne fungujúcou sieťou najmocnejších hospodárskych zoskupení, ktorých obrat prekonáva hrubý domáci produkt celých štátov. Mnohé z nich finančne podporujú, v úsilí neocitnúť sa v tábore porazených, naraz širokú paletu strán, ktoré vystupujú na verejnosti ako politickí a odvekí ideologickí rivali.

Narábanie s vedomosťami v zajatí kartelových strán pripomína ponuku konzumných tovarov. Zákazník, samostatne stojaci na nohách a nezávisle uvažujúci, prestáva byť zaujímavým partnerom. Nie je dôležité ponúknuť zmysluplnú, kvalitnú a lacnú vec, ale predmet, ktorý vie získať imidž zmysluplnosti, kvality a cenovej prístupnosti. Úspešný politik, reklamný agent a televízny zabávač nezaváhajú pred zrakmi verejnosti, ponúkajú jasné postoje, názory a riešenia. Srší z nich sebedomie a suverénny jazykový prejav. Nemusia sa veľmi vzdelávať, stačí, keď čerpajú z vedomostí a analýz iných. Sociálna úloha politika nevyžaduje hĺbkovú znalosť problémov, pred verejnosťou však musí predvádzať načítanosť a pri súboji s protivníkmi ovládať „intelektuálny ring“, „jazykovú gymnastiku“, t. j. vedieť, čo a ako treba v danú minútu vysloviť. Bez popularity býva stratený. Tá si však nevyžaduje iba prácu na svojom vnútre, na svojej podstate, ale aj prácu na vystupovaní, sebareprezentácii a predávaní sa.

Úspešný politik sa stáva komerčne úspešným tovarom. Silvio Berlusconi mení vďaka mediokracii zásadne politickú kultúru, „rozpúšťa“ desaťročia budovanú občiansku spoločnosť i demokratické základy štátu. Televízne diskusie nie sú priestorom stretu, konfrontácie a zmierovacieho procesu protichodných záujmov. Ich zmyslom prestala byť potreba poznať podstatu. Stále viac pomáhajú normalizovať myslenie. Na obrazovkách najplyvnejších médií, vrátane verejnoprávnych, ktoré vykazujú mnohé vlastnosti štátnych médií financovaných priamo aj nepriamo daňovými poplatníkmi, dochádza prostredníctvom reality šou k stieraniu medzi papučovou zábavou a reláciami pôvodne určenými pre analytickú diskusiu.

Takzvané intelektuálne centrum reprezentujú moderátori bez patričných teoretických vedomostí z oblastí, ktoré sa usilujú s hosťami rozoberať. Mnohí z nich nenadobudli, keď už nie reálne, tak aspoň inštitucionálne vysokoškolské vzdelanie. Okato porušujú tri základné princípy – úctu k odbornosti, reprezentatívnosť (názorovú, profesijnú, inštitucionálnu, mentálnu a pod.) diskutérov a vlastnú nestrannosť počas vysielacieho času. Tieto zásady sa môže naučiť priemerný študent počas dvoch-troch semestrov. Odborníci na všetko si pozývajú k mikrofónu seberovných. Vo vysielacom čase, určenom pre náročnejšieho recipienta, kladú otázky, kto-

ré by mal zvládnuť bežný maturant. Pri výbere diskutujúcich dochádza k mnohonásobnému narušeniu pluralizmu. Pozvaní prichádzajú prevažne z hlavného mesta, kde nežije ani desatina obyvateľstva štátu. Možno ich rozdeliť do štyroch základných skupín.

Prvú tvoria politici, ktorí sa vytŕčajú na obrazovkách, vrátane verejno-právnej televízie, v takom veľkom rozsahu, ktorý protirečí princípom demokratického politického systému. Namiesto občianskej spoločnosti sa presadzujú elitársko-sektárske tendencie. Vytvára sa zdanie, akoby iné profesie sa nevedeli kvalifikovane vyjadriť k celospoločenským javom a trendom. Akoby ostatní občania reprezentovali iba lojálnych, pokorných, disciplinovaných a davovo uvažujúcich spotrebiteľov, ktorí strávia každú peknú zabalenu ponuku. Akoby aj iní nerozmýšľali, netrápili sa a nehľadali riešenia. Druhú skupinu tvoria tzv. nezávislí analytici, reprezentujúci prevažne dve-tri pracoviská. Laikom sa tu vnucuje názor, že inde sa netvorí, neprednáša, neskúša, nezvyšuje sa kvalifikácia, neprodukurujú učebnice a vedecké monografie. Tretiu skupinu predstavujú mediálne úspešní ľudia, televízni zabávači pasívnej časti obyvateľstva, ktorí sa často vedľa svojej profesii uplatnili aj v oblasti reklamy. Ich nepopierateľný úspech v pôvodnom zamestnaní a reklamnej kariére ešte nemusí znamenať analytické schopnosti.

Ilúziu demokracie, kompetentnosti a občianskej spoločnosti dotvára štvrtá skupina, ktorú reprezentujú pozvaní kamaráti, rovnako politicky zmýšľajúci, ale neraz aj mentálne rovnako orientovaní ako tvorcovia relácií. Navonok sú tam všetci, predstavitelia moci, mozgu aj verejnosti. Iba samotná verejnosť chýba. Intelektuálne produkty sa tvoria podľa iných pravidiel ako súboj konzumných výrokov na reklamnom trhu alebo predvolebný zápas. Sú vo svojej podstate antiapologetické. Nepotrebujú obmedzovať pozornosťou voči svojmu imidžu. Ich tvorcovia sa nemusia tváriť neomylné ako supermani. Ba práve naopak. Pokým inde jasné závery, presvedčivosť prezentácie, vytýčenie cesty s pevnými vysokými a hrubými mantinelmi pomáha k úspechu, tu tento štýl vedie k degenerácii. Neplatí priama úmera medzi dobrými geografickými, hospodárskymi a spoločenskými podmienkami a kvalitou intelektuálnych výstupov. História pozná množstvo prípadov, ktoré by nás mohli zvädzať k opačnému tvrdeniu, že tu existuje súvislosť, ale opačná. Veľa kvalitných rukopisov bolo napísaných v biede, v obmedzenej slobode či priamo vo väznici. Nejednen cenný autor, produkujúci v nerovnoprávnom zápase s mocou, keď v zmenených podmienkach získal (aj zaslúžené) spoločenské, politické aj ekonomické uznanie, prestal písať.

Politik má tendencie si myslieť, že je predurčený prinášať ľuďom posolstvo – v národnom aj medzinárodnom rozmere. Posledné tendencie

mení v postsovietskom priestore jedny vládnuce klanové štruktúry za druhé, pripomínajú takú misijnú činnosť, ktorá je spojená s presadzovaním svojich predstáv o životnom štýle geograficky a najmä kultúrne vzdialeným oblastiam málo zasiahnutým konzumným životným štýlom. Kampaňovité a mediálne podporované pretváranie ďalekého sveta podľa svojho obrazu si nemožno zamieňať za jeho poznávanie. Aktivista zhora organizovaných občianskych združení, pripravovaný a posielaný z vlastného pomerne pohodlného prostredia do krajiny, ktorú pozná zo školení, manuálov, tlačových besied a z internetu, sa nachádza v inom postavení. Pripomína komerčných cestovateľov, ktorým organizácia pripraví všetko pohodlie od ubytovania po stravu, scenár, „kultúrny“ program, itinerár, podľa ktorého sa pohybuje v ilúzii, že veľa nového a neznámeho uvidí, zažije a spozná.¹⁷

Intelektuál stojí v pozícii expedičného turistu, ktorý sám organizuje svoj pohyb. Priťahujú ho najmä neznáme miesta, kam sa televízna kamera nedostane. Neprihádza do krajiny exportovať vlastné pohodlie a kultúru. Nemá rád uniformitu, teší sa prírodnej a kultúrnej inakosti. Nepoučuje, ale učí sa od nej. Navštevuje neprebádané miesta i za cenu prekonávania problémov bez pomoci skleníka silnejšej moci. Robí kroky, ktoré si vyžadujú prekonať lojalitu voči zaužívanému mysleniu, dielčím cieľom a zvykom. Tri základné príčiny vytvárajú napätie medzi mocou a poznaním, medzi vplyvnými politikmi a intelektuálmi. Prvá predstavuje odlišný štýl práce. Trpezlivé čakanie na výsledky, vyvarovanie sa od absolutistických záverov, večné pochybovanie, občasná nerozhodnosť daná poznaním relativnosti pravdy a priznávanie si vlastných omylov intelektuála vzdaluje od moci.

Podobne ako v prípade umenia odmenu neprináša iba spoločenské (oficiálne i neoficiálne) a ekonomické uznanie, ale aj radosť z tvorby. Intelektuál nachádza svoj zmysel, keď prehodnocuje tzv. večné pravdy, dopracuje sa k odpovediam a súčasne ponúka nové otázky. Potrebuje byť kritický voči okoliu aj sebe. Lojalita (aj štedro odmeňovaná) mu symbo-

¹⁷ Autor svoju poslednú výskumnú výpravu, uskutočnenú auguste 2005 autochtónnym spôsobom, nasmeroval do etnicky pestrého južného Kirgizstanu, do oblasti Batkenského okresu, o ktorom sa pred rokmi veľa pisalo. V júli 1999 sem prenikli z Tadžikistanu afgánski islamistickí bojovníci cez päťtisíc metrov vysoké pohorie Alaj, postrieľali nepripravených mladých hraničiarov a zajali geológov z Japonska. Dva mesiace odolávali miestnej, ruskej a uzbeckej armáde. Nasledujúce leto pokus zopakoval, ale tiež bez väčších výsledkov. Od tých čias tento druh problémov sa tu nevyskytol. V najbližšom veľkomeste, v tritisíc rokoch starom Oši, v sídle zo zahraničia financovanej neziskovej organizácii, sledujúcej medzietnické konflikty, sa autor pýtal iba na jednu vec – ako sa tam dopraviť. V organizácii zamestnávajúcej miestnych ľudí, nevedeli mu poradiť. Odpoveď znela, nik z nás tam nebol. Ako potom kompetentne nariadenú liek na liečenie nesporne chorých spoločností cudzinci, ktorí nielen, že neboli v háklivých regiónoch ale ani nikdy nenavštívili ani inú pokojnejšiu oblasť dotyčného štátu?

lizuje osud kvetu maku odtrhnutého zo zaprášeného okraja bezvýznamného poľa a premiestneného do kryštálovej vázy pekne zariadeného bytu. Popredný ruský lyrik Michail Michailovič Prišvin v eseji Veda a umenie videl poslanie intelektuála v rieke, čo podomieľa prvotný masív skaly a pomáha tak vytvárať nánosy úrodnej zeme.¹⁸ Mohli by sme dodať, že vzdelanec, ktorý spútava rozbužnené toky do betónových brehov, stráca svoju prapôvodnú podstatu.

Tretia príčina sa uplatňuje u tých reprezentantov moci, ktorí nikdy poriadne neštudovali a u tých, čo v dôsledku štýlu života prestali študovať a žiarlia na svojich bývalých kolegov z nižších sociálnych (intelektuálnych) vrstiev. Ide o tradičný strach z neznámyho, ktorý vyvoláva, ako na to upozornil Konrad Lorenc, aj agresivitu. Spoločnosť, ktorú vedie intelektuál bez politickej profesionality, sa môže ocitnúť v tragédii. To, že niekto dosahuje vo svojej špecializácii slušné výstupy, neznamená schopnosť riadiť ústav, rezort alebo štát. Platónova predstava o vláde vedcov bola v tomto smere veľmi utopická. Tak isto dobré manažérske schopnosti v ekonomickej alebo politickej sfére ešte neznamenajú, že dotčný odborník sa stane priekopníkom aj vo vedeckej oblasti. Predstavitelia moci i skončení neúspešní politici majú k vzdelanosti protirečivý postoj.¹⁹ Na jednej strane ju odmietajú, nakoľko im narúša pohodlie a nastavuje neprijemné zrkadlo, na druhej strane ide stále o lákavý imidžový artikel. Preto sa neraz nesebakriticky usilujú získať vedecké a pedagogické hodnosti. Tam, kde sa im povoľuje, tieto tituly podliehajú inflácii.

Na konci 18. storočia neskôr novátorský šach v stredoázijskej Buchare Murád Mangit vydal zákon, ktorý zainteresoval žiakov k oprave moslimských škôl – medres, ktoré na konci vlády Aštarchánovcov veľmi spustli. Kto prinavrátil budovu – celú do pôvodného stavu, mohol sa naraz stať jej vlastníkom. Rozpadávajúce sa školy za tri roky načisto ožili. Trh s celami po čase získal odvrátenú tvár. Majetní nevzdelaní mešťania si kúpili mnohé medresy, kam sa aj nasťahovali. Ako obyvatelia škôl využívali „akademické slobody“ a daňové úľavy. Menej solventných žiakov vytlačili na ulicu. Hoci kupci a remeselníci nevedeli ani čítať, usilovali si vybudovať „intelektuálny imidž“ a nadobudnúť titul učiteľ. Žiakov – bezdomovcov nútili, aby navštevovali ich jalové prednášky. Tých poslúš-

¹⁸ Prišvin Michail Michailovič: Veda a umenie, In: Zo samoty k ľuďom, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1984

¹⁹ Jan Kalvoda, úspešný predseda českej Občianskodemokratickej aliancie v rokoch jej popularity bol viacerými partnermi aj analytikmi považovaný za právneho fundamentalistu. Neskôr sa ukázalo, že titul JUDr. používal neoprávnene. Populárny a dvojnásobný poľský prezident Aleksander Kwasniewski, ktorý v druhých voľbách vyhral hneď v prvom kole, klamal verejnosť, keď uvádzal, že ukončil vysokú školu ekonomickú.

nejších ubytovali za nižšie nájomné vo svojej škole. V starej Buchare sa používalo slovo *chódža* na označenie vzdelancov, profesorov, učiteľov, vychovávateľov (čosi ako európsky doktor) ale aj úctyhodných starcov, bohatých obchodníkov a majiteľov nehnuteľností.

Politika, ekonomika a vzdelanie nemusia vytvárať nezmieriteľný trojuholník. V tolerantnej nefundamentalistickej atmosfére dochádza k užitočnej vzájomnosti. Škandinávske štáty sú skvelým príkladom, kde investície do vzdelania podporované politickou reprezentáciou odprava ku krajnej lavici, prispeli k zamestnanosti, ku konkurencieschopnosti štátu, ekologicky prijateľnej krajine a k enormnému nárastu životnej úrovni. V našich podmienkach, kde sa orientujeme na príťahovanie zahraničného kapitálu v dôsledku daňových úľav, ponúkaniu lacnej, disciplinovanej, nerebelujúcej pracovnej sily, ochotnej pracovať v nezáživných profesiách na druhoradých a treťoradých postoch, ideme iným smerom. Svedčia o tom aj podiely HDP na investíciách štátu do výskumu a vývoja. Pokiaľ vo Švédsku na spomínanú činnosť dávajú z HDP 4,3 percent a vo Fínsku 3,4 percenta, v Slovenskej republike iba 0,54 %. Ale na východe sa hovorí: *Aj tak še da.*

K problematike vzdelávania na východnom Slovensku v minulosti

PaedDr. Patrik Derfiňák – Inštitút histórie FF PU v Prešove

Potreba získavania nových vedomostí či skúseností a neustále snahy o skvalitňovanie vzdelávania sú javom, s ktorým sa stretávame nielen v súčasnosti, ale prakticky od stredoveku. Pomerne všeobecné konštatovanie však pre historika, ale často i pre laika, znamená množstvo pozoruhodných skutočností a poznatkov veľmi konkrétne dokumentujúcich tento proces. Ešte viac podrobnejších informácií často poskytuje výskum regionálnych dejín. Práve tu v priebehu jednotlivých stáročí možno nielen pozorovať, ale i detailnejšie analyzovať jednotlivé spôsoby komunikácie, výmeny informácií, vzájomného pôsobenia rôznych kultúrnych centier či praktické využívanie získaných poznatkov. Vzhľadom na náročnosť skúmania tejto problematiky predovšetkým v období stredoveku a ranného novoveku i na veľké množstvo rôznorodých aktivít v priebehu 18. a 19. storočia, ktoré by si zaslúžili podrobnejšiu analýzu, obmedzíme sa zatiaľ v tomto príspevku na priblíženie aspoň niekoľkých konkrétnych, žiaľ, dnes už takmer zabudnutých osobností. Títo muži sa veľmi intenzívne pokúšali, podobne ako mnohí ďalší, na území dnešného východného Slovenska hľadať v spojení s rôznymi európskymi centrami vzdelávania konkrétne cesty k zlepšeniu situácie obyvateľstva nielen v ekonomickej, ale i kultúrnej a politickej oblasti.

Práve východné Slovensko bolo totiž priestorom, ktorý v stredoveku i v novoveku zohrával významnú úlohu nielen v rámci Uhorska. Celý tento priestor bol popretkávaný dôležitými obchodnými cestami, ktoré ho spájali s celou Európou. Predovšetkým bohaté slobodné kráľovské a banské mestá sa stávali centrami, kde rýchlo rástol dopyt po kvalitnom vzdelaní. S postupným upevňovaním kráľovskej moci v Uhorsku, rozvojom súdnictva, cirkevnej a štátnej správy rýchlo stúpala záujem o vysokokvalifikovaných pracovníkov. To spôsobilo, že už v priebehu 14.-16. storočia odchádzal stále väčší počet študentov za vzdelaním nielen do okolitých krajín, ale aj do západnej Európy, predovšetkým na talianske univerzity. Postupne sa v regióne východného Slovenska objavuje celý rad pozoruhodných osobností, ktoré sa zapojili do tohto procesu. Z mnohých spomeňme aspoň Juraja Szatmáryho (1457-1524). Tento košický rodák sa stal na prelome 15. a 16. storočia príkladom toho, že vzdelanie, talent a pracovitosť môžu nahradiť aj šľachtický titul. Na svoju dobu neuveriteľnú kariéru začal tento obyčajný, aj keď zámožný mešťan, štúdiami najprv priamo v Košiciach. Neskôr pokračoval na univerzite v Krakove a nakrátko navštívil aj Taliansko. Po návrate začal pôsobiť v uhorskej kráľovskej

kancelárii, pričom na konci 15. storočia sa stal jej vedúcim. Nasledujúcich dvadsať rokov ako zástupca kráľa sám riadil domácu i zahraničnú politiku Uhorska. Za svoju prácu nedostával síce pravidelný plat, jednotliví pánovníci mu však ako odmenu za jeho služby udeľovali rôzne cirkevné benefíciá a s tým spojené tituly. Stal sa prepoštom viacerých kapitul, neskôr aj biskupom viacerých diecéz. Keď v pomerne vysokom veku prijal aj kňazské svätenie, vymenovali ho začiatkom dvadsiaty rokov 16. storočia za ostrihomskeho arcibiskupa a primasa Uhorska. Podarilo sa mu tak spojiť vo svojich rukách popri svetskej aj cirkevnú správu štátu.²⁰

To mu umožňovalo pokúsiť sa urobiť zmeny v jednej z najväčších európskych monarchií. On sám pritom v tomto smere navrhoval cestu neustáleho zvyšovania počtu vzdelaných ľudí, ktorí v tom čase tvorili pomerne úzke, uzavreté a privilegované spoločenstvo. Tento jeho zámer sa prejavil aj na jeho postoji voči rodným Košiciam. Svojmu mestu sa celé desaťročia usiloval pomáhať zo všetkých síl. Jeho zástupcom poskytoval nielen cenné informácie, ale pomáhal im aj pri súdnych sporoch, zabezpečil im viaceré cenné privilégia, ako napríklad právo raziť mince, daroval mestu tisíce zlatých, poľnohospodársku pôdu i rozsiahle lesy. On sám si však najviac cenil pomoc v oblasti vzdelávania. J. Szatmáry totiž finančne podporoval desiatky mladých talentovaných študentov na ich pobyte hlavne na talianskych univerzitách. To v tom čase bola záležitosť dlhodobá a mimoriadne nákladná. Vybrání mladí muži preto boli pod značným tlakom. V štúdiu bolo potrebné čo najlepšie a čo najskôr uspieť. Čo však ale študenti oceňovali najviac nebola samotná finančná podpora poskytovaná im pri štúdiu, ale skutočnosť, že po návrate domov mali zabezpečené primerane platené pracovné miesto. Juraj Szatmáry ich totiž v čo najväčšej miere začleňoval do uhorskej cirkevnej i štátnej správy. Spočiatku do nižších, neskôr, keď uspeli, aj do vyšších hodností a úradov. Vďaka nemu sa tak mnohí stali prepoštmí, opátmi, diplomatmi či pracovníkmi kráľovskej dvornej kancelárie. Podobným spôsobom nepostupoval Szatmáry sám. Podobných mecenášov bolo v tom čase v Uhorsku niekoľko. Nikto iný to však nerobil v takom rozsahu a nikto z nich ani neformuloval svoj cieľ tak jednoznačne: „*.. čo najväčšie rozšírenie vrstvy vzdelancov, ktorí zabezpečia nielen stabilizovanie, ale aj ďalší postupný rozvoj krajiny*“.²¹

Aj v priebehu nasledujúcich storočí sa na východe Slovenska stretávame s množstvom významných osobností, ktoré si získali uznanie nielen

²⁰ KUBÍNYI András: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon. Budapest : METEM, 1999. s. 70 an.

²¹ Bližšie napr. WICK Béla: A kassai Szent Erzsébet ház. Košice 1936.

v Uhorsku, ale aj v strednej či západnej Európe.²² Napriek tomu ďalšou pozoruhodnou osobnosťou, ktorej sa chceme venovať je až Gregor František Berzevici (1763–1822) žijúci na prelome 18. a 19. storočia. Bolo to búrlivé obdobie, keď sa celá Európa menila. Veľká francúzska revolúcia, vojenské ťaženia Napoleóna, nové myšlienky vo filozofii, ekonómii, to všetko sa aspoň sčasti aj vďaka Berzevicimu mohlo dostať aj na východ Slovenska. On sám, ako príslušník jednej z najstarších spišských šľachtických rodín, vyštudoval právo. Už ako dvadsaťročný mal právnický diplom a výborné miesto na kráľovskom súde v Budíne. Napriek tomu sa radšej rozhodol pokračovať v štúdiách. Dva roky strávil na v tom čase veľmi známej univerzite v nemeckom Göttingene. Po jej absolvovaní precestoval takmer celú západnú Európu. Po návrate domov sa však pre neho, napriek dvom audienciám a sľubom samotného cisára Jozefa II., nenašlo žiadne vhodné miesto. Vzhľadom na neutešený stav rodinných financií preto niekoľko rokov pôsobil v armáde a v rôznych funkciách na stoličných úradoch. Neskôr, po odhalení a likvidácii hnutia uhorských jakobínov, sa uchýlil na svoj majetok pri Kežmarku. Tu sa potom v praktickej i teoretickej rovine pokúšal využiť svoje vzdelanie. Dnes je známy ako autor niekoľkých desiatok štatistických, právnických a ekonomických publikácií, z ktorých počas svojho života vydal iba niekoľko. Väčšinu z nich mu totiž cenzúra okamžite skonfiškovala či zakázala vydať.

Napríklad jeho práca o politickej ekonómii, prvá svojho druhu v Uhorsku, vyšla tlačou až sto rokov po jeho smrti. Jeho analýzy i predpovede ďalšieho vývinu uhorského hospodárstva sa neskôr, žiaľ, ukázali ako pravdivé. Napriek tomu on sám neprestával po celý život s rôznymi memorandami, výzvami i vlastnou praktickou obchodnou činnosťou volať po spojení nielen s okolitými krajinami, ale prakticky celou Európou. Propagoval výstavbu vodných ciest a kanálov, výmenu tovarov, publikácií, ale predovšetkým študentov, ktorí by prinášali nové poznatky. Keďže štátny aparát habsburskej monarchie neustále kontroloval a obmedzoval jeho činnosť, zameral sa predovšetkým na oblasť školstva a vzdelávania. Práve v zlepšení a zefektívnení vzdelávania na školách, predovšetkým evanjelických, videl cestu, ktorá podľa jeho názoru mohla výrazne pomôcť stále viac upadajúcemu východnému Slovensku. Jeho zámerom v tomto smere bolo napríklad odbúranie obyčajného memorovania informácií a určitá špecializácia vzdelávania na konkrétne problémy. Nezabudol však pri tom zdôrazňovať ani potrebu neustáleho vzdelávania: „...treba mať pri tom na zreteli skutočnosť, že svet sa stále mení, a tak je potrebné si po celý život dopĺňať naše vedomosti“.²³

²² Spomeňme aspoň bardejovského Leonarda Stöckela, či v Prešove pôsobiaceho J.A. Raymana.

²³ GAÁL, Jenő: Berzeviczy Gergely, élete és a mvei. Budapest 1909. s. 83.

Pri svojej snahe o skvalitnenie školstva a vyučovacieho procesu sa Gregor Berzevici usiloval o to, aby čo najviac študentov cestovalo za získaním ďalšieho vzdelania do zahraničia a prinášalo odtiaľ nové poznatky a skúsenosti. Na druhej strane však musel často zdôrazňovať, že po návrate je im potrebné vytvoriť čo najlepšie podmienky na prácu. Napriek úsiliu zainteresovaných totiž postavenie kňazov a učiteľov, ktorí sa po absolvovaní štúdia v zahraničí vrátili domov, bolo žalostné. Existenčné problémy ich obmedzovali natoľko, že mnohí sa radšej po niekoľkých mesiacoch či rokoch vrátili do cudziny. V snahe zlepšiť možnosti vzdelávania pre študentov podieľal sa Berzevici v roku 1806 na založení a v nasledujúcich rokoch aj na činnosti Literárnej spoločnosti v Kežmarku. Jej členovia sa usilovali, pokiaľ to bolo možné, udržiavať kontakty s významnými osobnosťami pôsobiacimi predovšetkým na nemeckých univerzitách. Popri tom zhromažďovali domácu i zahraničnú odbornú literatúru a periodiká.

Úsilie Gregora Berzeviciho sa nakoniec najvýraznejšie prejavilo na pôsobení v tom čase veľmi kvalitného lýcea v Kežmarku, ktorého učebný program sám z veľkej časti zostavil. Už pramene 18. a 19. storočia sa často pozastávajú nad skutočnosťou, že z oblasti východného Slovenska odchádza kvôli zložitým existenčným podmienkam neustále množstvo kvalitných a vzdelaných ľudí. Napriek tomu sa tu sústavne objavujú desiatky ďalších obetavých osobností, odborne uznávaných aj v zahraničí, ktoré sa aj cez svoje kontakty usilovali sprostredkovať študentom v tomto regióne dostatok informácií a umožniť im aspoň krátko študovať v zahraničí. Medzi takýchto ľudí môžeme plným právom zaradiť aj profesora právnickej akadémie pri evanjelickom kolégiu v Prešove, Karola Gejzu Floriána (1878–1941). On sám študoval v Prešove a neskôr v Cluji, kde získal v roku 1900 doktorát. O dva roky neskôr, už ako habilitovaný docent, pôsobil dlhší čas na univerzite v Berlíne. Po návrate až do roku 1914 pôsobil ako profesor právnickej akadémie v Prešove, kde prednášal o medzinárodnom hospodárstve, finančníctve a uhorskom obchodnom práve. Postupne vydal niekoľko odborných i vedeckých publikácií, pričom najväčší ohlas vyvolala jeho práca *Socializmus a súkromné vlastníctvo*.²⁴ Okrem toho stovky článkov publikoval v domácich i zahraničných periodikách. Kontakty a spojenia, ktoré sa mu postupne podarilo získať predovšetkým v Berlíne, Viedni a Budapešti, využíval veľmi intenzívne nielen na získavanie najnovšej literatúry a periodík pre prešovskú právnickú akadémiu, ale i na zabezpečenie ďalších možností štúdia pre svojich najlepších žiakov. Počas prvej svetovej vojny sa ako dôstojník dostal do ruského zajatia. Keďže si vo veľmi krátkom čase osvojil základy ruštiny, už koncom roku 1915 začal prednášať verejné právo na univerzite

²⁴ Socializmus és a magántulajdon. Budapest 1901.

v Charkove. Súčasne naplno využil možnosť na dôkladne spoznať najmä hospodársku situáciu vo vtedajšom cárskom Rusku. Svoje poznatky zhrnul do rozsiahlej štúdie nazvanej Ruská agrárna otázka. Po návrate zo zajatia sa popri svojej pedagogickej práci venoval publicistike a zostavovaniu viacerých právnych a štatistických prác, ktorými sa usiloval reagovať na konkrétne potreby spoločnosti. Z mnohých spomeňme aspoň Československú štatistiku (1922), Československé štátne občianstvo a domovská príslušnosť (1938) či Slovenské štátne občianstvo (1940). To si vyžadovalo neustále pozorné sledovanie politickej situácie v celej Európe.

Karol G. Florián sa výrazne angažoval aj v regionálnej politike. Niekoľko desiatok rokov bol poslancom. Stál na čele Mestskej občianskej strany v Prešove a ako všeobecne uznávaná osobnosť bol v rokoch 1923–1927 zvolený za starostu Prešova. V tejto funkcii sa mu celkovo úspešne podarilo využiť svoj organizačný talent nielen na zlepšenie práce mestských úradov či hospodárenie Prešova, ale aj otvorenie nových možností predovšetkým v oblasti vzdelávania. Ako člen niekoľkých desiatok spoločenských, kultúrnych organizácií sa usiloval: „... *zviditeľniť a oživiť región Prešova a Šariša nielen po stránke ekonomickej, ale najmä po stránke vedomostnej, vychovať dostatok ľudí európsky rozhladených a vzdelaných, ktorí by sa vedeli orientovať v stále zložitejšej spoločnosti a zabránili by opakovaniu takej strašnej a nezmyselnej veci, ako bola prvá svetová vojna.*“²⁵

²⁵ Bližšie napr. DERFIŇÁK, Patrik: Karol Florián a jeho miesto v dejinách Prešova a prešovského školstva. In: Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. až prvej polovice 20. storočia. Ed. Vasilová, D. Prešov, 2004. s. 159.

Slovensko a EÚ na ceste k vzdelanostnej spoločnosti

PhDr. Stanislav Šanta – riaditeľ Gymnázia v Prešove

O tom, že reforma v školstve je nevyhnutná niet pochýb. Otázkou však ostáva, ktoré reformné kroky po ich spustení budú úspešné a ktoré naopak svojou realizáciou slovenskému školstvu nepomôžu. Ja, ako riaditeľ gymnázia súhlasím s urýchlenou realizáciou reforiem tak v oblasti finančnej, legislatívnej, ako aj vzdelávacej. Je načasе uvedomiť si, že naše školstvo musí naučiť žiaka orientovať sa v reálnom svete a riešiť praktické otázky, ktoré prináša každodenný život. Poďme však postupne. Najviac pozornosti si dovoľím venovať oblasti vzdelávania.

Vzdelávacia oblasť

Momentálny stav na našich školách je taký, že medzi tým, čo sa žiaci učia v škole a skutočným životom je veľká priepasť. Musíme si uvedomiť, že systém vzdelávania, ktorý sa dnes u nás používa vznikol za celkom inej spoločenskej situácie. Od toho času sa radikálne zmenili požiadavky spoločnosti na obsah vzdelávania, pričom ale paradoxne obsah vzdelávania na tieto zmeny a aktuálne požiadavky takmer nereagoval. Takýto je aktuálny stav:

- systém je neefektívny;
- osnovy sú preplnené;
- škola je odtrhnutá od života;
- vzdelanostná úroveň klesá;
- absolventi škôl disponujú nepoužitelnými poznatkami;
- škola už takmer nikoho nebaví;
- učiteľ, kedysi vážený je momentálne na periférii spoločnosti, pričom jeho pedagogické danosti si neváži tak štát (nízke finančné ohodnotenie), ako ani študenti.

Túto nelichotivú situáciu chcel riešiť aj minister školstva Martin Fronc, ktorý navrhol „reformu vzdelávania“ ako „reformu desaťročia“ v zmysle hesla „naučme sa učiť – učíme sa pre život“. Dovoľm si krátko reagovať na niektoré aspekty návrhu reformy vzdelávania vzhľadom na to, že nie všetky návrhy považujem za úplne nové, ba naopak, na príklade alternatívneho učebného plánu pre gymnázia č. 3597/1990-20 platného od 1. 9. 1998 počnúc 1. ročníkom, ktorý u nás funguje v skúšobnej podobe od školského roka 1994/95, sa domnievam, že reforma už dávno začala a je iba na kompetentných ľuďoch z ministerstva školstva, či ju dokážu aplikovať globálne

na celú oblasť školstva. Obsahom reformy z dielne ministerstva školstva je „viac slobody pre všetkých“, to znamená, priniesť viac slobody žiakom, rodičom, školám i učiteľom. Zatiaľ čo doteraz štát presne určoval rozsah a obsah učiva, pričom samozrejme spätne dodržiavanie týchto atribútov aj presne kontroloval, po novom majú byť určené iba určité okruhy, ktoré by mali školy rešpektovať. Sama škola bude môcť rozhodnúť o náplni vyučovacieho procesu, čím sa vytvorí lepšie konkurenčné prostredie medzi školami. V neposlednom rade tak podľa ministra školstva M. Fronca dôjde k zmene v hodnotení kvality škôl. Podstata reformy má spočívať aj v rešpektovaní troch aspektov:

- viac slobody žiakom;
- viac slobody školám a učiteľom;
- viac slobody rodičom.

Už prvý aspekt, ktorý predpokladá viac slobody pre žiakov pri výbere svojho študijného programu je svojím spôsobom kópiou alternatívneho učebného plánu, kde si študenti v treťom ročníku gymnázia vyberajú svoj študijný program do štvrtého ročníka štúdia a to tak, že majú povinné iba 3 hodiny slovenského jazyka, 3 hodiny telesnej výchovy a 6 hodín cudzích jazykov. Tu vidíme, že štvrtáci na gymnáziu majú pevne daných 12 hodín, pričom ďalších 18 hodín si môžu ľubovoľne vybrať z aktuálnej ponuky (viď www.gk2-po.sk AUP na Gymnázium Konštantínova 2 Prešov). Vyberajú si v závislosti od toho, na akom type vysokej školy budú pokračovať 3 štvorhodinové predmety a 3 dvojhodinové predmety. Ako príklad môžeme uviesť študenta, ktorý sa rozhodol pokračovať po skončení gymnázia na právnickej fakulte. Tento študent sa môže vo štvrtom ročníku gymnázia sústrediť na tie predmety, ktoré bude potrebovať pri prijímacích pohovoroch na právo. Môže si vybrať napríklad 4-hodinový seminár z dejepisu, 4-hodinový seminár z náuky o spoločnosti, 4-hodinový seminár z geografie, 2-hodinový spoločensko-vedný seminár, 2-hodinový seminár z cudzieho jazyka (bude ho môcť využiť pri maturite), 2-hodinový seminár z literatúry.

Spomínaný študent si teda vybral 18 hodín, ktoré sa mu úplne hodia tak pri maturitných skúškach, ako aj pri prijímacích pohovoroch. Maturovať mohol zo slovenského jazyka (povinne), cudzieho jazyka, dejepisu, náuky o spoločnosti a geografie (ako povinný prírodovedný predmet). Samozrejme uvažujeme už o novej maturite z 5 predmetov, kde je povinný aj jeden prírodovedný predmet z týchto predmetov (matematika, fyzika, chémia, biológia, informatika, geografia). Musím však s ľútosťou poznamenať, že v minulom školskom roku ešte geografia nebola počítaná ako prírodovedný predmet, a preto bolo pre alternatívny učebný plán maximálnym krokom späť, keď študent, ktorého sme uvádzali ako prí-

klad, pri svojom záujme o štúdium práva musel maturovať z prírodovedného predmetu, ktorý mu bol pri štúdiu práva v podstate zbytočný. Kde je potom deklarovaná sloboda? Obávam sa, že v tomto smere je reforma iba prázdny konštatovaním. Reforma deklaruje pre študenta možnosť samostatného výberu študijného programu podľa svojich záujmov a priorít. Tvrdí, že študent na strednej škole sa bude môcť špecializovať v oveľa väčšej miere ako doposiaľ na tie predmety, ktoré ho zaujímajú. V reforme vzdelávania sa ráta s rozdelením štvorročného maturitného štúdia na všeobecnú a na špecializovanú časť. V prvých dvoch ročníkoch sa bude študent učiť pre život, tretí a štvrtý ročník už budú prípravou na maturitu a následne VŠ.

Ak toto je cieľom reformy, súhlasím. Ale ak od školského roka 1994/95 pokusne na troch školách (Gymnázium Konštantínova 2 v Prešove, Gymnázium Jána Adama Raymana v Prešove a Gymnázium na Metodovej ulici v Bratislave) prebiehalo testovanie alternatívneho učebného plánu a následne od 1. 9. 1998 bol Ministerstvom školstva schválený alternatívny učebný plán pre gymnázia, ktorý sa v praxi ukázal ako vysoko efektívny, prečo potom hovoríme o reforme v zmysle slobody výberu, keď toto už reálne funguje? Na ilustráciu: Ako riaditeľ Gymnázia na Konštantínovej ulici v Prešove, kde máme s alternatívnym učebným plánom iba tie najlepšie skúsenosti už od jeho počiatku. Sú k dispozícii výsledky prijatia našich študentov na vysoké školy za posledných 5 rokov a tie ukazujú, že počas tohoto obdobia úspešnosť prijatia našich študentov na vysoké školy vždy presiahla 95 % hranicu. V predminulom školskom roku to bolo dokonca 98,5 %. Tieto čísla možno budú výraznejšie pri skutočnosti, že každý rok na našom gymnázium končí okolo 200 maturantov. Konštatovanie o slobode ich výberu je namieste, vybrali si vo štvrtom ročníku tie predmety, ktoré boli nosnými pri prijímacích pohovoroch na vysoké školy, kde sa výrazne presadili. Domnievam sa preto, že toto je cesta, ktorou by sa mohlo vydať stredné školstvo na Slovensku.

Určite každá stredná škola môže prijať alternatívny učebný plán, ktorý následne môže prispôbiť svojim potrebám a možnostiam. Podľa môjho názoru na ceste k vzdelanostnej spoločnosti nehľadajme rôzne nové teórie, ale poďme budovať na overených a na dnešnú dobu už prispôbených systémoch. Poďme využiť možnosti alternatívneho učebného plánu, ktorý je možné neustále vylepšovať a dopĺňať. Určite by bolo prínosom pre školy, ak by si mohli samé určovať, čo, ako a kedy budú vyučovať, pričom štátom by bolo určené isté národné curriculum – isté minimum, ktoré by mal žiak ovládať. Určite všetky školy by privítali možnosť rozvíjať vlastné vzdelávacie programy – teda učebné osnovy i učebné plány. Bolo by na učiteľoch každej školy, akou cestou daná škola pôj-

de, lebo oni budú tvorcami učebných osnov v jednotlivých predmetoch. Takto môžu byť zohľadnené špecifiká jednotlivých regiónov, kde školy môžu reálne reagovať na potreby trhu. Tu sme sa opäť ale vrátili k alternatívnemu učebnému plánu, ktorý by sa mohol transformovať, napríklad aj do tretieho ročníka, čo by ešte viac zefektívnilo jeho fungovanie, čím by bol dodržaný aj pôvodný zámer o reforme vzdelávania, kde podľa názoru pána ministra v prvých dvoch ročníkoch sa bude študent učiť pre život, tretí a štvrtý ročník potom budú prípravou na maturitu a následne na vysokoškolské štúdium.

Finančná a legislatívna oblasť

Tieto dve oblasti si dovoľím krátko spomenúť spoločne, nakoľko sú v dnešnom školstve pomerne úzko prepojené, predovšetkým prostredníctvom zákona č. 597/2003 Z. z. o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení a nariadenia vlády SR č. 2/2004 Z. z., ktorým sa ako vykonávacím predpisom k zákonu ustanovujú podrobnosti rozpisu finančných prostriedkov zo štátneho rozpočtu jednotlivým školským subjektom. Je pravdou, že starý systém financovania školstva bol zlý a neprehľadný. Svojou neprehľadnosťou umožňoval, že na niektorých vybraných školách mali vysoko nadštandardné finančné podmienky „niektoré školy si vystavali bazény a na iných ostali „suché“ záchody. Na istých školách mali učitelia ledva na tarifné platy, na iných boli osobné príplatky viac ako 20 %“. (F. Tóth, K. Korintuš, Financovanie regionálneho školstva v roku 2004, MŠ SR 2004). Celá školská obec privítala nový – normatívny spôsob financovania škôl, kde bol pridelený každej škole finančný normatív na žiaka. Je rok 2006 a reforma financovania má za sebou určitý čas svojej existencie. Aká je realita?

Školy, ktoré majú väčší počet žiakov (ten je podmienený aj kvalitou školy), by s financiami v podstate problémy nemuseli mať. Samozrejme, ak určitá škola nemá dostatočné množstvo žiakov prichádza aj o financie. Pôvodný zámer reformy bol asi taký, aby sa počas určitého obdobia vyselektovali školy, o ktoré je záujem a naopak, školy s malou perspektívou postupne prešli do útlmu. Žiaľ prešiel určitý čas a situácia s financovaním škôl sa opäť zahmlieva – to znamená, že opäť dochádza k nelogickému pre rozdeľovaniu finančných prostriedkov. Príklad: zriaďovatelia škôl: VUC a krajské školské úrady si „vyhradili právo“ viazať každej škole určité množstvo finančných prostriedkov zhruba 15 %-20 %. Škola tak napríklad dostane 90 % finančných prostriedkov na mzdy a 80 % finančných prostriedkov na prevádzkové náklady. Tu reforma absolútne prestáva platiť, na-

koľko, ak napríklad na počiatku roka dostanú všetky školy cca. 85 % svojho celkového normatívu, ale v priebehu kalendárneho roka niektoré školy dostanú ďalšie finančné prostriedky, napríklad až do výšky 130 % svojho normatívu a iné ostanú na 85 %, sme tam, kde sme boli pred začatím reformy.

Žiaľ, na záver si dovoľím konštatovať, že čo sa reformou týka, Slovensko je špecifická krajina, pričom v školstve to platí zvlášť. Na papieri to vyzerá takmer bezchybne, všetko sa plní, vraj školy sú spokojné. Opak je však pravdou. Ak cieľom bolo, aby sa do troch rokov uskutočnila racionalizácia stredných škôl na Slovensku na základe záujmu žiakov o tieto školy, čiže na základe poskytovanej kvality týmito školami, nedosiahli sme v podstate nič. Holá realita je taká, že zaniklo, respektíve zlúčilo sa niekoľko škôl. Namiesto nich však s požehnaním kompetentných vznikli nové školy, ba ešte vo väčšom počte. Paradoxom je, ak zanikne určitá škola a namiesto nej vzniknú v tom istom meste dve nové školy toho istého typu s takmer rovnakým zameraním. Toto je cieľom? Na mnohých školách je momentálne taký stav, že je veľa voľných miest pre nových stredoškolákov a málo budúcich prvákov. Napríklad v Košickom kraji skončí základnú školu cca. 9000 deviatakov a stredné školy nahlásili voľné kapacity pre cca. 13 000 žiakov. V Prešovskom kraji skončí cca. 8 000 deviatakov a je 12 000 voľných miest na stredných školách (vrátane učilíšť). Kde je logika reformy? Alebo si reformu vysvetľujú kompetentné orgány iným spôsobom ako verejnosť? Kam chceme dostať slovenské školstvo? Ak máme budovať vzdelanostnú spoločnosť prestaňme teoretizovať, prestaňme vymýšľať už vymyslené, čím zbytočne strácame čas, ale predovšetkým začneme meniť svoje „špecifické myslenie“ a naučme sa rešpektovať zákony, tak v školstve ako aj v celej spoločnosti!

Regionálne školstvo a vedomostná spoločnosť

PhDr. Michal KALIŇÁK – politológ, pôsobí v Prešovskej samospráve

Existenčným záujmom každej spoločnosti je jej neustále zdokonaľovanie. Ekonomika založená na znalostiach či vedomostná spoločnosť, sú nepochybne najvýstižnejšie a najpresnejšie označenia trendu budovania spoločnosti založenej na neustálom vzdelávaní, podpore celoživotného vzdelávania a konkurencii v oblasti informácií.

Vývoj a prechod spoločnosti z tradičnej na modernú a neskôr na post-modernú, vyjadruje záujem jej členov získavať informácie a využívať ich pre spoločné blaho. Zároveň je dôkazom toho, že ľudia sú pripravení akceptovať objektívne príčiny, vedecky bádať a na základe dostupných informácií uskutočňovať spoločenské zmeny.

Slovenská republika a jej minulosť i súčasnosť sú jasným dôkazom snahy spoločenských skupín získavať informácie a v rámci možností ich v jednotlivých oblastiach života uplatňovať. Historické míľniky z nedávnej minulosti, zmena režimu, vznik samostatnej republiky, vstup do medzinárodných organizácií a hospodárske i medzinárodnopolitické ambície znamenali a vyjadrujú prehodnocovanie národných a národnoštátnych záujmov.

Členstvom v spoločenstve regiónov získavame nový rozmer pre rozvoj i ďalší život. Od členstva v EÚ očakávame pomoc pri riešení našich domácich problémov. Zároveň sme povinní prispieť k riešeniu problémov a to nielen v rámci teritória EÚ, ale rovnako aj v širšom medzinárodnom merítke.

Vzdelanie ovplyvňuje chudobu

Vzťah medzi chudobou ako sociálnou kategóriou, hospodárskym zaostávaním ako ekonomickou kategóriou a vzdelávaním ako nástrojom ich riešenia predstavuje trojuholník, ktorý si žiada špecifický prístup s konkrétnymi riešeniami. Štatistický úrad EÚ – Eurostat vo svojich správach pravidelne poukazuje na vážne a neustále sa zväčšujúce problémy únie. Poukazuje na to, že Európsku úniu trápia regionálne rozdiely.²⁶ Štatistiky upútavajú pozornosť nielen na úniu ako celok, ale na konkrétne regióny členských štátov.

Výskum realizovaný po vstupe nových členských krajín v roku 2004 jasne hovoril o tom, že **9 z 10 regiónov v nových členských štátoch nedosa-**

²⁶ EÚ trápia regionálne rozdiely EURACTIV: <http://www.euractiv.sk/cl/43/1131/EU-trapia-regionalne-rozdiely>, 19. 2. 2004

huje 75 % priemeru 15 krajín EÚ.²⁷ Východné Slovensko tak zaujalo 9 priečku v rámci najchudobnejších regiónov. Ako najčastejší dôvod rizika chudoby sa v Správe o sociálnej inklúzii z roku 2002 uvádza nezamestnanosť.²⁸ Medzi ďalšími dôvodmi rizika chudoby je aj nižšie vzdelanie.

Spojitosť vzdelania a zamestnanosti je preto faktor, ktorý výrazne ovplyvňuje celkový objem financií a veľkosť služieb poskytovaných v rámci sociálnej politiky. Sociálna sféra predstavuje priestor, v ktorom sa môže v plnej miere realizovať štát, ale rovnako miestne vlády. A to prostredníctvom zákonných noriem i pôsobnosťou v rámci príslušných, všeobecne záväzných nariadení a iných právnych noriem.

Výdavky v sociálnej politike ovplyvňujú viaceré faktory. Už spomínaná Spoločná správa o sociálnej inklúzii jasne poukázala na faktor vzdelávania. Ten priamo ovplyvňuje vyššiu konkurenciu na trhu práce, zvyšovanie pracovných príležitostí v oblastiach hi-tech. A v konečnom dôsledku nárast životnej úrovne a menšie výdavky na sociálnu sféru. Definovanie spoločných cieľov a postupov pre ich plnenie je krokom k ich úspešnému dosahovaniu.

V boji s chudobou a za zvyšovanie životnej úrovne musia svoje aktivity koordinovať inštitúcie pôsobiace v hospodárstve, sociálnej oblasti aj školstve. V prípade samospráv sa ich koordinátormi stavajú lokálni a regionálni politici. Jednou z čiastkových, ale pritom zásadných reforiem v súvislosti s reformou verejnej správy, bola na Slovensku reforma regionálneho školstva. Tá sa presunom škôl a školských zariadení do pôsobnosti obcí, miest a samosprávnych krajov stala súčasťou miestnej i regionálnej politiky. Jej správnym načasovaním, na obdobie presunu rozhodovacích právomocí, sa prepojenosť oblasti vzdelávania s lokálnou a regionálnou politikou prehĺbila v pozitívnom význame.

Spoluvorcami a hlavne partnermi v systéme vzdelávania sa stali štát a samosprávy. Bez pochopenia princípov komunálnej politiky nie je možné pochopiť princípy fungovania „veľkej“ politiky a politické procesy na národnej i medzinárodnej úrovni. Rovnako potrebné je v súvislosti s vedomostnou spoločnosťou vnímať význam a zodpovednosť regionálneho školstva.

Partnerstvo vo vzdelávaní

Presun škôl a školských zariadení, vznik školských úradov, zmena zriaďovateľskej pôsobnosti, nový systém financovania a racionalizačné opatrenia

²⁷ EÚ trápia regionálne rozdiely EURACTIV: <http://www.euractiv.sk/cl/43/1131/EU-trapia-regionalne-rozdiely>, 19. 2. 2004

²⁸ B. Schmögnerová: Sociálny model Európskej únie: dnes a zajtra, Bratislava, 2004, s. 9.

nia, aj touto chronológiou je možné opísať novú podobu základného a stredného školstva. Oblasti vzdelávania, za ktoré majú lokálni a regionálni politici priamu zodpovednosť.

Minerva – pod týmto názvom sa skrýva vládny program rozvoja znalostnej ekonomiky na Slovensku. Tento názov pri rozmenení na drobné napovedá, aké sú oblasti jej záujmu: **mobilizácia inovácií v národnej ekonomike a rozvoj vedecko-vzdelávacích aktivít.**²⁹ Jej cieľom je podpora rozvoja znalostnej ekonomiky. Preto sa aktivity tohto projektu zameriavajú na informačnú spoločnosť. Na investície do ľudí a vzdelávania. Smerom k podnikateľskému prostrediu a bezpochyby k inováciám, vede a výskumu.

V rámci akčného plánu pre vzdelávanie a zamestnanosť sa definovali konkrétne úlohy, ktoré mali za cieľ podporovať v Minerve definované základy znalostnej ekonomiky. V akčnom pláne má medzi 17 úlohami svoju pozíciu aj podpora predškolských a školských zariadení v pôsobnosti samospráv. Štát sa tak ako reformou verejnej správy, rovnako aj reformou vzdelávania nezbavil zodpovednosti za podobu štátneho mechanizmu či budovanie vedomostnej spoločnosti. Presunom rozhodovacích právomocí sledoval základné princípy riadenia moderných demokratických spoločností: subsidiaritu, solidaritu, demokratizáciu a samozrejme modernizáciu.

Nové usporiadanie verejnej správy umožňuje občanom aktívnejšie participovať na riadení spoločnosti, riešení problémov i dosahovaní spoločných cieľov. V súvislosti s transformáciou verejnej správy a posilňovaním pozície samosprávnych orgánov bolo potrebné spomenuté princípy aplikovať aj v čiastkových sférach. Preto sa aj vo vzdelávaní prijala nová filozofia vychádzajúca z nového systému riadenia a aj financovania regionálneho školstva.

Štát presnejšie definuje svoju úlohu v oblasti financovania školstva.³⁰ V oblasti financovania regionálneho školstva striktne rozdeľuje dva druhy kompetencií. Oddeľuje originálne kompetencie od preneseného výkonu štátnej správy. Zriaďovateľom prispieva na financovanie školských zariadení v rámci originálnych kompetencií. Čo v praxi znamená finančnú participáciu štátu, napríklad v oblasti ubytovania, stravovania, predškolskej výchovy a vo financovaní mimoškolských aktivít.

V školstve bolo zavedené normatívne financovanie. Rovnako, ako definovanie kompetencií, aj tzv. normatívy sú súčasťou Zákona o financovaní základných škôl, stredných škôl a školských zariadení. Literou zákona sa

²⁹ MINERVA: <http://www.iminerva.sk>, 18. 2. 2006

³⁰ F. Tóth, K. Korintuš: Financovanie regionálneho školstva v roku 2004. MŠ SR, Bratislava 2004, s. 9.

sledovalo zavedenie spravodlivosti a transparentnosti do systému financovania regionálneho školstva. Žiak sa začal vnímať ako zákazník a tak manažmenty škôl vrátane ich zriaďovateľa boli podmienkami nútení vytvárať konkurencie schopné a kvalitné školské zariadenia, vzdelávacie inštitúcie.

Regionálne školstvo a vzdelanostná spoločnosť

Vzdelanostná spoločnosť je najsilnejší nástroj spoločnosti v boji s chudobou. Aj napriek tomu, že sociálna politika je vyjadrením vzťahu štátu k svojim obyvateľom v oblasti poskytovania sociálnych služieb, jedným z jej prirodzených partnerov musí byť školstvo. Všetky sociálne aspekty, ktoré sociálna politika analyzuje, majú preto niekoľko spoločných menovateľov. Na poprednom mieste je medzi nimi spomínané školstvo. Nariadenie vlády o rozdeľovaní výnosu dane z príjmov fyzických osôb stanovilo prerozdelenie 40 % výnosu dane podľa počtu žiakov.³¹

V porovnaní s pôvodným návrhom došlo k zmene. Tá sa týka prerozdelenia výnosu nie pre všetky samosprávy, v ktorých majú žiaci trvalý pobyt, ale tieto financie sa presúvajú len do samospráv, ktoré sú zriaďovateľom školského zariadenia.

Odhliadnuc od prerozdelenia výnosu dane z príjmov fyzických osôb, ostatné náklady, ktoré súvisia s regionálnym školstvom sú procesom fiškálnej decentralizácie determinované ekonomickou aktivitou samospráv. Ich finančná autonómia stanovená zmenami vo financovaní odráža fakt, že štát dal samosprávam namiesto peňazí možnosť vyberať dane. Kvalita a rozsah služieb, ktoré samosprávy poskytujú, odráža reálnu životnú úroveň obyvateľov, pracovné príležitosti a na tieto podmienky aplikovanú daňovú politiku.

Školstvo je preto priamo ovplyvňované financiami, aké sú zriaďovateľia schopní v priebehu roka naakumulovať. So zavádzaním čo najefektívnejšieho systému riadenia a poskytovania služieb môžu samosprávy využívať aj cudzie zdroje. Vstupom Slovenska do Európskej únie nám vznikla možnosť využívania financií z európskych fondov. Tieto zdroje pritom pre samosprávy predstavujú objemovo najvýznamnejšie cudzie zdroje.

V tejto chvíli nepoznáme konkrétny finančný objem, aký v novom programovacom období môže Slovenská republika využiť na podporu in-

³¹ F. Tóth, K. Korintuš: Dopad fiškálnej decentralizácie na regionálne školstvo. MŠ SR, Bratislava 2005, s. 12.

formačnej spoločnosti a znalostnej ekonomiky. Oblasť, ktoré sú bytostne späté s podporou vedy, výskumu a inovácií.

Zároveň na znižovanie regionálnych rozdielov, ktoré podstatne ovplyvňujú ekonomickú silu samospráv – územných celkov, zriaďovateľov regionálneho školstva. Teda prvej úrovne, na ktorej sa tvoria základy školstva vyšších stupňov a vzťahu občana k celoživotnému vzdelávaniu. Je len na nás, v akej miere dokážeme prijať pomocnú ruku a investovať do ľudských zdrojov. Táto investícia je nielen návratná, ale pre zvyšovanie kvality života na Slovensku nevyhnutná.

Spoločnosť znalostí a kríza verejných autorít

Doc. PhDr. Jozef Lysý, CSc. – KEOV, Pedagogická fakulta UK

Ak Európsku úniu zaujímajú demografické otázky, problémy migrácie a zamestnanosti či nezamestnanosti, tak neprekvapuje, že mnoho receptov sa hľadá v okruhu témy vzdelanostnej spoločnosti či spoločnosti znalostí. Riešenie neľahkej demografickej situácie sa vidí v migračných procesoch. V jej dôsledku prídu do Európy nové vitálne vlny prisťahovalcov, ktoré pomôžu Európe vyriešiť vzniknutú komplikáciu. Ale iba zriedkakedy sa spomínajú dôležité podmienky, bez splnenia ktorých nemožno o riešení čo i len hovoriť. Možnosťou ako zvládnuť situáciu je integrovanie prisťahovalcov na základe spoločnosti znalostí, aby dokázali plniť vysoko kvalifikovanú prácu. Bez tejto podmienky vznikne iba nový sociálny problém, ktorý tak zaťaží slabnúci sociálny štát. To však dnes nie je rozhodujúci argument v diskusii o spoločnosti znalostí. Pôvodne sa téma od polovice 19. storočia viazala na éru vzostupu stredných vrstiev. Vtedy sa vzdelanie považovalo za kapitál, prostredníctvom ktorého sa dosahovala maximalizácia zisku. Dialo sa tak v prostredí drobných, väčšinou rodinných firiem v čase, kedy ešte veľkosť konštantného kapitálu nezaťažovala takúto ekonomiku do defenzívy. Potom ako liberálne obmedzenú modernitu strieda organizovaná modernita s prevahou zamestnancov, nastupuje aj principiálne nový model vzťahov, ktorý už nie je tak drvivo podriadený trhovým silám. Poistkou proti rizikám je v novej situácii sociálny štát (Keller, 118). Pravda, nielen on sa stal súčasťou všeobecnej krízy verejných autorít v súčasnosti, ktorá sprevádza procesy modernizácie. Stálicou v týchto procesoch je inštrumentálna, ekonomizujúca interpretácia skutočnosti, v ktorej je vzdelanie iba investíciou.

Význam polemiky o vzdelanie či znalosti v súčasnosti je dnes na Slovensku redukovaný obyčajne na otázku o jeho či jej spolplatnenie. Predložená „logika trhu“ fascinuje svojou jednoduchosťou. Podľa nej je vzdelanie investícia, ktorá je výhodná pre poskytovateľa i klienta. Na jej konci je efektívny systém, ktorý sa hravo zaobíde bez štátu. Ale ako upozorňujú odporcovia spolplatnenia, nie všetky študované odbory sú rovnako atraktívne pre investora, niektoré jednoducho nedokážu priniesť okamžité či očakávané výnosy. Kto iný, ak nie opäť štát, by niesol riziká systému. Diskusia, ktorá sa v tejto oblasti rozvinula, je ale veľkým nedorozumením. V skutočnosti je prejavom „kultúrneho boja“ (Keller, 116). Inštrumentálna racionalita si skrátka podriaďuje všetko, čo jej stojí v ceste. Inú možnosť výkladu ponúka A. Giddens v *Dôsledkoch modernity*. V podstate by išlo o vyriešenie kultúrneho boja. V kapitalizme je totiž

ekonomická reprodukcia vždy „rozšírenou reprodukciou“. Vznik kapitalizmu, ako tvrdil *K. Marx*, predchádzal rozvoju industrializmu. Strojová výroba a technologické zmeny umožňujú zefektívňovať výrobné procesy. Napomohla tomu skutočnosť, že pracovná sila sa stala tovarom. Vďaka tomu sa „abstraktná práca“ stala súčasťou technologického usporiadania výroby (*Giddens, 60*). Ak zoberieme do úvahy celok procesov *individuálizácie, generalizácie a abstrakcie*, ktoré modernitu sprevádzajú, potom práve východiskom z „kultúrneho boja“, by teoreticky vzaté, bola práve spoločnosť znalostí. Práve ona by mohla byť základom znalostnej ekonomiky a nie naopak, ako nám predkladajú, napríklad dnešné politické elity na Slovensku. Skrátka naopak. Obrátiť pomer by v tomto prípade bolo záležitosťou a úlohou politiky. Politika by dostala opäť zmysel. Stala by sa prekážkou procesov, ktoré chcú zo vzdelania vytvoriť ekvivalent poistenia. Ide samozrejme o nové poistenie v situácii, keď jeho doterajšie formy v dôsledku procesov globalizácie a rozkladu solidarity ochabujú. Keďže nie je možné spoliehať sa na mechanizmus, ktorý priniesla organizovaná modernita, totiž sociálny štát ma nastúpiť individuálne poistenie, čiže vzdelanie.

Nad paradoxmi tohoto pokusu, ktorého sme v súčasnosti svedkami treba povedať niekoľko poznámok. Tento neoliberalný model, ktorý sa predstavuje ako nový a chce nahradiť predošlý, založený na solidarite, v podstate rezignuje na mobilizáciu prostriedkov nevyhnutných na poistenie. Čím viac ľudí v tomto systéme bude totiž poistených, tým menej prostriedkov bude mať systém k dispozícii. Vzniká tak systém, ktorý chce mať menej prostriedkov a s týmto málom chce čeliť sociálnym rizikám. Tým by v konečnom dôsledku nečelili iba tí, ktorí si z výsady najbohatšieho umožnia luxus súkromného poistenia. O pomere medzi väčšinou a menšinou je v takomto systéme zbytočné uvažovať.

Niekedy však netreba vstupovať do otvorených dverí. I keď v tejto oblasti zatiaľ neexistuje doposiaľ teória, ani politická. Možno ale súhlasí s *M. Gbúrovou* ktorá tvrdí, že „šance Európy sú v jej kultúrnom polymorfizme, v bohatstve ideí, v regenerácii jej duchovných tradícií a vo vzdelanosti, čo tvorí podstatnú časť problematiky motivácie občanov Európy k politickej, ekonomickej a duchovnej únii“ (*Gbúrová, 55*). „Zmes“ názorov s emocionálnym, politickým kontextom ponúkol k danej téme vo svojej knihe *Aktivizmus, Jacek Kuroň*. Domnieva sa, že podoba budúcej spoločnosti sa zrodí z revolúcie vo vzdelávaní. *Kuroň*, nespokojný s doterajšími výkladmi spoločnosti (*svet sa mení inak ako predpovedali proroci*, tvrdí, ľudstvo prechádza z jednej fázy rozvoja do druhej. Očakáva, že v najbližšej budúcnosti dôjde k oživeniu hnutí, rozvinie sa kontrakultúra mládeže, žien a antiglobalistov. Demokraciu chápe ako existenciu spoločenských hnu-

ti, ktoré majú skutočný vplyv na verejné záležitosti. Preto demokracia vo vyspelých krajinách odumiera. Aj v dnešných občianskych združeniach dominujú byrokrati. Za príklad funkčnej demokracie považuje napríklad Ameriku tridsiatych rokov, *New Dealu*, ktorý považuje za hnutie. V rovnako kritickom duchu ako demokraciu, vníma aj kapitalizmus. Po skončení strojovej civilizácie nastúpila informačná, spojená s globalizáciou kapitálových tokov. Odumierajú národné štáty, rozmáhajú sa veľké korporácie. Preto očakáva nástup globálnych spoločenských hnutí, pretože inak hrozí, že sa z krízy nenájde východisko. Najväčším problémom je nedostatočná demokratická kontrola nadnárodných korporácií. *Kuroň* považuje vzdelanie za všeobecný liek proti spoločenským problémom. Je to nevyhnutný predpoklad na to, aby sa spoločnosti mohli podieľať na výdobytkoch civilizácie.

Čo sa týka diskusie o vzťahu medzi spoločnosťou znalostí a krízou verejných autorít, existujú v podstate tri skupiny odpovedí na tento vzťah. *F. Fukuyama* hľadá východisko v kompetenciách štátu. Je to takpovediac politologický pohľad. *E. Hobsbawm* ponúka verziu výkladu opretú o poznanie historika a napokon *P. Drucker* navrhuje také riešenie, ktoré by bolo poučením z minulosti i alternatívou existujúcej diskontinuity. *Fukuyama* analýza odmieta behaviorálny prístup a v kľúčovej otázke, kedy hľadá odpoveď na krízu verejných autorít, iba konštatuje, že v rozhodujúcej oblasti, ktorou sú podľa neho znalosti, sa dočkáme nových štúdií. Oblasťou, v ktorej sa to odohrá, bude dopad komunikačných kanálov na učenie organizácie. Tam, kde *P. Drucker* vidí východisko vo veku diskontinuity, v znalostiach, sa spolieha *F. Fukuyama* na opätovné nastolenie spoločenského poriadku procesmi, ktoré nemusia byť identifikované, pretože prebiehajú spontánne. Tejto rekonštrukcii však predchádzal *Veľký rozvrat* v oblasti spoločenských hodnôt, ktoré prevládali v spoločnosti industriálnej doby. Jeho hypotézou je, že negatívne spoločenské tendencie, ktoré sa prejavovali v oslabeniach sociálnych väzieb a spoločných hodnôt, sa vyskytli práve v čase prechodu industriálnej spoločnosti do informačnej. Rozklad autority a obnova poriadku je podľa jeho názoru najdôležitejšou intelektuálnou udalosťou našich čias, ktorá sa vytvára teraz nie delegovaním mandátu zhora nadol hierarchickou silou či politickou alebo náboženskou, ale ako výsledok samoorganizácie zo strany decentralizovaných jednotlivcov.

A ešte jednu vec v tejto súvislosti zdôrazňuje. Nevyhnutnou podmienkou uvedenej samoorganizácie sú internalizované pravidlá a normy správania. Nastupujúci svet bude závisieť od týchto noriem. Takže, kým prechod k informačnej spoločnosti rozvrátil sociálne normy, spoločnosť založená na moderných technológiách sa bez nich nemôže zaobísť a bu-

de čeliť pohnútkam, aby ich vytvorila. Krízu verejných autorít tak vystrieda opätovne spontánne vytvorená morálna obroda spoločnosti liberálnej demokracie (*Fukuyama, Veľký rozvrat, 17-18*). A preto opäť netreba zabudnúť ani na štáty. Vzdelanie je v jeho kompetencii. Konštatuje, že sa nedosiahla *Paretova* rovnováha pre optimum. Naopak tvrdí, že organizácie verejnej sféry nemajú ukazovatele kvality výstupu, teda ani žiadny formálny mechanizmus, ktorý by zaručoval prehľadnosť a zodpovednosť. Najnižšou špecifitou disponuje okrem poradenstva a preventívnej liečby, vysokoškolské vzdelanie. Neexistuje žiadna teória, ktorá by ponúkla všeobecné postupy pre udelenie optimálnej miery právomocí v štátnej sfére. Konštatuje ale zaujímavú skúsenosť, že úspešné programy ohľadom budovania štátu sú idiosynkratické. To je hádam asi jediný argument, ktorý by interpretoval napríklad 1,8 % úplnú dôveru verejnosti voči slovenskej vláde (*OMV SRo*). O vzťahu medzi kredibilitou inštitúcií na Slovensku a krízou verejných autorít pozri *Lysý, J.: Problém kredibility inštitúcií na Slovensku od 90-tych rokov dvadsiateho storočia podnes. Ústav politických vied SAV, Bratislava 2004*.

E. Hobsbawm berie krízu verejných autorít v súčasnosti veľmi vážne. Otázky sú položené jasne a zreteľne: *aký bude charakter a rozsah autorít s rozhodovacou mocou - nadnárodných, národných, subnárodných a globálnych, pôsobiacich samostatne, alebo v kombinácii? Aký bude ich vzťah k ľuďom, o ktorých budú rozhodovať?* (*Hobsbawm, 590*). Na krátke dvadsiate storočie sa podľa tohto historika bude spomínať ako na vek ľudského pokroku a nie iba ako na vek ľudskej tragédie. Jasné sú dlhodobé tendencie vývoja: demografický a ekologický problém. Na ekologický musí prísť globálna odpoveď a ciele ekologickej politiky musia byť radikálne a realistické. Tou najdôležitejšou je však skutočnosť, že iba veda sama nestačí. Problém je sociálny a politický. Napríklad iba z hľadiska životného prostredia je jasné, že ak má mať ľudstvo budúcnosť, nemôže ňou byť kapitalizmus krízových desaťročí. Neodvratiteľné je aj prehlbovanie priepasti medzi bohatými a chudobnými krajinami sveta. Problémy tohto typu nemôže vyriešiť neregulovaná a nekontrolovaná ekonomika voľného trhu. Ak budú súčasné trendy pokračovať a povedú k ekonomikám, v ktorých jedna štvrtina populácie bude pracovať a vytvárať hodnoty a tri štvrtiny nie, aj tak sa zvýši produkcia národného dôchodku o dvojnásobok. *Kto, okrem verejnej autority, by mal a mohol zabezpečiť minimum príjmov a sociálnej starostlivosti pre všetkých? Kto iný by mohol čeliť tendencii k nerovnosti tak nápadne sa prejavujúcej v krízových desaťročiach? Ak vychádzame zo skúseností 70. a 80. rokov, nebude to voľný trh* (*Hobsbawm, 590*). Osud ľudstva a politiky bude závisieť od opätovného nastolenia verejných autorít. Politika autorít by mala brať do úvahy to, čo

si ľudia želajú alebo neželajú, ale nemala by to byť iba reflexia populárnych želaní (*ibidem*, 595). Tam, kde sa v Európe konali referendá o prijatí Zmluvy o európskej ústave, zistili, že výsledky neboli priaznivé alebo prinajmenšom predvídateľné. O tom, že Slovensko nie je výnimkou, svedčí pozorovanie S. Krnu o kľúčových rozhodnutiach Slovenskej republiky v medzinárodných vzťahoch. *Vláda môže pri existujúcej pasivite (neexistujúceho) občianstva robiť zahraničnú politiku iba na základe tlakov medzinárodných geopolitických síl, vlastných individuálnych a skupinových záujmov a nie pod tlakom voličstva* (Krno, 151) Nie je jedno v akej atmosfére sa prijímajú nepopulárne opatrenia. Zdá sa, že éru 60-tych rokov s rozšírenou predstavou o všeobecnom blahobyte zrejme nemožno očakávať. *Hobsbawm* sa pravdu povediac obáva politickej možnosti, ktorá nie je veľmi povzbudzujúcou vyhlídkou pre budúcnosť parlamentnej demokracie liberálneho typu. Môže sa totiž objaviť politický model z polovice devätnásteho storočia: plebiscitná demokracia. *M. Goňcová* dodáva, že v celej Európe môžeme zaznamenať volanie po autoritatívnych alternatívach (*Goňcová*, 92).

Tretiu možnosť ponúkajú reflexie *P. Druckera*. Z procesov *individuálizácie, generalizácie a abstrakcie*, ktoré sprevádzajú modernitu, sa veľké nádeje môžu vložiť práve do oblasti znalostí, takpovediac abstraktnej práce. Ide o proces, v ktorom sa na prácu aplikujú znalosti. Tento prechod so sebou prináša aj dôsledky. Predovšetkým je to skutočnosť, že prechod k znalostiam ako k základu práce a výkonnosti vnucuje človeku, ktorý disponuje znalosťami. Musí skončiť éra, keď väčšinu času trávime snahou o získavanie nesprávnych a nespoľahlivých informácií o tom, čo sa stalo včera.

Literatúra:

1. Drucker, P.: Věk diskontinuity. Praha, Management Press 1994
2. Fukuyama, F.: Budování státu. Praha. Alfa Publishing, 2004
3. Fukuyama, F.: Velký rozvrat. Ludská prirodzenost a opätovné nastolenie spoločenského poriadku. Bratislava, Agora 2005
4. Gbürová, M.: Európska integrácia a národná identita. (Poznámky k niektorým aspektom vzťahu národnej a občianskej identity v procese európskej integrácie). IN: Formovanie európskej občianskej spoločnosti. Filozofická fakulta v Prešove. Prešovská univerzita. Prešov 2005
5. Giddens, A.: Důsledky modernity. Praha, SLON 1998
6. Goňcová, M.: Nová vlna demokratizace Evropy? In: Demokracie a Evropa v době globalizace. PF Masarykovy univerzity, Brno 2003
7. Hobsbawm, R.: Věk extrémů. Krátke 20. století 1914-1991. Praha, Argo 1998

8. Keller, J.: Soumrak sociálního státu. Praha, SLON 2005
9. Krno, S.: Európska integrácia, zahraničná politika a občan Slovenskej republiky. In: Politický vývoj v štátoch Vyšehradskej štvorky. Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, 2004
10. Kuroň, J.: Gazeta Wyborcza, [22. 1. 2003]
11. Lysý, J.: Problém kredibility inštitúcií na Slovensku od 90-tych rokov dvadsiateho storočia podnes. Ústav politických vied SAV, 2004.
12. Odbor mediálneho výskumu Slovenského rozhlasu v Bratislave

Komunikácia občanov a politikov na komunálnej úrovni ako predpoklad vzdelávania a informovania občanov a jej dopad na občiansku participáciu

PhDr. Daniel Klimovský – UPJŠ v Košiciach,
Fakulta verejnej správy, Katedra sociálnych vied

Systemy verejnej správy (a predovšetkým subsystemy územnej samosprávy) v štátoch Európskej únie v poslednom období vykazujú problém nízkej miery občianskej participácie na správe vecí verejných – teda problém neochoty ľudí zapájať sa do riešenia spoločných záležitostí. Pôvod tohto problému je viacdimeznionálny, no jedným z najvýznamnejších faktorov ovplyvňujúcich mieru občianskej participácie je komunikácia prebiehajúca medzi reprezentantmi (zamestnancami) orgánov verejnej správy a ich klientmi (občanmi). Možno teda konštatovať, že pri orgánoch verejnej správy, v ktorých sa od kvality komunikácie medzi zamestnancami a klientmi odvíja aj efektivita práce týchto zamestnancov, je dôležité poznať priebeh komunikácie a tiež možné faktory podporujúce i brzdiace komunikáciu (Mesárošová, M., 2004, 175). Cieľom môjho príspevku je poukázať aspoň na niektoré možné súvislosti týkajúce sa komunikácie občanov a politikov na komunálnej úrovni, pričom sa venujem predovšetkým súvislostiam vplyvu veľkosti obce na kvalitu uvedenej komunikácie.

Komunikácia na komunálnej úrovni politiky prebiehajúca medzi politikmi a občanmi predstavuje typ komunikácie, pri ktorom komunikované informácie majú pre výkon územnej samosprávy rozhodujúci význam. Na jednej strane tu vystupujú informácie, ktoré občania ponúkajú a poskytujú komunálnym politikom – ide teda o informácie, ktoré sú nevyhnutné pre účinné a zmysluplné rozhodovanie komunálnych politikov. Na strane druhej v tejto sfére vystupujú informácie, ktoré poskytujú komunálni politici občanom – teda informácie, ktoré pomáhajú občanom nielen oboznámiť sa s novými rozhodnutiami príslušných orgánov územnej samosprávy, ale aj získať určitý prehľad či vedomosti o fungovaní územnej samosprávy i komunálnej politiky ako takej³². Po-

³² Prostredníctvom takto chápanej komunikácie dochádza aj k „poľudšteniu“ verejnej správy, čím táto získava charakter bezprostrednejšej, priamejšej a otvorenejšej štruktúry slúžiacej občanom, ktorá rieši skutočné problémy, ktoré ich trápia a nestojí nad nimi a proti nim (Surmánek, Š., 2002, 95).

treba komunikácie medzi občanmi a predstaviteľmi komunálnej územnej samosprávy, podpora aktivít občanov, mobilizácia ich potenciálu ako aj plňšia realizácia občianskych práv a slobôd (Surmánek, Š., 2003, 163) vystupujú ako predpoklad a spôsob nového typu participácie občanov v podmienkach fungujúcej občianskej spoločnosti. Navyše, ako uvádza M. Mesárošová (2005), pre klientov verejnej správy (ktorými občania nepochybne vo vzťahu ku komunálnym politikom sú) má úroveň a kvalita komunikácie s jednotlivcami pôsobiacimi vo verejnej správe nepochybne primárnu dôležitosť v procese riešenia problému, s ktorým do inštitúcie prichádzajú, pretože klienti svoje problémy prežívajú často ako náročnú životnú situáciu. Kooperácia uskutočňujúca sa prostredníctvom komunikácie organizovanej v znakoch je dynamicky prebiehajúcou interakciou, v ktorej dochádza k výmene a transformácii informácií v najširšom zmysle slova (Balegová, O., 2005, 26). Z toho vyplýva, že charakteristickou črtou informačného toku od komunálnych politikov k občanom je skutočnosť, že táto prebieha na rôznych kvalitatívnych úrovniach, čo samozrejme so sebou prináša mnohé problémy spojené priamo i nepriamo nielen s informovanosťou občanov a úrovňou ich vedomostí (týkajúcich sa komunálnej územnej samosprávy a komunálnej politiky), ale aj s ich spokojnosťou vo vzťahu ku komunikácii a informovanosti. Skôr než prejdem k empirickým zisteniam týkajúcim sa komunikácie medzi komunálnymi politikmi a občanmi, ozrejmím niekoľko súvislostí.

Podľa ustanovení § 10 zákona SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov sú základnými orgánmi obce obecné zastupiteľstvo³³ (v mestách označované ako mestské zastupiteľstvo a v mestských častiach miest Bratislava a Košice označované ako zastupiteľstvo mestskej časti) a starosta (v mestách označovaný ako primátor a v mestských častiach miest Bratislava a Košice označovaný ako starosta mestskej časti). Podľa ustanovení § 3 Zákona o obecnom zriadení je občanom obce tá osoba, ktorá má na jej území trvalý pobyt. Občania obce, na rozdiel od iných osôb majúcich vzťah k obci³⁴, majú plné práva podieľať sa na samospráve príslušnej obce. Okrem toho majú občania i ostatné osoby majúce vzťah k obci (obyvatelia obce) možnosť participovať v rámci celého procesu tvorby politiky na komu-

³³ Obecné zastupiteľstvo môže fakultatívne zriadiť alebo zrušiť (podľa potrieb obce) stále alebo dočasné (*ad hoc*) výkonné, kontrolné či poradné orgány obce.

³⁴ Ide o osoby, ktoré majú na území obce nehnuteľný majetok alebo v obci platia miestnu daň či miestny poplatok; sú v obci prihlásené na prechodný alebo dlhodobý pobyt; majú v obci čestné občianstvo.

nálnej úrovni aj prostredníctvom iných, legislatívne predpokladaných inštitútov³⁵.

Metodologické otázky

Pri zisťovaní rozdielov v komunikácii prebiehajúcej na komunálnej úrovni politiky som využil dotazníkovú metódu. Úlohou respondentov – občanov obcí bolo prostredníctvom 7-bodovej škály (1 = veľmi spokojní; 7 = veľmi nespokojní) zhodnotiť svoju spokojnosť pomocou predložených atribútov³⁶ s komunikačnými a informačnými aktivitami politikov (starostov, resp. poslancov).

Základným kritériom pre výber výskumnej vzorky bol počet obyvateľov v obci. Na základe toho boli obce košického regiónu štruktúrované do štyroch základných kategórií: obce do 1 500 obyvateľov; obce s 1 501 až 3 000 obyvateľmi; obce s 3 001 až 10 000 obyvateľmi; obce s 10 001 a viac oby-

³⁵ Ak predmetom rokovania nie sú záležitosti chránené osobitným právnym predpisom, potom je každé rokovanie obecného zastupiteľstva verejné. Obyvatelia na ňom majú možnosť prihlásiť sa o slovo a predstaviť vlastné myšlienky dotýkajúce sa prerokovanej problematiky. S tým úzko súvisí aj ustanovenie § 12 Zákona o obecnom zriadení, ktoré požaduje, aby bol program zasadnutia obecného zastupiteľstva oznámený a zverejnený na úradnej tabuli aspoň tri dni pred zasadnutím obecného zastupiteľstva, prípadne, ak ide o mimoriadne zasadnutie, tak aspoň 24 hodín pred jeho konaním, čím sa sleduje zabezpečenie dostatočného času pre to, aby sa obyvatelia príslušnej obce mohli oboznámiť s týmto programom a v prípade záujmu participovať na riešení prerokovaných záležitostí. Ďalšou z možností priamej participácie obyvateľov obcí v rámci procesu tvorby politiky na komunálnej úrovni je ich možná účasť v komisiách obce, ktoré sú kreované obecným zastupiteľstvom a členom ktorých sa, popri poslancoch obecného zastupiteľstva, môžu stať aj rádoví obyvatelia obce. Následne, ak sa tieto komisie zúčastňujú riešenia nejakého konkrétneho problému, obecné zastupiteľstvo je povinné, v súlade s § 12 Zákona o obecnom zriadení, vypočuť si a zväziť pred prijatím rozhodnutia vo veci stanovisko tejto komisie. Významným ustanovením, z pohľadu vzťahu obyvateľov a komunálnych politikov je povinnosť poslancov informovať voličov o svojej činnosti i činnosti celého obecného zastupiteľstva. (Porovnaj § 25 Zákona o obecnom zastupiteľstve) Toto ustanovenie je však značne problematické vzhľadom na tú skutočnosť, že mandát poslancov obecných zastupiteľstiev nie je imperatívny a tak je aj prípadné vyvodzovanie sankcií za nesplnenie tejto povinnosti značne problematické.

³⁶ Obyvatelia obcí hodnotili svoju spokojnosť s tým, ako starosta, respektíve poslanci obecného zastupiteľstva:

- ich informujú o svojich predstavách týkajúcich sa rozvoja obce;
- ich informujú o svojich rozhodnutiach;
- ich informujú včas;
- ich dostatočne (v dostatočnom rozsahu) informujú;
- ich zrozumiteľne informujú;
- s nimi trpezlivo spolupracujú;
- s nimi komunikujú;
- sa k nim správajú.

vateľmi. V každej z týchto kategórií bolo vybraných päť obcí. Výnimkou bola posledná kategória, kde okrem Michaloviec, Rožňavy, Spišskej Novej Vsi a Trebišova spĺňalo takúto podmienku počtu obyvateľov iba mesto Košice, ktoré však nebolo zaradené do výskumu vzhľadom na významné špecifiká, ktoré má v oblasti samosprávy v porovnaní s ostatnými obcami³⁷. Celkovo bolo do výskumu zaradených 19 obcí. V obciach Margecany (2 035 obyvateľov) a Sobrance (6 262 obyvateľov) však dotazníky neboli zozbierané. Výberový výskumný súbor je tvorený 506 respondentmi (52 % mužov, 48 % žien) z nasledujúcich obcí košického regiónu: Bežovce, Cestice, Čaña, Gemerská Poloma, Kazimír, Kráľovský Chlmec, Krompachy, Letanovce, Michalovce, Moldava nad Bodvou, Plešivec, Rozhanovce, Rožňava, Skároš, Spišská Nová Ves, Trebišov a Ždaňa³⁸.

Výskumné zistenia

Ako základný činiteľ ovplyvňujúci kvalitu komunikácie medzi politikmi a občanmi na lokálnej úrovni som definoval veľkosť obce z hľadiska jej populácie. Ide o silne diferencujúci činiteľ spokojnosti obyvateľov obcí s komunikáciou a informovaním zo strany komunálnych politikov – zo štatistického hľadiska významne diferencuje všetky výskumné položky. Absolútne najvyššia miera spokojnosti u subjektu „starosta“ (tabuľka č. 1) bola vyjadrená pri atribúte spokojnosti obyvateľov obce s tým, ako sa k nim starosta správa a to respondentmi bývajúcimi v obciach s populáciou od 1 500 do 3 000 obyvateľov ($M = 2,85$). Absolútne najnižšia miera spokojnosti u tohto subjektu bola zistená pri atribúte spokojnosti obyvateľov obce s tým, ako sa ich starosta snaží informovať o svojich rozhodnutiach a to u respondentov, ktorí bývajú v obciach s populáciou do 1 500 obyvateľov ($M = 4,40$). Ako v preferenciách najmenej spokojní vystupovali respondenti býajúci v obciach s populáciou nad 10 000 obyvateľov a respondenti býajúci v obciach s populáciou do 1 500 obyvateľov. Obe tieto skupiny vyjadrili najnižšiu mieru spokojnosti v prípade štyroch atribútov. Ako v preferenciách najviac spokojní vystupovali respondenti býajúci v obciach s populáciou od 3 001 do 10 000 obyvateľov, ktorí vyjadrili najvyššiu mieru spokojnosti v prípade piatich atribútov. V prípade zvyšných troch atribútov vyjadrili naj-

³⁷ Za najdôležitejšie špecifikum považujeme aktuálnu štruktúru samosprávnych orgánov – v rámci mesta Košice, ktoré má vlastné mestské zastupiteľstvo i primátora, je vytvorených niekoľko mestských častí s vlastným zastupiteľstvom i starostom. Táto skutočnosť by mohla smerovať k nežiaducim diferenciám hodnotení potenciálnych respondentov, v zmysle orientácie na mesto Košice ako celok a na niektorú mestskú časť.

³⁸ Priemerne bolo v každej obci zozbieraných 30 dotazníkov (najmenej 25, najviac 33).

vyššiu mieru spokojnosti respondenti bývajúci v obciach s populáciou od 1 501 do 3 000 obyvateľov.

Atribúty spokojnosti Subjekt "starosta"	Priemerné skóre - Veľkosť obce podľa počtu obyvateľov			
	Do 1500	1501 - 3000	3001 - 10000	Nad 10000
Informovanie obyvateľov o svojich predstavách	4,23	3,62	3,11	3,91
Informovanie obyvateľov o svojich rozhodnutiach	4,40	3,41	3,19	4,02
Včasnú informovanie obyvateľov	4,15	3,51	3,47	3,91
Rozsahovo dostatočné informovanie obyvateľov	4,26	3,59	3,52	4,23
Zrozumiteľné informovanie obyvateľov	3,95	3,33	3,32	4,02
Trpezlivosť pri práci s obyvateľmi	3,74	3,10	3,25	4,07
Spôsob komunikácie s obyvateľmi	3,50	3,21	3,44	4,16
Spôsob správanía sa k obyvateľom	3,18	2,85	3,03	3,52

Atribúty spokojnosti Subjekt "poslanci obecného zastupiteľstva"	Priemerné skóre - Veľkosť obce podľa počtu obyvateľov			
	Do 1500	1501 - 3000	3001 - 10000	Nad 10000
Informovanie obyvateľov o svojich predstavách	4,47	3,96	3,85	4,53
Informovanie obyvateľov o svojich rozhodnutiach	4,53	4,03	4,00	4,50
Včasnú informovanie obyvateľov	4,41	4,00	3,91	4,50
Rozsahovo dostatočné informovanie obyvateľov	4,48	4,12	4,03	4,55
Zrozumiteľné informovanie obyvateľov	4,21	3,75	3,81	4,38
Trpezlivosť pri práci s obyvateľmi	3,96	3,78	3,84	4,55
Spôsob komunikácie s obyvateľmi	4,01	3,81	3,99	4,64
Spôsob správanía sa k obyvateľom	3,35	3,31	3,71	4,32

Priemerné namerané skóre spokojnosti obyvateľov skúmaných obcí s aktivitami komunálnych politikov pôsobiacich v týchto obciach

Pokiaľ ide o subjekt „poslanci obecného zastupiteľstva“, absolútne najvyššia miera spokojnosti (tabuľka) bola vyjadrená pri atribúte spokojnosti obyvateľov obcí s tým, ako sa k nim poslanci obecných zastupiteľstiev správajú a to respondentmi bývajúcimi v obciach s populáciou od 1 501 do 3 000 obyvateľov ($M = 3,31$). Absolútne najnižšia miera spokojnosti u tohto subjektu bola zistená pri atribúte spokojnosti obyvateľov obce s tým, akým spôsobom s nimi poslanci obecných zastupiteľstiev komunikujú a to respondentmi bývajúcimi v obciach s populáciou nad 10 000 obyvateľov ($M = 4,64$). Ako v preferenciách najmenej spokojní vystupovali respondenti bývajúci v obciach s populáciou nad 10 000 obyvateľov, ktorí vyjadrili najnižšiu mieru spokojnosti v prípade siedmich atribútov. V prípade jedného atribútu spokojnosti obyvateľov obcí boli najmenej spokojní respondenti, ktorí bývajú v obciach s populáciou do 1 500 obyvateľov. Ako v preferenciách najviac spokojní vystupovali respondenti bývajúci v obciach s populáciou od 3 001 do 10 000 obyvateľov a respondenti bývajúci v obciach s populáciou od 1 501 do 3 000 obyvateľov. Obe tieto skupiny vyjadrili najvyššiu mieru spokojnosti v prípade štyroch atribútov.

Celkové priemerné skóre namerané u subjektu „starosta“ (bez ohľadu na veľkosť obce) je 3,60. V prípade subjektu „poslanci obecných zastu-

piteľstiev“ je toto skóre 4,07. Pri pohľade na tieto hodnoty možno konštatovať, že v prípade subjektu „starosta“ obyvatelia obcí hodnotili spôsob jeho komunikácie a informovania voči nim ako priemerný. V prípade subjektu „poslanci obecného zastupiteľstva“ obyvatelia vyjadrili podpriemernú, respektíve nízku spokojnosť.

Diskusia

Veľkosť obce sa prejavuje ako výrazne diferencujúci činiteľ hodnotenia miery spokojnosti obyvateľov obcí s aktivitami komunálnych politikov týkajúcich sa komunikácie a informovania obyvateľov obcí. Najnižšiu mieru spokojnosti vykazovali respondenti pochádzajúci z obcí, ktorých populácia presahuje 10 000 obyvateľov a obyvatelia obcí, ktorých populácia je najviac 1 500 obyvateľov – teda obyvatelia najväčších a najmenších obcí. Tento na prvý pohľad paradoxný výsledok však má svoju logiku. V prípade veľkých obcí možno túto nižšiu mieru spokojnosti zdôvodniť príliš veľkou dištanciou medzi komunálnymi politikmi (najmä primátormi miest) a obyvateľmi týchto miest. Aj napriek tomu, že ide o komunálnu úroveň politiky, títo predstavitelia sú natoľko vzdialení od obyvateľov obcí, že je ťažké vyhľadávať osobný kontakt a to z pohľadu oboch strán. Opačným extrémom sú najmenšie obce. Tu k interakciám medzi politikmi a obyvateľmi obcí dochádza každodenne a úplne bežne, čoho dôsledkom je vytváranie nielen profesionálnych, ale aj osobných vzťahov. Tak môže pri hodnotení miery spokojností zo strany obyvateľov obcí dochádzať nielen k hodnoteniu profesionálnych aktivít samotného starostu či poslanca obecného zastupiteľstva, ale aj jeho bezprostredného okolia. Ako najvhodnejší variant (z pohľadu miery spokojnosti obyvateľov obcí s aktivitami komunálnych politikov) sa javí model obce, ktorej populácia sa pohybuje v rozmedzí od 1 501 do 10 000 obyvateľov. V takýchto obciach sú komunálni politici síce čiastočne od obyvateľov vzdialení (neprihádzajú s nimi do kontaktu úplne bežne), no na strane druhej táto dištancia nie je natoľko veľká, aby to obyvatelia obcí vnímali negatívne.

Oveľa závažnejším zistením je skutočnosť, že komunikácia medzi komunálnymi politikmi a obyvateľmi obcí je zo strany týchto obyvateľov hodnotená iba ako priemerná či dokonca podpriemerná³⁹. V. Paukovič (2005) uvádza, že disfunkčnosť orgánov verejnej správy vedie nielen k ne-

³⁹ Obdobne konštatujú aj iní autori, napríklad M. Mesárošová (2005) zdôrazňuje, že komunikačné spôsobilosti zamestnancov verejnej správy sú na priemernej úrovni a teda si vyžadujú vhodné pôsobenie smerujúce k ich zvyšovaniu a rozvíjaniu.

dostatkom v uspokojovaní potrieb rôzneho druhu (jednotlivcov i sociálnych skupín), ale aj k deformáciám v spoločensko-politických vzťahoch. Práve v tomto momente vidím aj jedno z možných vysvetlení, prečo obyvatelia obcí majú málo relevantných informácií, čo sa prejavuje nielen v nízkej úrovni ich vedomostí týkajúcich sa komunálnej územnej samosprávy, ale aj v ich nízkej ochote participovať na správe vecí verejných⁴⁰.

Takéto vysvetlenie možno oprieť aj o výsledky výskumu E. Bolfíkovej (2000 a 2003), ktorá konštatovala, že práca reprezentantov územnej samosprávy (komunálnych politikov) je z pohľadu občanov obcí najefektívnejšia vo vzťahu politickej reprezentácii a naopak, najmenej efektívna je vo vzťahu k spoločnosti ako celku i k samotným občanom. Znamená to teda, že z pohľadu občanov obcí sa správanie komunálnych politikov javí ako nepriaznivé pre vytváranie priateľnej atmosféry vo vzťahu „človek (občan) – človek (komunálny politik)“ i vo vzťahu „človek (občan) – človek (reprezentant orgánu územnej samosprávy)“. Ako uvádza M. Mesárošová (2004), spokojnosť klientov s aktivitami osôb pôsobiacich vo verejnej správe (teda aj s aktivitami komunálnych politikov) úzko súvisí s úrovňou ich komunikačných spôsobilostí. Aj z toho možno vychádzať pri konštatovaní, že zlepšovanie týchto spôsobilostí u komunálnych politikov môže so sebou priniesť nielen zvyšovanie relevantných vedomostí obyvateľov obcí a ich ochotu participovať, ale aj ich spokojnosť, čo samozrejme je jedným z permanentných cieľov, ktoré systém verejnej správy sleduje. Navyše, systém poskytovania a získavania relevantných informácií, ktorý sa ukazuje ako nevyhnutný predpoklad participácie a kontroly činnosti volených orgánov a ich funkcionárov, môže účinne brániť prejavu a účasti takých negatívnych sociálnych javov, akými sú korupcia, zneužívania postavenia a funkcií, zvýšená miera kriminality, neúcta k zákonom a ďalšie javy nezlúčiteľné s obsahom demokratického ideálu (Surmánek, Š., 2003, 165). I preto by relevantné politické strany pôsobiace v Slovenskej republike a snažiace sa o stabilizáciu svojej pozície mali začať klásť väčší dôraz na vzdelávanie svojich kádrov a to nielen v otázkach týkajúcich sa legislatívnej oblasti, ale napríklad aj spôsobu kooperácie a vedenia komunikácie⁴¹ s občanmi (potenciálnymi voličmi).

⁴⁰ Táto skutočnosť je alarmujúca najmä kvôli tomu, že v poslednom období dochádza k vzrastajúcej aktivite na poli medzisektorovej spolupráce (a to nielen na národnej úrovni). Dochádza totiž k zakladaniu rôznych lokálnych združení (akýchsi mikroregiónov), v rámci ktorých kooperujú predstavitelia štátnej správy, samosprávy, podnikateľských subjektov i mimovládnych (neziskových) organizácií (Klimovský, D., 2005, 284).

⁴¹ Jednotlivé skupiny občanov – voličov sa od seba veľmi odlišujú a to nielen z hľadiska demografických charakteristík (napríklad veku, pohlavia, či dosiahnutého vzdelania), ale aj z hľadiska ich schopností, očakávaní, alebo potrieb. Aj preto sa musia politici (komunálnych politikov nevyňímajúc) naučiť využívať správne, vhodné a efektívne techniky komunikácie v rôznych situáciách, ktoré im prináša každodenná politická prax.

Literatúra:

1. BALEGOVÁ, O. (2005): Kultúra a spoločnosť v systémovom a komunikačnom prostredí. In: Bolfíková, E. (ed.): Medzi občanom a štátom. Kontexty slobody, demokracie a spravodlivosti. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, s. 15 – 39.
2. BOLFÍKOVÁ, E. (2003): Empirická analýza hodnotenia efektivity miestnych samospráv – „štát vs. občan“. 2. časť. Verejná správa a spoločnosť, roč. 4, č. 1 – 2, s. 6 – 33.
3. BOLFÍKOVÁ, E. (2000): Empirická analýza hodnotenia efektivity miestnych samospráv – „štát vs. občan“. 1. časť. Verejná správa a spoločnosť, roč. 1, č. 1 – 2, s. 17 – 44.
4. KLIMOVSKÝ, D. (2005): Úloha tretieho sektora v demokratickej konsolidácii Slovenska. In: Bolfíková, E. (ed.): Medzi občanom a štátom. Kontexty slobody, demokracie a spravodlivosti. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, s. 263 – 290.
5. MESÁROŠOVÁ, M. (2005): Komunikačné spôsobilosti pracovníkov verejnej správy – sonda do komunikácie zamestnancov s klientmi. In: Sociálne procesy a osobnosť. CD ROM – zborník z vedeckej konferencie. Bratislava: Ústav experimentálnej psychológie SAV.
6. MESÁROŠOVÁ, M. (2004): Komunikačné spôsobilosti zamestnancov verejnej správy z pohľadu klientov. In: Lovaš, L. (ed.): Teória a prax verejnej správy. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, s. 175 – 178.
7. PAUKOVIČ, V. (2005): Verejná správa a participácia občanov a inštitúcií verejnej správy v procesoch spoločenských zmien. In: Bolfíková, E. (ed.): Medzi občanom a štátom. Kontexty slobody, demokracie a spravodlivosti. Košice: Univerzita P. J. Šafárika, s. 29
8. SURMÁNEK, Š. (2003): Základy politológie. Košice: Univerzita P. J. Šafárika.
9. Zákon SNR č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení v znení neskorších predpisov.

Človek, poznanie a otvorená spoločnosť K.R. Poppera

Daniel Dobiaš – Inštitút politológie FF PU

Snáď veľmi neprežením, ak vyslovím myšlienku, že bolo, je a bude len málo takých „vyvolených“, ktorí by si aspoň raz nepoložili otázku o zmysle a podstate ľudskej existencie, o zmysle a charaktere sveta, vesmíru a pod. Existuje množstvo termínov, koncepcií, názorov a projektov, ktoré sú výsledkom atributívneho znaku ľudského bytia, ktorým je vzťahovanie sa ľudského vedomia k svetu, iným ľuďom, ako aj k sebe samému. Tento proces sebareflexie a seba projekcie, čiže hodnotiaceho aktu vo vzťahu k niečomu sa vyznačuje mnohorozmernosťou a predstavuje istú sociálnu skúsenosť ako spôsob, ktorým my sami prežívame svoje tu a teraz. V konečnom dôsledku nás sociálna realita nezaujima preto, že je daná teoreticky, ale preto, že ide o bezprostredné ovplyvnenie aj nášho každodenného života. A keďže to, ako žijeme v určitom prostredí a ako sa permanentne usilujeme žiť a prolongovať svoju existenciu v pozitívnom prostredí súvisí aj s tým, ako ho poznáme, jednou z mnohých reakcií na ľudskú predstavu o lepšom svete je Popperova teória otvorenej spoločnosti. Cieľom tejto teoretickej reflexie sféry sociálnej reality a individuality človeka je predstavenie jednej z možných alternatív, odpovedí na odvekú ľudskú ambíciu pri hľadaní modelu optimálneho spoločenského systému.

Úvahy o človeku a prostredí, ktoré ho obklopuje zahŕňajúc aj iných ľudí sú vždy snahou o usporiadanie a systematizáciu odlišného a rozmanitého. Odlišnosť, rozmanitosť sú z hľadiska vývoja považované za základ jeho mnohostrannosti a neustáleho napredovania, jeho biologickej a duchovnej otvorenosti. Akým spôsobom je však možné uchopiť v organizovanej a systematizovanej podobe niečo, čo samo osebe akcentuje neuchopiteľnosť a nedefinovateľnosť? Aká je to forma organizovanej štruktúry, ktorá ponúka implantáciu stavu imanentnej rôznorodosti a diferencovateľnosti? Odpoveď na túto otázku nie je jednoduchá a už vôbec nie jednoznačná. Ako sme už naznačili, možným východiskom, ktoré vo výraznej miere spredmetňuje a poukazuje na principiálnu nedefinovateľnosť neurčitosti aktuálnej reality, je *Popperova koncepcia otvorenej spoločnosti* vytvárajúca priestor pre konštituovanie prostredia ako spôsobu súžitia, koexistencie a koordinácie na základe hodnôt individuálnej slobody, rovnosti a spravodlivosti.

Ak chceme citlivo a zodpovedne vnímať Popperovu reflexiu sociálnej skutočnosti, je nevyhnutné naznačiť, že svojím životom a intelektuálnou aktivitou sa podieľal na koncipovaní všeobecne metodologických a epistemologických ideí, ktoré ústia do formulovania univerzálnej metódy kri-

tického racionalizmu, čo v jeho ponímaní znamená vedomé, dobrovoľné rozvíjanie racionálnej kritiky. Stretávame sa tu s prístupom, ktorý vysvetľuje racionalizmus ako určenie praktického postoja alebo istého druhu ľudského konania pripúšťajúceho a počítajúceho s možnosťou, že „ja sa môžem mýliť a ty môžeš mať pravdu a spoločným úsilím sa môžeme pravde priblížiť“⁴². Racionalizmus je takto synonymom kritickosti, je priamo podmienený a vyžadujúci kritickosť, koriguje a naruša rezistenciu akéhokoľvek stanoviska v zmysle jeho výlučnosti a objektívnosti. Táto pozícia sa viaže na celkové Popperovo chápanie vedy a jej možností, lepšie povedané našich predstáv o nich. Podstatnou črtou nášho poznania je fallibilizmus, v súlade s ktorým je naše poznanie, respektíve naša viera, že v poznaní sa dotýkame skutočnosti vždy len improvizáciou, má najvyšš pravdepodobnostný charakter.

Narážame tu na problém charakteru a legitímnosti poznania, ktoré je skôr interpretáciou, reprodukciou toho, čo je a ako také je v podstate neohraničené a predstavuje možnosť nekonečného vyjadrenia. Preto hovoríme, že „má skôr tentatívny charakter, je vždy dočasné, neustále preverujeme jeho výsledky“⁴³. Skutočnosť nie je taká, ako ju popisujú naše teórie, ale my sa svojimi teóriami postupne čoraz viac približujeme k adekvátnemu popisu skutočnosti. Tieto môžu viesť k novým teóriám, ktoré sú zas len pokusom o vysvetlenie, avšak môžu viesť k lepšej aproximácii pravdy. V tomto zmysle je kategória pravdy len regulatívnym, hraničným ideálom. Keďže sme ľudia, máme prirodzenú tendenciu robiť chyby a mýliť sa, preto idea omylu a ľudskej fallibility znamená, že aj keď sa chybám a omylom skutočne nemožno vyhnúť, vždy je možné ich napraviť, eliminovať čo najviac negatívnych dôsledkov. Fallibilizmus je akceptovaním neustáleho kritického vyhľadávania toho, čo identifikujeme ako chybu, omyl a čo je vlastne prirodzeným dôsledkom toho, že sme ľudia a ako takí sme predurčení konať ľudsky, omylne. Vo vede alebo akejkolvek inej forme sociálneho vedomia tak ide o permanentný, nikdy nekončiaci proces preskúšavania a testovania teórií prostredníctvom skúsenosti.

Takéto ponímanie aj v tak prísne exaktne chápanej oblasti ľudskej duchovnej aktivity ako je veda, ako aj v celej multispektrálnej, v rôznej miere nevypočítateľnej mozaike sociálnej reality, ktoré je založené na kritickom racionalizme, nie je pokusom o relativizáciu či vnášanie neistoty do každodenne zakúšanej prítomnosti. Je to ponuka, úsilie o revitalizáciu prístupu k životu, ktorý chápe a prezentuje racionalitu nie ako slasť potvrdzovania, slepého nasledovania, ale ako akt sebavyjadrenia, autonóm-

⁴² Popper, K. R.: Otvorená spoločnosť a její nepřítelé II. Oikoymenh. Praha 1994, s. 191.

⁴³ Mihina, F.: Racionalita. K náčrtu genealógie, modelov a problémov. Mana Con. Prešov 1997, s. 99.

nosti jedinca, ako cestu, na ktorej sa môžeme prostredníctvom kritiky učiť jeden od druhého, prijímať iného človeka ako rovnocenného a prejavovať si tak navzájom porozumenie, toleranciu a vzájomnú pomoc. Keďže na tejto ceste, ceste hľadania je množstvo smerov, zákrut, ale aj odbočení, majákom istoty pre pútnikov je vlastná omylnosť a motívom pre konanie je viera v možnú, podľa možností lepšiu budúcnosť. Toto nevyhnutne predpokladá stav otvorenosti, možnosti prekračovať hranice aktuálnej prítomnosti voľbou, činom. Neexistuje žiaden univerzálny model skutočnosti, žiadna definitívna predstava o princípoch a fungovaní sociálneho bytia, ale dôraz sa kladie na pluralitu záujmov, protichodnosť a často nezmieriteľnosť individuálnej alebo skupinovej vôle, rešpektovanie stanoviska inej osoby. Život je chápaný ako iniciatíva, sústavné napredovanie cez postupné odstraňovanie problémov a chýb v duchu kritického racionalizmu. Jeho dominantnou formou je neustále riešenie situácií, úloh a konfrontácia s tým, že vždy stojíme akoby tvárou v tvár epistemickej neistote, ktorá je nekonečnou kontinuitou neustále si uvedomovaného pocitu, že všetko môže byť aj inak.

Vedomá omylnosť, vedomá otvorenosť, nikdy nekončiaci prúd hodnotových systémov, názorových trendov, záplava teórie, chaos pocitov, myšlienok, emócií. Kde vlastne hľadať v celom našom hľadaní istotu? Existujú vôbec nejaké základy, ktoré aj keď sa rozpadne dom poznania poskytnú nanovo pevnú oporu pre novostavbu, jej chrbtovú kosť? Ako zmysluplne hľadať lepší svet, odstraňovať omyly, reagovať na aktuálnu prítomnosť, keď zároveň priznávame domnienkovosť nášho poznania a dobrovoľne sa vystavujeme riziku kritiky a tomu, že sa vlastne nič nedá dokázať? Nepodmieňuje akcentovanie kriticizmu a otvorenosti našich projektov príliš veľkú mieru hodnotového relativizmu a skepticizmu? Je možné hovoriť v priestore ľudskej prirodzenosti, ktorá je labilná, nedokonalá, o potrebe sebazdokonaľovania, transcencie vlastného ega? Je vôbec možné hovoriť o otvorenosti ako relevantnej požiadavke priateľsky nepriateľskej kritiky našich pokusných hľadanií?

Život hľadá lepší svet. V skutočnosti je celé univerzum dopredu usposobené tak, že je tu prinajmenšom daná príležitosť k aktivite, k vôli. Život je proces hľadajúci poznanie, život je učenie. V tomto procese by nám malo ísť hlavne o pravdu a v Popperovom ponímaní všetko poznanie, ktoré človek má, je dôsledkom jeho tvorby a spolutvorby, nič nedostáva hotové. Práve preto je dohoda v otázke pravdy taká ťažká, aj keď principiálne možná, lebo každá doba, každý jednotlivec má silnú tendenciu myslieť si o sebe, že je kritériom pravdy jedinej, nespochybniteľnej. Je to výsledkom autority intelektuálnej tradície, ktorá na nás pôsobí skôr v duchu obdivu k skvelosti, úspechu toho, čo sme v dejinách dosiahli, než ku

kritickému zhodnocovaniu vecí, o ktorých sa hovorí a ktoré sa dejú. „*Celý problém výchovy človeka k zdravému hodnoteniu svojho zdravého významu vo vzťahu k významu ostatných jednotlivcov je skrz – naskrz zmätený touto etikou úspechu a osudu, morálkou, ktorá zvečňuje klasický vzdelávací systém s jeho romantickým pohľadom na dejiny moci a s romantickou kmeňovou morálkou...*“⁴⁴

Nie je jednoduché opustiť tieto mútne vody, do ktorých sa človek vplyvom chladnej a ničím nerušenej autority tradície a slepého uctievania neustále ponára. Konáme na základe nedokonalého chápania a naše konanie má nezamýšľané dôsledky, pričom výsledky málokedy zodpovedajú očakávaniam. Ale v rámci tohto obmedzenia máme pri rozhodovaní o tom, akú podobu má svet nadobudnúť väčšiu mieru slobody ako kedykoľvek predtým. Podľa Poppera naša nádej spočíva v postupnom, priebežne uplatňovanom prekonávaní celkom prozaických a každodenných problémov a omylov. Závisí to na tom, čo robíme a čo robiť budeme. A to, čo robíme a robiť budeme, závisí opäť na našom myslení a na našich želaniach, nádeji, obavách. „*Rozhodujeme sa, či hlavným zdrojom nášho sociálneho konania bude kritický rozum alebo skôr emócie a vášne, či v dôsledku rezignácie pred našou nie vždy humánne sa manifestujúcou prirodzenosťou akceptujeme násilie, donucovanie a manipuláciu, alebo naše ľudské slabosti jednoducho zoberieme do úvahy a urobíme všetko, čo môžeme, aby sme ich prekonali*“⁴⁵. Toto prekonávanie má mať charakter postupného odstraňovania chýb a omylov a vylepšovania podmienok života. Predpokladom tejto formulácie je samozrejme doktrína kritického racionalizmu, prijatie kritickej metódy, postoja rozumnosti a jej rozšírenie aj do oblasti spoločenského a politického myslenia.

Antropologická limitovanosť povahy sociálneho zriadenia je jednoznačná a keďže sa nepohybujeme v rovine abstraktných spoločností s imaginárnymi bytosťami, tak tieto v reálnom vyjadrení budú vždy ekvivalentné potenciálu, ktorý predstavujú konkrétne a historicky činné individua. Každá spoločnosť je predovšetkým ľudskou spoločnosťou a ako taká nikdy nemôže existovať stabilnejšie a vo väčšej istote než samotní jej tvorcovia. Tento moment je veľmi dôležitý, pretože ak zoberieme do úvahy rozdiely medzi jednotlivcami, ktoré sa týkajú názorov na akúkoľvek oblasť spoločenského života, nie je jednoduché dosiahnuť aspoň elementárnu zhodu o tom, ako by mal vyzeráť. Rozdielnosť so sebou nesie aj omylnosť, preto musí existovať akýsi ventil v podobe možnosti disku-

⁴⁴ Popper, K.R.: Otevřená společnost a její nepřítel II. Oikoymenh. Praha 1994, s. 234–235

⁴⁵ Cehelnik, M.: K. R. Popper – Filozofia hľadania lepšieho sveta. Grafotlač Prešov 2002, s. 116–117.

sie a argumentačnej kritiky vo vzťahu k inštitucionálnej sociálnej teórii. Akceptácia fallibilizmu, vlastnej omylnosti pritom ešte automaticky neznamená, že sa odkláňame od pravdy. Práve registrovanie tohto momentu prináša možnosť kontroly a vedomého usmerňovania konania pre zabezpečenie vlastných záujmov a tiež v prospech spoločnosti.

Zmyslom života každého človeka je to, aby mohol prežiť svoj život dôstojne, k čomu by mu malo napomôcť pravdivé a hlavne úprimné poznanie toho, v akom svete to vlastne žije. Toto poznanie nie je vždy identické so svetom verbálne formulovaných teórií a analýz, ktoré ako symbolické vyjadrenie žitej reality má tendenciu redukovať a zjednodušovať nekonečnú spleť skúseností. Ľudská existencia je neustálym spoločenským procesom interakcie a spoločenská podstata individua nezáhrňa len to, že je členom nejakej komunity, ale tiež to, že jeho existencia a rozvoj sú možné len v tejto komunite a prostredníctvom nej. Aj keď zmyslom života jednotlivca je čo najplnší rozvoj jeho schopností a možností, naplnenie jeho individuality (sebarealizácia) sa nedá dosiahnuť v izolácii od spoločnosti. Komunita ako spoločnosť nielen vyžaduje, ale aj umožňuje svojim členom sebarealizáciu. Ideálom vzťahu medzi individualitou a komunitou nie je jednota, ale postupná harmonizácia.

Práve toto smerovanie k lepšiemu, prekonávanie predchádzajúcich úrovní, ale realistické hodnotenie minulosti a prítomnosti je pre Poppera typické. Budúcnosť vzhľadom k svojej otvorenosti predstavuje nekonečné množstvo prístupov, ktoré by mali napomáhať prekonávať všetko to, čo otvorenosti bráni a posilňovať argumenty pre optimistické smerovanie. Tomu by predovšetkým mali dopomôcť tí, ktorí sú zodpovední za dejinné utrpenie mnohých ľudí. Pre Poppera sú to intelektuáli, ktorí ako producenti ideí, náuk a teórií vynašli strašné mechanizmy na masové vraždenie a obmedzovanie. *„Vždy znovu sme práve my, intelektuáli, robili a robíme zo zbabelosti, domýšľavosti a ctižiadosti najhoršie veci“*⁴⁶. Nie je totiž ľahké nepodľahnúť opačnej tendencii, a to viere vo falošných prorokov či falošnú modlu. Dôsledné uplatňovanie a viera v jedinú ideu, v jediné náboženstvo či racionalistické spoločenské zriadenie je takisto veľmi nebezpečné a zavádzajúce. Každý, kto sa usiluje zjednotiť spoločnosť pod vedením oduševňujúcej idey sa zahráva s ohňom, pretože ho láka práve totalitárna idea. Mnohí v tejto súvislosti uvádzajú, že náš vek a naša civilizácia sú rovnako netolerantné ako všetky ostatné a že sa zmenil iba obsah našej poverčivej dogmatiky, kde namiesto náboženskej dogmy nastúpila vedecká. Existujú ľudia, ktorí veria v moc a v zotročenie iných ľudí. Rovnako sú takí, ktorí veria v historickú nevyhnutnosť, v zá-

⁴⁶ Popper, K.R.: Život je řešení problémů. Mladá fronta. Praha 1998, s. 209.

kon dejín, ktorý môžeme uhádnuť a ktorý nám potom umožní predvídať budúcnosť. Existujú teda stále proroci úpadku a pokroku, proroci veriaci v boha úspechu, efektívnosti, „najväčší vplyv medzi intelektuálmi majú však lamentujúci proroci pesimizmu“. Akoby súčasnosť bola len priepasťou, na okraji ktorej sa pohybujeme a kam nás dovedla naša mravná skazenosť či dedičný hriech. Tento pesimistický názor však Popper považuje za hlboký omyl a nebezpečnú módu, pretože na druhej strane sa toho aj veľa urobilo, hoci riadenie sveta nie je ľahké. Mali by sme si však hovoriť pravdu a pokúsiť sa nazývať veci pravým menom. Nemali by sme hľadať istotu, ale zobrať zodpovednosť za svoje správanie a hľadať, naprávať vlastné chyby. „Musíme vedieť, že nič nevieme – alebo takmer nič. Musíme, podobne ako to robia chrobáci, hľadať s akýmsi tápaním a vo všetkej skromnosti hľadať pravdu. Nesmieme sa ďalej snažiť hrať sa na vŕvedúcich prorokov. To však znamená : musíme sa zmeniť“⁴⁷.

Človek je bytosťou protikladnou a konfliktnou v sebe samom. Realizuje svoju existenciu v protikladoch a spájaní konečného s nekonečným, relatívneho s absolútnym, jedinečného s mnohým, slobody s nutnosťou. Sila a schopnosť oslovenia prostredníctvom teoretických parametrov naznačených v intelektuálnej produkcii neustále klesá vo vzťahu k nesmierne zložitému, chaotickému utváraniu vzťahov a najrôznejších rozhodovacích aktivít súčasnej doby. Sloboda, morálka, veda, vzdelanie, láska predstavujú často iba nepodarených súrodencov zisku, úspešnosti, efektivity a virtuálnej dokonalosti, čo zvädza k domnienke, že sa bez nich v pohode zaobídeme. Aj interpersonálne vzťahy nadobúdajú utilitárnu a pragmatickú podobu, čím dochádza k strate hĺbky, bezprostrednosti a intimity priamych medziludských vzťahov. Máme sa obávať? Máme dúfať? Nijaký problém nie je neprekonateľný, ak je dostatočná časť ľudstva odhodlaná prekonať prekážky. Aj keď nové vynálezy vyhovujúce starým potrebám produkujú stále nové potreby, s pokorou a úprimnou snahou o zlepšenie aktuálnej prítomnosti máme dostatok priestoru na sebarealizáciu. V tomto zmysle Popperov model otvorenej spoločnosti chce byť programom postupného vylepšovania podmienok života, vylepšovania samotného človeka. A aj keď presne nevieme, kto sme, prečo sme a čo je to všetko, čo je, život ide ďalej a my súc prekvapení nariekame, radostou výskame, aj sa niekedy trochu hneváme, s novým dňom však opätovne potlačíme...

⁴⁷ Popper, K.R.: Život je řešení problémů. Mladá fronta. Praha 1998, s. 213.

Dialóg kultúr a civilizácií na príklade európsko-islamských vzťahov a edukačný proces

Mgr. Anton Fogaš - Ústav geografie, Prírodovedecká fakulta UPJŠ

Fenoménom, ktorý ovplyvňuje celosvetové dianie je globalizácia. Je to predobraz novej ekonomickej, spoločenskej a politickej reality, do ktorej sme vstúpili na prelome milénia. Dynamizmus vo vedecko-technickom vývoji spolu s aplikáciou najvýznamnejších objavov do výrobných a spoločenských procesov sa dostáva „raketovým“ tempom do všetkých sfér nášho života. Tento významný fenomén v sebe zahŕňa obrovský, skoro nevyčerpatel'ný produktívny potenciál, ktorý odhaľuje ľudsky netušené možnosti dostať civilizáciu tohto sveta na úroveň, na akú sa ešte počas svojho trvania nedostala. Je však na druhej strane aj hrozbou, ktorá môže pri nesprávnom usmernení a „taktike“ priviesť celé ľudstvo na samotný prah svojej existencie. Na tejto civilizačnej križovatke dejín sa ľudstvo musí rozhodnúť, ktorou cestou sa bude ďalej uberať. Vyberie si „stret kultúr a civilizácií“ s apokalyptickým koncom alebo „dialóg kultúr a civilizácií“ s vidinou lepšej budúcnosti pre celé ľudstvo. Aktuálnymi sa stávajú tieto otázky najmä po vlne teroristických útokov po celom svete na začiatku nového milénia.

Fukuyama a Huntington

Názorovú líniu časti západnej spoločnosti na konci druhého tisícročia značne ovplyvnili svojimi prácami dvaja americkí autori - Francis Fukuyama a Samuel P. Huntington. Vývoj sveta v budúcnosti je v knihe Koniec dejín a posledný človek amerického profesora medzinárodnej politickej ekonómie na Škole postgraduálnych medzinárodných štúdií (SAIS) pri Univerzite Johnsa Hopkinsa vo Washingtone, Francisa Fukuyamu prezentovaný predstavou celosvetového triumfu liberálnej demokracie, a teda konca dejín a z nej vyplývajúcou víziou univerzálnej civilizácie. Konkrétny obsah a názov praktickým výstupom týchto myšlienok dal prezident George Bush vo vyhláseniach o „novom svetovom poriadku“ (new world order). Názorným uplatnením týchto predstáv mala byť mnohonárodná súčinnosť vojenských síl v Zálive pri likvidácii irackej agresie ako aj v mnohostrannom úsilí o dosiahnutie skutočného mieru a prosperity na Blízkom východe.

Odišnou paradigmou sa prezentoval známy harvardský politológ Samuel P. Huntington, ktorý v roku 1993 uverejnil v časopise Foreign

Affairs krátku štúdiu pod názvom *Stret civilizácií?* Doplnená a knižne vydaná bola v roku 1996. Štúdia a neskôr kniha vyvolala protichodné, častokrát veľmi ostré reakcie v odbornej i laickej verejnosti ako aj v politických kruhoch. Kniha analyzuje svetovú politiku po skončení studenej vojny, keď hnacími silami už nie sú národné štáty a ideológie, ale civilizácie vymedzené náboženskými, právnymi a kultúrnymi tradíciami. Podľa autora bude globálna politika formovaná predovšetkým kultúrnymi rozdielmi a v prípade vypuknutia vojen, sa budú týkať celých civilizácií. Huntington vymedzuje v súčasnom svete deväť hlavných civilizácií západnú, latinskoamerickú, africkú, islamskú, čínsku (konfuciánsku), indickú (hinduistickú), japonskú, budhistickú, slovansko – pravoslávnu.

Kultúrnu príbuznosť a rozdielnosť medzi jednotlivými štátmi určujú ich záujmy, nepriateľstvo alebo spojenectvo. Západ, ktorý mal dlhú dobu dominantné postavenie, stráca svoju moc a tá sa presúva postupne k nezápadným spoločnostiam. Globálna politika nadobúda multipolárny a multicivilizačný charakter. Vo svete silnejú tendencie vymaniť sa z dominancie Západu. Ich výsledkom sú rôzne hnutia za poázijčenie Japonska, hinduizáciu Indie, reislamizáciu Blízkeho a Stredného východu (Kropáček, 1996). Univerzalistické nároky Západu sú „perspektívou“ stále častejších konfliktov s inými civilizáciami, z ktorých sa autorovi javí najvážnejším konflikt s islamom a Čínou (islamsko – konfuciánske štáty). Budúcnosť Západu vidí v jeho jednote a jedinečnosti (nie univerzalizme) a jeho zjednoteniu sa za účelom obnovy tradícií a obrany hodnôt, čeliac tak výzvam a tlaku nezápadných spoločností.

Západ a islam

Spomínané práce amerických autorov prispeli na konci 20. storočia k úvahám o charaktere 21. storočia (moslimské, kresťanské alebo americké?). Rok 2001 bol vyhlásený v OSN na základe západných a moslimských podnetov (Mohammad Chatámi) za rok dialógu medzi civilizáciami. Práve v tomto roku 11. septembra zaútočili na americké ciele v New Yorku (WTC) a Washingtone (Pentagon) teroristi, čo vyvolalo opätovné oživenie myšlienok „stretu civilizácií“ s apokalyptickými rozmermi. Práve tento vražedný akt skupiny ľudí pochádzajúcich z islamskej komunity sa stal živnou pôdou pre mnohé prejavy islamofóbie a xenofóbie v západných krajinách. V mnohých médiách, ale aj z úst politikov, boli pertraktované názory o paušálnom islamskom terorizme a fundamentalizme v globálnom rozmere. Skutočnosťou zostáva to, že táto forma boja sa rozvinula v krajinách, kde sa neriešili reálne problémy spoloč-

nosti, alebo kde nebol daný opozícii priestor k riadnemu politickému súpereniu v štýle západnej demokracie.

Islamistické skupiny v Alžírsku a Egypte, podobne ako aj Usáma bin Ládín v Saudskej Arábii, sa snažili primárne zasadiť úder domácej vláde, až sekundárne USA. Začala sa zdôrazňovať myšlienka globálneho protiteroristického ťaženia s mesianistickou úlohou USA. Faktom však zostáva aj to, že drvivá väčšina oficiálnych štátnych predstaviteľov moslimských krajín jednoznačne podporuje boj proti terorizmu a to aj napriek tomu, že na jeho čele stoja práve USA. Západné krajiny kritizujú islamský svet za nezáujem o demokraciu, nerešpektovanie ľudských práv, miešanie politiky a náboženstva, odmietavý postoj k sekularizácii spoločnosti a celkovú nevraživosť voči Západu. Skutočnosť je omnoho zložitejšia a v každej moslimskej krajine špecifická, spojená s historickým vývinom. Pri svojej kritike Západu poukazujú naopak islamské hnutia na rozširovanie alkoholizmu, drog, prostitúciu, pornografiu, AIDS, sexuálnu permisivitu, rozpad rodiny s jej tradičnými väzbami, stratu úcty k starším, konzumnú kultúru a devalváciu intelektuálnych hodnôt v individualistickej honbe za ziskom. Islamské zoskupenia sa snažia obhajovať domácu kultúrnu autenticitu so svojimi etickými normami proti globalizačnému západnému vplyvu, predstavovanému predovšetkým americkou konzumnou kultúrou a životným štýlom.

V častom mediálnom zobrazení v islamskej tlači (najmä iránskej) je Amerika ako hlavný predstaviteľ atlantickej kultúry zobrazovaná na príklade satana, ale satana v islamskom ponímaní, t. z. našepkávača a pokušiteľa. Pri kvalitnej a nezaujatej analýze stavu moslimskej spoločnosti, ktorá vníma jej súčasnú realitu, historické, kultúrne ako aj ekonomické špecifiká vývoja, sa v jednotlivých otázkach dosiahol pokrok (demokratizácia, ľudské práva, sekularizácia a pod.). Moderný moslimský svet so svojim myšlienkovým potenciálom je zložitý organizmus, ku ktorému treba pristupovať otvorene, rešpektujúc jeho podstatu a základné atribúty. Islam nie je monolit disponujúci vojenskou silou, ktorá by ohrozila Západ a nič také ani nezamýšľa (Esposito,1992). Hrozbou sú len individuálne akcie jednotlivcov alebo malých polovojenských skupín, ktoré je potrebné už v začiatku paralyzovať.

Európa a islam

V súčasnom napätom a neuralgickom svete plnom násillia a intolerancie si musíme uvedomiť skutočnosť, že stáročné vzťahy medzi moslimským svetom a Európou neboli len trvalou vojnovou konfrontáciou (križiacke výboje, osmanská okupácia Európy a pod.), na akej stavia mnohé svoje úvahy S.P. Huntington, ale tieto vzťahy sa vyznačovali aj obojstranným

čulým obchodom a vzájomným obohacovaním sa filozofickými, vedeckými a kultúrnymi podnetmi. To jednoznačne konštatovalo aj Doporučenie Parlamentného zhromaždenia Rady Európy v roku 1991, že islam, s výnimkou jeho fundamentalistického variantu, patrí k Európe a mali by sme sa navzájom lepšie spoznávať (Kropáček,2002). Ak na jednej strane chceme, aby nás moslimovia prijali za svojich partnerov, mali by sme to isté spraviť aj my a nie snažiť sa ich pokoriť a vynechať zo spoločného pluralitného sveta. V histórii spoločných vzťahov medzi obidvoimi oblasťami je potrebné nadviazať na pozitívne epochy a nie sa vracáť k obdobiam komplikovaných väzieb.

Obe monoteistické religie, staršie kresťanstvo aj mladší islam, majú mnohé spoločné črty, čo je logickým vyústením spoločného základu. Kresťanstvo svojou vlastnou univerzalistickou povahou vníma svet ako jeden pluralitný celok. Tvorca projektu svetového étosu, teológ Hans Küng zdôrazňuje, že mier vo svete predpokladá mier medzi náboženstvami. Vravi o potrebe globálnej zhody v základných etických hodnotách, v spoločnom globálnom priestore, kde sa už dávno realizuje svetová politika a ekonomika (Küng,1992,1999). Základom medzináboženskej zhody je postulát, ku ktorému sa hlásia kresťania: „*Chovaj sa k druhému tak, ako chceš, aby sa on choval k tebe.*“ Islamským variantom je hadís, ktorý vraví: „*Nikto z vás nie je veriaci, pokiaľ svojmu bratovi nepraje to isté, čo samému sebe*“ (Kropáček,2002). Od polovice 20. storočia vedú kresťanské cirkvi s moslimmi dialóg na všetkých úrovniach spoločenského a kultúrneho života. Prebieha intenzívna komunikácia v jednotlivých európskych moslimských komunitách, ktoré majú svoje špecifické problémy – Kurdi a Turci v Nemecku, Pakistanci vo Veľkej Británii, obyvatelia Maghrebu vo Francúzsku, Indonézania v Holandsku. Diskutuje sa aj o otázkach, týkajúcich sa eutanázie, bioetiky, rodinného života a pod. Dôležitým bodom dialógu je plnohodnotné začlenenie sa do spoločnosti.

EUROMED

Praktickým príkladom v rovine spolupráce medzi európskymi a moslimskými krajinami je vytvorenie euro-stredomorského partnerstva (EUROMED Euro-Mediterranean Partnership), ktoré ukazuje reálne možnosti preklenutia civilizačných hraníc. Euro-stredomorské partnerstvo je výsledkom snáh krajín z obidvoch strán Stredozemného mora o užšiu a intenzívnejšiu formu spolupráce. História kontaktov štátov ležiacich po obvode Stredomoria siaha hlboko do minulosti, ale až v druhej polovici 20. storočia sa spolupráca mohla rozvinúť naplno. Jej vyvrcholením sa

stala konferencia v Barcelone v roku 1995, na ktorej sa konštituovalo zoskupenie euro-stredomorské partnerstvo EUROMED. 12 krajín južného a východného Stredomoria a 15 krajín (25 krajín od 1.5. 2004) EÚ si stanovilo za svoj hlavný cieľ vytvoriť oblasť voľného obchodu v mediteránnom teritóriu s výhľadovým rokom 2010. Barcelonské stretnutie sa prezentovalo snahou zintenzívniť spoluprácu v stredomorskom teritóriu, zvýšiť obchodnú výmenu a odstrániť vzájomné obchodné, nábožensko-politické a spoločenské bariéry.

Stretnutia EUROMED sa usilujú prostredníctvom ekonomického a sociálneho partnerstva o vytvorenie politicky stabilného a ekonomicky prosperujúceho teritória na styku Európy, Afriky a Ázie. Od summitu v Santa Maria da Feira v júni roku 2000 bola schválená nová spoločná stratégia EÚ pre stredomorský región, potvrdzujúca prístup EÚ k teritóriu s dlhodobými strategickými zámermi v rámci spoločnej bezpečnostnej a zahraničnej politiky. Vysokí politickí činitelia euro-stredomorského partnerstva sa stretávajú na konferenciách vo vybraných krajinách regiónu – Španielsko (Barcelona 1995), Malta (La Valetta 1997), Nemecko (Stuttgart 1999), Francúzsko (Marseille 2000), Španielsko (Valencia 2002), Taliansko (Neapol 2003), Španielsko (Barcelona 2005). Rokovania prebiehajú v troch tematických okruhoch – politika a bezpečnosť; ekonomika a financie; sociálne a kultúrne otázky, ľudská dimenzia. Vytvorenie euro-stredomorskej oblasti voľného obchodu a spolupráce pre viac ako 600 miliónov ľudí je perspektívou pre väčšinu zúčastnených krajín. Podobne ako iné zoskupenia takéhoto charakteru má euro-stredomorské partnerstvo výhody integračného procesu ale sú tu aj prirodzené obavy z nerovnakého vývinu v jednotlivých krajinách, z ekonomických tlakov silnejších partnerov zoskupenia, z politickej nestability regiónu, z nekontrolovanej migrácie a šírenia kriminality a pod. Členské krajiny ako aj prizvané štáty a „pozorovatelia“ vkladajú do euro-stredomorského partnerstva značnú nádej a v súčasnom procese globalizácie je tu aj možnosť nadviazania intenzívneho a dlhodobého dialógu medzi kultúrami a civilizáciami v teritóriu južného a východného Stredomoria.

Nadácia Anny Lindhovej

Tretia kapitola hlavného dokumentu euro-stredomorského partnerstva Barcelonskej deklarácie hovorí o potrebe rozvoja dialógu kultúr a civilizácií v rámci stredomorských spoločností. Zo začiatku boli kultúrne dimenzie v rámci barcelonského procesu trochu na okraji záujmu, aj keď moslimské krajiny presadzovali kultúrny dialóg už od roku 1997 (Cháta-

mí, OIK, LAS). Na euro-stredomorskom summite vo Valencii v roku 2002 bol prijatý dokument pod názvom Akčný plán, ktorý zahŕňal mandát na vytvorenie nadácie pre dialóg kultúr a civilizácií. Na základe záverov následných ministerských konferencií bolo rozhodnuté, aby sa vedúca inštitúcia pre vzájomný dialóg kultúr a civilizácií menovala Euro-stredomorská nadácia Anny Lindhovej pre dialóg kultúr (Anna Lindh Euro-Mediterranean Foundation for the Dialogue between Cultures, Mu'assasa Ana Línth al-urú-mutawassatija li al- hivár bajna ath- thaqáfát), na uctenie pamiatky zavraždenej švédskej premiérky, ktorá sa snažila o vytvorenie podobnej inštitúcie. Sídлом nadácie a jej sekretariátu sa stala Alexandrijská knižnica v spolupráci so Švédskym inštitútom v Alexandrii.

Nadácia začala svoju činnosť 17. – 19.04.2005. Podporuje dialóg medzi kultúrami a prispieva k zviditeľňovaniu barcelonského procesu prostredníctvom výmeny medzi intelektuálnou, kultúrnou a občianskou spoločnosťou. Činnosť nadácie zahŕňa okrem kultúrnej spolupráce aj vzdelávanie, komunikáciu, vedu a im príbuzné oblasti – ľudské práva, vzťahy medzi mužom a ženou, trvalo udržateľný rozvoj a pod. Pri svojej činnosti bude využívať vo zvýšenej miere multimediamiálnu techniku (TV, rozhlas, periodický časopis, internet) s aktívnym zapojením mládeže a žurnalistov. Nadácia bude vykonávať svoju činnosť v úzkej súčinnosti s už existujúcimi programami ako aj s budúcimi aktivitami euro-stredomorského partnerstva na poli kultúrneho dedičstva, audio-vizuálnych informačných technológií a odborného výcviku, ktoré sú už zabezpečené niektorými euro- stredomorskými regionálnymi programami (Bureš,2005).

Edukačný proces

Vo vyučovacom procese na základných a stredných školách sa problematike vzájomného dialógu medzi jednotlivými kultúrami a civilizáciami venuje neadekvátne malá pozornosť. Študenti dostávajú informácie, najmä na hodinách dejepisu, ktoré sa viažu skôr na udalosti späté s dávnou minulosťou. Tieto, mnohokrát stroho podané informácie, sú pre študenta neosobné. Niektoré staré kultúry a civilizácie síce vymizli, ale väčšina ich pretrvala a sú neodmysliteľnou súčasťou svetového kultúrneho a civilizlačného dedičstva, ktoré je obohatením nás všetkých. Časť informácií o súčasnom stave v najväčších, nie však vo všetkých svetových kultúrnych centrách dostanú študenti na hodinách geografie a náuky o spoločnosti, čiastočne na hodinách náboženskej, respektíve etickej výchovy. Fundovanosť prednášajúcich, ktorí by mali aj praktické skúsenosti

z predmetných svetových regiónov, je napriek otvorenosti sveta a väčším možnostiam cestovať, s výnimkou niektorých jedincov diskutabilná. Situácia je ešte zložitejšia v malých resp. periférnych mestách a na vidieku. Úlohou pedagógov, a to nielen na základných a stredných školách, ale aj na vysokých školách, kde táto situácia tiež nie je bezproblémová, by mala byť snaha získať čo možno najväčšiu informačnú databázu k tejto problematike.

Pomocnými v týchto aktivitách sú inštitúcie, ktoré majú kapacity poskytovať potrebné údaje (MZV, MH, MK, SAV), vysoké školy, kde sa touto problematikou zaoberajú špecialisti (UK Bratislava, EU Bratislava, UPJŠ Košice, PU Prešov, UMB B. Bystrica, UKF Nitra, atď.), svetové organizácie s akreditovanými pracoviskami v SR (UNDP), občianske združenia, neziskové organizácie, nadácie a pod. Ako praktický príklad dialógu medzi kultúrami a civilizáciami môže slúžiť pre pedagógov na jednotlivých stupňoch edukačného procesu zahraničná politika SR, v ktorej je zahrnutá oficiálna rozvojová pomoc (ODA). Vstupom do EÚ nadobudli tieto aktivity nové rozmery. SR sa stala významným členom celosvetovej donorskej komunity a zaviazala sa poskytovať rozvojovú pomoc v rámci Európskej únie (EÚ) zapojením sa do spoločného európskeho systému poskytovania rozvojovej a humanitárnej pomoci hodnotou 0,17 % hrubého domáceho produktu (HDP) do roku 2010 a 0,33 % do roku 2015. SR má teritoriálne prioritné krajiny, ktorým poskytuje svoju pomoc. Sú nimi Afganistan, Albánsko, Bosna a Hercegovina, Kazachstan, Keňa, Kirgizsko, Macedónsko, Mongolsko, Mozambik, Srbsko a Čierna Hora (SČH), Sudán, Tadžikistan a Uzbekistan. Osobitné postavenie získalo SČH. Tento zoznam krajín sa bude priebežne upravovať a dopĺňať a podľa odporúčania EÚ dostanú prednosť najmenej rozvinuté krajiny a krajiny Afriky. Praktické výsledky pomoci jednotlivým krajinám sú najlepším dôkazom slovenskej angažovanosti v tomto celosvetovom procese dialógu kultúr a civilizácií a posilnením fenoménu vzdelanostnej spoločnosti.

Po tragických udalostiach v septembri 2001 sa objavila pred svetovou verejnosťou otázka ďalšieho globálneho vývoja a budúcnosti ľudstva ako takého. Mnohí odborníci ale aj laická verejnosť si kladú otázky týkajúce sa smerovania svetovej spoločnosti. Myšlienkové prúdy jednej skupiny ľudí boli a sú posilňované prácami autorov ako Fukuyama a Huntington. Fukuyama hovorí o celosvetovom triumfe liberálnej demokracie, o konci dejín a o vízii univerzálnej civilizácie. Huntington založil svoju paradigmu na strete civilizácií, pričom najväčším sa mu javí konflikt s islamskými a konfuciánskymi štátmi. Práve islamský región je v súčasnosti najviac pertraktovaným najmä v USA a v Európe. Kontakty medzi islamom

a Európu siahajú do dávnej minulosti a neboli len trvalou vojnovou konfrontáciou (križiacke výboje, osmanská okupácia Európy a pod.), na akej stavia svoje úvahy Huntington, ale tieto vzťahy sa vyznačovali aj obojstranným čulým obchodom a vzájomným obohacovaním sa filozofickými, vedeckými a kultúrnymi podnetmi. Nadviazaním na pozitívne fragmenty vo vzťahoch medzi oboma regiónmi a praktickým príkladom v rovine spolupráce medzi európskymi a moslimskými krajinami sa stalo vytvorenie euro-stredomorského partnerstva (EUROMED Euro-Mediterranean Partnership), ktoré ukazuje reálne možnosti preklenutia civilizačných hraníc. V rámci viacerých projektov spolupráce si zasluhuje pozornosť založenie Euro-stredomorskej nadácie Anny Lindhovej na podporu dialógu medzi kultúrami. Nadácia prispieva k zviditeľňovaniu barcelonského procesu prostredníctvom výmeny medzi intelektuálnou, kultúrnou a občianskou spoločnosťou. V edukačnom procese na všetkých úrovniach našich škôl sa prejavuje značné informačné vákuum v tematike dialógu kultúr a civilizácií. Dôležitou úlohou pedagógov v súčasnom globalizačnom veku je preto posilňovanie úrovne vedomostnej spoločnosti a to aj prostredníctvom problematiky dialógu medzi kultúrami a civilizáciami.

Literatúra:

1. BUREŠ, J.(2001): Euro- stredomorské partnerství na počátku 21. století, Mezinárodní politika, č.10,Praha, pp.6-10
2. BUREŠ, J.(2002): Hlavní přínos 5. řádné euro- stredomorské konference ve Valencii, Bulletin – Společnosti přátel Afriky a Společnosti česko- arabské, č.2,Praha, pp.16-21
3. BUREŠ, J. (2005): Dialog kultur a civilizací v režii nově vzniklé Nadace Anny Lindhové, Bulletin Společnosti přátel Afriky a Společnosti česko- arabské, č.2-3,Praha, pp.8-11
4. ESPOSITO, J.L. (1992): The Islamic Threat. Myth or Reality?, New York, Oxford UP
5. FOGAŠ, A.(2004a): Vývoj arabsko- izraelského konfliktu v kontexte historických udalostí prvej polovice 20. storočia, Mezinárodní geografická konference Geografie a prom_ny poznání geografické reality, Ostravská univerzita, Česká geografická společnost, Ostrava
6. FOGAŠ, A.(2004b): Euro- stredomorské partnerstvo- história a súčasnosť, Regionálna geografia, regionálny rozvoj a Európska únia, Medzinárodná konferencia z príležitosti 30. výročia založenia Katedry regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny, Bratislava 7.-10.9. 2004, Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica Supplementum No.3, 2004, pp.127-133
7. FOGAŠ, A. (2005): Regionálnogeografická charakteristika krajín, ktorým SR poskytuje oficiálnu rozvojovú pomoc, HELP (Humanizmus-Empatia-Láska-Pomoc), Metodická príručka, Metodické- pedagogické centrum v Prešove, pp. 38- 65

8. HOLÁSEK, P.(2000): Mierový proces na Strednom východe a európska bezpečnosť. Východiská pre zahraničnú politiku Slovenskej republiky. Výskumné centrum SFPA Bratislava, p. 52
9. HUNTINGTON, S.P. (2001): Střet civilizací. Boj kultur a proměna světového řádu, Rybka Publishers, Praha, p.447
10. KEMP, G.- HARKAVY, R.E.(1997): Strategic Geography and the Changing Middle East, Carnegie Endowment for International Peace , Washington, pp.14-15
11. KOZIÁK, T. (2001): Francis Fukuyama a jeho Koniec dejín. In: Gbúrová, M. (ed.): Ideológie na prahu III. tisícročia, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, Prešov, pp. 125-129.
12. KREJČÍ, J. (2002): Postižitelné proudy dějin. Civilizace a sociální formace, struktury a procesy, kultura a politika, revoluce a renesance, náboženství, národy a státy, Slon, Praha, p.563
13. KROPÁČEK, L. (1996): Islámský fundamentalismus, Vyšehrad, Praha, p.263
14. KROPÁČEK, L.(1999): Blízky východ na přelomu tisíciletí. Dynamika přeměn v muslimském sousedství Evropy, Vyšehrad, Praha
15. KÜNG, H.(1992): Světový étos, projekt, Archa, Zlín
16. WEIDENFELD, W.-JANNING, J.(1993): Challenges in the Mediterranean: Strategy Options for Europe, Europe in Global Changes. Guetersloh. Bertelsman Foundation Publishers, p.251

Dánsky model flexicurity

Doc. RNDr. Viliam Páleník, PhD

Inštitút zamestnanosti, Ekonomický ústav SAV,
člen Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru

Cieľom Inštitútu zamestnanosti je výskum trhu práce. Časťou tohto výskumu je aj publikovanie a propagácia výsledkov trhu práce v iných krajinách. Popri našej účasti v nadnárodnej spolupráci cema-net.org, skúmame tiež trhy práce v Európe. Pre Slovensko sa najzaujímavejšie javí príklad Dánska a jeho modelu flexicurity. Tento spája výhody flexibilného trhu práce so sociálnym zabezpečením pracovníkov. V nasledujúcich riadkoch sa budeme venovať Dánskemu modelu.

Popis dánskeho modelu flexicurity

Dánsky model zamestnanosti sa zdá byť výborným príkladom, ako sa dá dosiahnuť hospodársky rast, udržateľný štátny rozpočet a pro-sociálny štát. Je dôkazom existencie konkurencieschopnej alternatívy k americkému modelu a ponúka realizovateľnú kombináciu liberálnych systémov v anglosaských krajinách s regulovanými systémami v strednej a južnej Európe. Dánsky model zamestnanosti je možné charakterizovať niekoľkými zásadnými vlastnosťami:

- ⇒ flexibilný trh práce spojený s vysokou kvantitatívnou mobilitou medzi zamestnanosťou a nezamestnanosťou;
- ⇒ spojenie relatívne vysokej úrovne náhrady mzdy v nezamestnanosti s liberálnymi pravidlami ochrany pred výpoveďou, čo vedie k sociálnej istote,
- ⇒ aktívna politika trhu práce, ktorá zaisťuje skutočnú dostupnosť nezamestnaných pre trh práce a nabáda nezamestnaných k získaniu kvalifikácii a opätovnému začatiu činnosti.

Tieto charakteristiky vychádzajú z opatrení a ich kombinácie, ktoré Dáni nazývajú aj zlatý trojuholník. Opatrenia sú:

- ⇒ flexibilné pravidlá pre prijímanie a prepúšťanie pracovníkov;
- ⇒ veľkorysý systém podpory;
- ⇒ aktivačné a vzdelávacie opatrenia.

Zlatým preto, že aplikácia týchto pravidiel začiatkom 90-tych rokov obrátila nepriaznivý ekonomický vývoj v krajine na príklad economickej konkurencieschopnosti v rámci Európskej únie. Flexibilné pravidlá pri prijímaní a prepúšťaní pracovníkov spôsobili vysokú kvantitatívnu fluktuáciu na trhu práce. Veľkorysý systém podpôr v nezamestnanosti prispel k sociálnej istote a masívne aktivačné a vzdelávacie opatrenia prispeli k motivácii nezamestnaných hľadať si prácu. Zároveň zvyšovali ich kvalifikáciu a teda aj možnosti na trhu práce. Ak by sme mali porovnať tieto základné charakteristiky so Slovenskom, skonštatujeme, že situácia nie je v liberálnosti zákonníka práce veľmi odlišná od Dánska, hoci u nás nevedie k až tak vysokej fluktuácii (v pozitívnom i negatívnom zmysle slova). Neplatí totiž ďalšia charakteristika, a tou je sociálna istota, nakoľko náš systém podpory v nezamestnanosti je veľmi reštriktívny a k sociálnej istote rozhodne nevedie. V našom systéme sa síce uplatňujú aktivačné opatrenia podporené vzdelávaním, hoci je zväčša zúženým len na rekvalifikácie, no motivácia k hľadaniu práce je generovaná hlavne zlou sociálnou situáciou nezamestnaného.

Predchádzajúce znázornenie je vak trochu zjednodušené. Faktorov podporujúcich flexibilitu je totiž viac. Popri liberálnej ochrane pred výpoveďou hrá významnú úlohu uplatňovanie pružného pracovného času, široká základňa kompetencií pracovníka, ktorá vplýva na jeho lepšiu adaptabilitu na zmeny v súčasnej či novej práci, ktorú podporuje aj uzatváranie nových foriem pracovných zmlúv. Pri bližšom pohľade skúsime porovnať spomenuté faktory so slovenskou realitou. Kým v Dánsku je výpovedná lehota zamestnanca, ktorý je v pracovnom vzťahu zo zamestnávateľom menej ako tri roky, len 10–25 dní a nad tri roky je tri mesiace, na Slovensku je zákonníkom práce stanovená 2 mesačná výpovedná lehota pre všetkých. Pre starších zamestnancov, rovnako ako v Dánsku, je upravená kolektívnou zmluvou. V Dánsku sú tiež populárne čiastočné úväzky, podporujúce pružnú pracovnú dobu. Až 12,8 % mužov a 32,7 % žien pracuje v Dánsku na čiastočný úväzok, zatiaľ čo na Slovensku je to len 1,2 % mužov a 3,9 % žien. Ešte horšie dopadne Slovensko v porovnaní množstva ľudí zapojených do celoživotného vzdelávania, ktoré výrazne podporuje adaptabilitu zamestnancov. V Dánsku je 23,4 % mužov a 31,9 % žien zapojených do vzdelávacích aktivít, kým na Slovensku je to len 3,9 % mužov a 5,2 % žien. Z faktorov, ktoré podporujú sociálnu istotu treba popri vysokých finančných náhradách v prípade nezamestnanosti vyzdvihnúť aj fakt, že v Dánsku je nízka miera nezamestnanosti (u žien je to 5,3 % a u mužov 4,4 %) a zároveň vysoká miera zamestnanosti (podiel zamestnaných na ekonomicky aktívnom obyvateľstve) u žien 71,6 % a u mužov 79,7 %. Pre porovnanie na Slovensku (tiež podľa metodiky Eurostatu) v roku 2004 bolo 17,3 % nezamestnaných žien

a 15,7 % nezamestnaných mužov, pri miere zamestnanosti 50,9 % žien a 63,2 % mužov. Vysoký stupeň fluktuácie a široké spektrum opatrení na zvýšenie kvalifikácie a rozšírenie vzdelania vedú u nezamestnaného ale aj zamestnaného k istote nájdania si nového miesta. Fluktuácia je v Dánsku najvyššia v rámci celej EÚ, keď za rok vznikne 10 % nových pracovných miest a približne rovnaké množstvo aj zanikne, pričom priemerný dánsky zamestnanec má najkratšiu dobu strávenú v jednom zamestnaní. Približne 30 % zamestnancov mení pracovné miesto každý rok. Na Slovensku je miera fluktuácie, podľa odhadov Inštitútu zamestnanosti, 12 %. Z faktorov podporujúcich sociálnu istotu je tiež nezanedbateľná podpora zo strany štátu pre lepšie zladenie rodiny a zamestnania. Týka sa to hlavne výhodného režimu materských dovolení a starostlivosti o deti. Nie je to síce veľavravné porovnanie, ale dánsky nezamestnaný môže pri strate zamestnania dostať náhradu mzdy až do výšky 90 % pôvodného príjmu, v priemere je to ale iba 66 %, čo predstavuje čiastku 1900 EUR, kým u nás je podpora v nezamestnanosti stanovená ako 50 % vymeriavacieho základu, maximálne však 8107 Sk (210 EUR) a v priemere dosahuje výšku 5271 SK (140 EUR). Zaujímavosťou je, že poistenie v nezamestnanosti je dobrovoľné a vykonávané komerčnými poisťovňami s významným príspevkom štátu. V roku 2002 bolo takto dobrovoľne poistených 84 % dánskych pracovníkov. Nepoistenými sú zväčša osoby s veľmi vysokým príjmom (a bez prívlečného rizika straty zamestnanosti) a osoby s nízkym príjmom a s veľkým rizikom straty zamestnania.

Údaje o trhu práce	Dánsko		Slovensko	
	muži	ženy	muži	ženy
miera nezamestnanosti	4,4	5,3	15,7	17,3
miera dlhodobej nezamestnanosti	1,1	1,3	11,3	12,4
participácia na celoživotnom vzdelávaní	23,4	31,9	3,9	5,2
čiasťočné úväzky	12,8	32,7	1,2	3,9
priemerný vek výstupu z trhu práce	62,6	61,6	60,3	57,3
úväzok na dobu určitú	248		96	
zamestnanci s dvoma úväzkami	299		31	

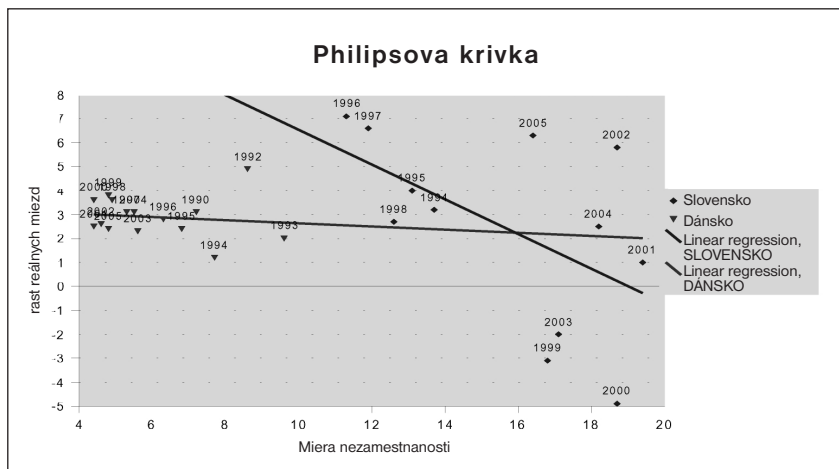
Konkurencieschopnosť dánskeho modelu

Dánsku ekonomickú situáciu charakterizujú hlavne stabilná rast a vyrovnané verejné rozpočty do takej miery, že Dánsko hospodári s prebytkom rozpočtu na úrovni približne troch percent. Ten je zabezpečený vďaka vysokým daniam a vynikajúcemu stavu zamestnanosti. Pre ilus-

tráciu uvedieme, že Dánsko pri raste HDP na úrovni 2,4 % (úroveň HDP 21 % nad priemerom EÚ) vykazovalo infláciu 0,9 %, zatiaľ čo na Slovensku bol rast HDP vo výške 5,5 % (úroveň HDP 51,9 % priemeru EÚ) pri inflácii 7,5 %. Rozdiel vidieť v deficite slovenského rozpočtu vo výške 3,1 % zatiaľ čo dánska vláda hospodárila s prebytkom 2,8 %. Naopak, takmer identické sú parametre štátneho dlhu, obe krajiny dlžia objem

Údaje o krajinách		Dánsko	Slovensko
počet obyvateľov		takmer identické	
rozloha		takmer identické	
rast HDP	%	2,4	5,5
úroveň HDP ako % EU	% v PPS	121	51,9
inflácia	% rast CPI	0,9	7,5
deficit štátneho rozpočtu	% HDP	2,8	-3,1
zadĺženosť krajiny	% HDP	42,7	42,5
príjmy všeobecnej vlády	% HDP	48,8	30,6
daňové zľáženie obyvateľstvas nízkym príjmom		38,8	39,4
podpora v nezamestnanosti	% mzdy	66	50
	priemerná výška	1900	140
fluktuácia na trhu práce		30	12
počet poberateľov podpory v nezamestnanosti	tis. poberateľov	150	39

prostriedkov vo výške približne 43 % HDP. Veľké rozdiely medzi krajinami sú práve v ukazovateľoch sledujúcich zamestnanosť. Podľa Eurostatu bola celková zamestnanosť v Dánsku v roku 2004 71,6 % u žien a 79,7 % u mužov, zatiaľ čo na Slovensku bolo zamestnaných iba 50,9 % žien a 63,2 % mužov. Nezamestnanosť žien v Dánsku bola na úrovni 5,3 %, pri miere dlhodobej nezamestnanosti 1,3 %, kým na Slovensku bolo až 17,3 % nezamestnaných žien, a miera dlhodobej nezamestnanosti žien bola až 12,4 %. Nezamestnanosť mužov v Dánsku predstavovala 4,4 % keď mali iba 1,1 % mieru dlhodobej nezamestnanosti, naproti tomu na Slovensku bola nezamestnanosť mužov 15,7 % pri vysokej miere dlhodobej nezamestnanosti 11,3 %. Treba si tiež všimnúť, že v Dánsku sa podarilo aj pri raste zamestnanosti udržať prijateľnú mieru inflácie ceny práce (rastu reálnych miezd). Porovnanie so Slovenskom je ilustrované Philipsovou krivkou (vid obr.). Okrem toho, že dánske hodnoty ležia v inej časti je tiež zrejmy väčší rozptyl hodnôt Slovenska oproti Dánsku, čo potvrdzuje skutočnosť, že Dánska ekonomika je v stabilizovanejšej fáze.

Správna kombinácia politických opatrení (policy mix)

V druhej polovici 90-tých rokov prišlo v Dánsku k posilneniu aktívnej politiky na trhu práce. V kombinácii s expanzívnu hospodárskou politikou, ktorá síce išla ruku v ruku s veľkými schodkami štátneho rozpočtu, no priniesla viac peňazi do ekonomiky a podnietila rast zamestnanosti. Vynikajúci rast zamestnanosti podporený nízkymi úrokmi a reštrukturalizáciou úverov priniesli vlnu všeobecného optimizmu, ktorý mal za následok ľahšie prijatie sprisnených opatrení na trhu práce. Na poli vzdelania prišlo k posilneniu opatrení, zameraných hlavne na zvyšovanie kvalifikácie a rozširovanie vzdelania. Štát začal financovanie vzdelávania formou poskytovania príspevkov na vzdelávanie pre zamestnaných aj nezamestnaných, ale aj čiastočnými náhradami ušlej mzdy, teda podpory v nezamestnanosti. Súčasne bol na všetkých úrovniach zvýšený počet vzdelávacích miest pre mládež. Ďalšie verejné výdaje boli použité aj na pokrytie zvýšeného dopytu po opatrovaní detí, čo umožnilo, aby ženy s malými deťmi boli skutočne k dispozícii pre trh práce. Vo všeobecnosti možno povedať, že vysoká náhrada mzdy v Dánsku má za následok vysokú minimálnu mzdu a to vyžaduje kvalitne vzdelanú pracovnú silu a vysokú produktivitu práce. Bez týchto faktorov by skupina osôb s nízkou kvalifikáciou nemohla dosiahnuť dostatočnú mzdovú úroveň, čo by z nich v konečnom dôsledku vytvorilo skupinu nezamestnaných. Treba tiež spomenúť, že Dánsko prechádzalo v osemdesiatych rokoch hospodárskou recesiou. Veľký deficit verejných financií a platobnej bilancie mal byť eliminovaný stratégiou úspor. Tento plán však skončil neúspe-

chom, hospodárskou krízou a následným rastom nezamestnanosti. Naproti tomu, investičná stratégia nastolená začiatkom 90-tych rokov opierajúca sa o agresívne reformy, investície do vzdelania a do výkonov v sociálnom zabezpečení spôsobila dynamiku rastu. Dá sa povedať, že dôvera v budúcnosť a vysoká úroveň istoty príjmu podporili domácu spotrebu a vysoký domáci dopyt.

Vznik dánskeho modelu

Prvá rámcová kolektívna zmluva na svete (1899) tzv. „septembrový kompromis“ bol uzavretý medzi dánskym odborovým zväzom (LO-Landorganisationen) a dánskym zväzom zamestnávateľov (DA-Dansk Arbejdsgiverforening). Odvtedy predstavuje rámec pre uzatváranie dohôd a súhrnu sociálnych partnerov. Ako základné prvky kompromisu možno chápať predovšetkým uznanie odborového zväzu zamestnávateľmi ako partnera oprávneného jednať, akceptovanie práva zamestnávateľov prijímať a prepúšťať zamestnancov ako aj povinnosť udržiavať dobré vzťahy po dobu uzatvárania kolektívnych dohôd. Štát v roku 1907 prispel k vytvoreniu základných, dodnes fungujúcich štruktúr tým, že uznal poisťovne vyplácajúce podporu v nezamestnanosti, ktoré boli v úzkom vzťahu s odborovým hnutím a začiatok poskytovania príspevkov od štátu. V roku 1910 vznikol právny odborový systém, ktorý stanovuje pravidlá pre uzatváranie dohôd a pri ich porušovaní, štát prenechal úpravu pracovných podmienok z veľkej časti kolektívnym partnerom. Dôsledkom tohto bolo, že zasahovanie štátu do regulácie trhu práce prebiehalo väčšinou iba pri stroskotaní kolektívnych vyjednávaní. Základ obsiahlej, štátom organizovanej a financovanej kvalifikačnej politiky, ktorý chápeme ako rozvoj aktívnej politiky trhu práce, vznikol v roku 1960. Na prelome 60-tych a 70-tych rokov štát prevzal hraničné riziko v prípade nezamestnanosti, čo znamenalo minimalizácia nákladov s prepúšťaním zamestnancov a súčasne zvýšenie podpory až na hranicu 90 % dovtedajšieho príjmu. V rámci reformy trhu práce v 90. rokoch sa cieľ opatrení presunul z celoživotnej istoty príjmu na vyšší stupeň istoty zamestnania. Aktívne a na mieru šité aktivačné opatrenia mali za cieľ akceptáciu opatrení aj odborovým hnutím (LO) a to prijalo prísnejšie požiadavky na dostupnosť a skrátenie doby poberania podpory v nezamestnanosti. Úlohou sociálnych partnerov pri utváraní dánskeho modelu bolo zapojenie sa do rozhodovacích procesov, do politiky odbornej prípravy na povolanie ako aj do štrukturálnych reforiem na trhu práce. Vplyv so-

ciálnych partnerov prispel k nájdeniu kreatívnych a vyvážených riešení problémov trhu práce a inovácií. Sociálni partneri boli a sú v kľúčových pozíciách vo verejných rozhodovacích a vykonávajúcich štruktúrach. Spolu s obcami sa sociálni partneri stali ústrednými subjektami v regionálnych radách trhu práce, spolu s poskytnutím právomocí a rozpočtovými prostriedkami pre boj proti nezamestnanosti a na regionálnu politiku trhu práce.

Súčasn^é výzvy

Globalizácia a technologický rozvoj vyvíjajú na dánsky trh práce obecný tlak. Nekvalifikované pracovné sily sú v dôsledku konkurencie výroby v krajinách s nižšími nákladmi na cenu práce v najväčšom ohrození. Tento tlak Dánsko eliminuje znížením počtu pracovníkov v tejto skupine odchodom starších, menej kvalifikovaných pracovníkov do dôchodku. Avšak dostupnosť odbornej kvalifikácie mladým ľuďom je nižšia oproti potrebám, čo môže dánsky model ohroziť. Relokácie prevádzok do krajín s nízkymi mzdovými nákladmi sa nepriaznivo prejavuje aj na dánskom pracovnom trhu. Sociálni partneri sa namiesto snahy udržať súčasné ohrozené miesta, snažia o vytvorenie nových, konkurencieschopnejších pracovných pozícií, čoho dôsledkom je aj vysoký počet vzniknutých a zaniknutých pracovných pozícií. Vysoká fluktuácia demotivuje zamestnávateľov k investíciám do vzdelávania zamestnancov a tí vo všeobecnosti radšej investujú do odborných pracovníkov ako do nekvalifikovaných. Tu sa k slovu dostáva práve rozsiahly systém dotovaný verejným sektorom, ktorý má za cieľ vzdelávať a zvyšovať kvalifikáciu najmä ľuďom s nízkou kvalifikáciou. Nezanedbateľný je problém prisťahovalcov na dánskom trhu práce. Všeobecne sa nepredpokladá ich schopnosť dosiahnuť vysokú úroveň mzdy a tým pádom aj náhrady mzdy. Medzi prisťahovalcami je zjavne viac nezamestnaných a táto skupina vykazuje aj menšiu zamestnanosť. Sami predstavitelia Dánska priznávajú, že prisťahovalci nie sú schopní využiť výhody modelu flexicurity k obojstrannej spokojnosti a stávajú sa problémom na trhu práce. Nákladnosť dánskeho modelu flexicurity vytvára tlak na udržanie schopnosti financovateľnosti bez potreby zvýšenia daní. To sa dá dosiahnuť vyššou mierou zamestnanosti obyvateľov v produktívnom veku v budúcnosti. Prispôbenie dánskeho daňového systému, ktorý sa opiera najmä o vysoké spotrebné dane, bude nutné najmä kvôli globalizácii, keď sa určité prijími z daní dostanú pod tlak.

Daňový systém

Zdanenie spotreby je v Dánsku najvyššie v EÚ. Implicitná sadzba spotrebnej dane je 33,9 %, kým v EÚ-25 je to v priemere 22 %. Dáni, rovnako ako Slováci majú jednotnú DPH, avšak na úrovni 25 % oproti Slovenským 19 %. Dánsko sa vyznačuje hlavne vysokými ekologickými daňami a to vo výške 5 %, ktorými je zafažená najmä energetika a doprava. Daňovým zafažením práce a kapitálu však už patrí Dánsko medzi priemerné krajiny v rámci EÚ. Pomer medzi daňami a HDP je 48,8 %, kým priemer EU-25 je 38,2 %. Najnižšie sociálne príspevky sú v Dánsku kompenzované zo všeobecných daní, keď najmä priame dane sú veľmi vysoké (28 % HDP, priemer EÚ-25 je 12,4 %), dokonca vyššie ako vo Švédsku (19 % HDP). Sociálny systém je v zásade rovnaký ako v severských krajinách, ale financovanie sa rieši inými cestami. Štruktúru daňových príjmov v porovnaní so Slovenskom je možné vidieť v tabuľke.

Dánsko	1995	2003
Štruktúra príjmov v % HDP		
Nepriame dane	17,2	17,4
DPH	9,5	9,7
Poplatky a spotrebné dane	3,7	4,0
Priame dane	30,6	29,8
Daň z príjmu	26,6	26
Daň z príjmu právnických osôb	2,0	2,8
ostatné	2,1	1,0
Sociálne príspevky	1,5	1,7
Zamestnávateľia	0,3	0,4
Zamestnanci	1,2	1,3
Delenie podľa ekonomickej funkcie ako podiel na HDP		
Spotreba	15,6	16,1
Práca	28,0	26,9
Kapitál	5,7	6,1
Celkom	49,0	48,8

Slovensko	1995	2003
Štruktúra príjmov v % HDP		
Nepriame dane	15,6	11,5
DPH	9,5	6,8
Poplatky a spotrebné dane	3,2	3,1
Priame dane	11,6	7,2
Daň z príjmu	3,6	3,3
Daň z príjmu právnických osôb	6,1	2,8
ostatné	2	1
Sociálne príspevky	14,3	12,3
Zamestnávateľia	12	8,8
Zamestnanci	1,7	2,9
Delenie podľa ekonomickej funkcie ako podiel na HDP		
Spotreba	-	12,1
Práca	-	13,4
Kapitál	-	5,5
Celkom	40,5	30,6

Dôchodkový systém

Dôchodkový systém je tiež časťou sociálnych istôt, ktoré sú základnou charakteristikou Dánskeho modelu. Dánsky dôchodkový systém stojí tak ako u nás na troch pilieroch. Celkový rozsah dôchodkových fondov momentálne predstavuje 128 % HDP a očakáva sa jeho rast. Prvým pilierom je štátny starobný dôchodok, financovaný z daní, ktorý slúži na zaistenie základných životných potrieb. V súčasnosti predstavuje približne 45 % priemerného platu a v roku 2005 bol maximálne 56 892 DKK (7 628 EUR). Dôchodok z trhu práce tvorí druhý pilier dôchodkového systému. Pozostáva z troch druhov dôchodkov financovaných z príspevkov. Jedným sú príplatky k dôchodku z trhu práce (ATP) zavedený roku 1963.

Závisí hlavne na počte odpracovaných hodín. Je tvorený príspevkami a krytý kapitálom. Zamestnanec prispieva asi 1 % zo mzdy, zamestnávateľ 2 %. Maximálna výška dôchodku pochádzajúceho ATP je 38 % štátneho dôchodku. Ďalšími formami sú zvláštne penzijné sporenie a dočasné penzijné sporenie. Tretím pilierom je súkromný dôchodok je založený na sporiacich produktoch bánk alebo životných poisťovní, ktorý je na dobrovoľnej báze podporovaný daňovými úľavami. Posledných 15 rokov naberá na význame.

Politika zamestnanosti a uplatnenie absolventov škôl na trhu práce

PhDr. Lubomír Platko – ÚPSVaR Prešov

Absolventi vysokých a stredných škôl predstavujú jednu z najrizikovejších skupín na trhu práce. Z veľkej časti je to ovplyvnené nedostatkom praktických skúseností a absenciou pracovných návykov, ale tiež i rozporom medzi kvalifikáciou a potrebami trhu práce. Miera nezamestnanosti absolventov škôl je determinovaná ekonomickou situáciou v štáte a celkovou nezamestnanosťou odrážajúcou stav medzi dopytom a ponukou pracovných síl, ako z hľadiska regionálnych rozdielov na trhu práce (oblasti s vyšším počtom nezamestnaných vykazujú aj vyššie počty nezamestnaných absolventov škôl), tak z pohľadu profesijnej štruktúry. Miera nezamestnanosti absolventov je teda vždy vyššia, než priemerná miera nezamestnanosti.⁴⁸ Z celkového počtu evidovaných nezamestnaných 327 798 sa kategória UoZ (uchádzačov o zamestnanie) absolventov škôl podieľala v septembri 2005 na celkovej miere nezamestnanosti počtom 26 324. Problematika nezamestnaných absolventov škôl je súčasťou štátnej politiky zamestnanosti. V súvislosti so zákonom č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov sú absolventi škôl do 25 rokov veku zaradení medzi znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie, ak skončili sústavnú prípravu na povolanie v dennej forme štúdia pred menej ako dvoma rokmi a nezískali svoje prvé pravidelne platené zamestnanie.

Výhody a nevýhody absolventov na trhu práce

Uchádzači o zamestnanie z radov absolventov vysokých a stredných škôl sú väčšinou veľmi ambiciózní a majú vysokú motiváciu smerom k uplatneniu sa na trhu práce. Sú pomerne flexibilní a dynamickí, majú veľký elán dokázať svoje kvality, ochotu tvrdo pracovať a chuť vzdelávať sa.

Sú veľmi dobre teoreticky pripravení a vzdelaní v zodpovedajúcom odbore štúdia a poznajú súčasné trendy. Majú tvorivé myslenie, sú otvorení novým nápadom a postupom, prinášajú čerstvé know-how, nápady a originálne riešenia. Pomerne silnou stránkou mnohých absolventov v porovnaní s ich služobne staršími kolegami sú ich jazykové znalosti, a to čo do

⁴⁸ MĚŘÍNSKÁ, G.: *Problematika zaměstnávání absolventů - Proč jsou absolventi rizikovou skupinou a jak se čelí těmto rizikům*. Práce & sociální politika - noviny Ministerstva práce a sociálních věcí, 12.11.2004. Dostupné na internete: <http://www.noviny-mpsv.cz/clanek.php?id=417> [12/12/2005].

počtu jazykov, ktoré ovládajú, ako aj ich kvality, čo súvisí najmä s možnosťou cestovať a vzdelávať sa v zahraničí. To isté platí aj o práci s výpočtovou technikou a modernými technológiami vrátane internetu. Často sú tiež sebavedomejší, i keď to nie vždy zodpovedá ich schopnostiam.⁴⁹

Atraktívnosť čerstvých absolventov na trhu práce zvyšuje paradoxne aj ich neskúsenosť a neznalosť určitých pracovných postupov. Niektorí zamestnávateľia preferujú neskúsených absolventov, ktorí ešte nie sú zdeformovaní pracovnými stereotypmi a nemajú žiadne negatívne pracovné návyky a predsudky. Dokážu sa tak veľmi dobre prispôbiť organizačnej kultúre i pracovným požiadavkám zamestnávateľa. Táto ich formovateľnosť umožňuje prvým zamestnávateľom pracovne si čerstvých absolventov vychovať pre svoje potreby do želaných pozícií a navyše majú možnosť vybudovať si u nich vysoký stupeň loajality.

Medzi výhody absolventov vysokých a stredných škôl patria i mzdové požiadavky, ktoré nie sú prehnané a pre zamestnávateľa určite akceptovateľné. Zamestnávateľia by však mali zväziť, že absolventi škôl nie sú zdrojom lacnej pracovnej sily, ale naopak, popri rýchlom náraste zodpovednosti a postavenia ako aj pravidelných tréningových či vzdelávacích programov často očakávajú kvalitné pracovné a platové podmienky, avšak v prípade, že existuje možnosť profesijného rastu a kariérneho postupu, sú ochotní prijať pracovnú ponuku za nižšiu mzdu.

K hlavným faktorom, ktoré nepriaznivo ovplyvňujú schopnosť absolventov škôl uplatniť sa na trhu práce, patria nedostatočné resp. žiadne odborné praktické skúsenosti a pracovné návyky, v dôsledku čoho väčšina zamestnávateľov uprednostňuje starších a skúsenejších zamestnancov, u ktorých očakáva okamžitý výkon danej profesie bez nutnosti doplňujúceho školenia. Navyše v našich podmienkach ani nie je zaužívaná dlhodobá príprava zamestnancov, ktorí by v budúcnosti mohli byť strategickou výhodou podniku.⁵⁰ Začínajúci absolventi škôl a mladí ľudia s nedokončenou prípravou na povolanie sú skupinami občanov ohrozených na trhu práce najmä preto, že nemajú skúsenosti s hľadaním práce a vyznačujú sa neschopnosťou aktívne komunikovať a samostatne rozhodovať. Navyše sú často nedostatočne pripravení v organizačných a riadiacich schopnostiach.

Len vo výnimočných prípadoch sa môžu začínajúci čerství absolventi hneď od prvého dňa nástupu na nové pracovné miesto bez problémov naplno uplatniť. Pre adaptáciu v pracovnom kolektíve potrebujú začínajúci no-

⁴⁹ CHALUPOVÁ, A.: *Po škole sa učenie nekončí, ale začína*. Hospodárske noviny, 22. 09. 2005. Dostupné na internete: http://www.hnonline.sk/1-10025630-22691695-k04100_detail-c1 [12/12/2005].

⁵⁰ GAJDOŠOVÁ, L.: *Nezamestnanosť mladých ľudí - trendy, súvislosti, regionálne diferencie, uskutočnené opatrenia*. Práca a sociálna politika, 4, 1996, Č. 7 - 8, s. 2.

ví zamestnanci pracovnú, ale aj ľudskú pomoc tútora, ktorý by ich nielen previedol svetom pracovného prostredia, ale mal aj zmysel pre pochopenie ich obáv, strachu či neistoty z pridelených úloh a zároveň im dokázal ochotne pomôcť, povzbudiť, prípadne nasmerovať ich tým správnym smerom. Prínosnou formou pomoci v adaptácii zo strany zamestnávateľa je pre čerstvého absolventa adaptačný program, v rámci ktorého sú mladým pracovníkom na úvod poskytnuté dostatočné informácie o spoločnosti, pracovných postupoch, náplni práce či nepísaných zvykoch. Sledovanie práce starších kolegov, načúvanie ich radám, priučanie sa pravidlám pracovného života, aktívna schopnosť neustále sa učiť a pracovať na sebe a nielen pasívne pozorovať, je najlepšou devízou začínajúcich mladých pracovníkov.⁵¹

Príčinu uprednostňovania pracovníkov s praxou zamestnávateľa najčastejšie vysvetľujú nedostatkom času na zapracovanie a zaučenie absolventov škôl, ktorí navyše v momente ako sa zaučia, môžu mať tendenciu odísť. Medzi ďalšie dôvody, pre ktoré sa zamestnávateľa vyhýbajú obsadzovaniu pracovných miest čerstvými absolventmi, patrí všeobecné neprijímanie zamestnancov do pracovného pomeru, prípadne snaha zamestnávateľov o zachovanie konkurencieschopnosti. Prijímaniu absolventov škôl všetkých stupňov vzdelania bránia najmä ekonomické problémy zamestnávateľov spôsobené tiež reštrukturalizáciou priemyslu s následným znižovaním zamestnanosti nedostatočne kompenzovanou tvorbou nových pracovných príležitostí v drobnom a strednom podnikaní ako aj chýbajúca dlhodobá koncepcia formovania štruktúry zamestnancov podľa kvalifikácie umožňujúca prijímanie mladých perspektívnych pracovníkov s možnosťou poďieľať sa na ich kvalifikačnom raste.⁵²

No k najčastejším príčinám odmietnutia uchádzačov o zamestnanie – absolventov zamestnávateľmi, patrí absencia konkrétnej odbornej kvalifikácie, prípadne takej kvalifikácie, akú zamestnávateľa požadujú. Samotná kvalita odbornej prípravy na povolanie, u časti mladej populácie nezodpovedá požiadavkám trhu práce, pretože absolventi škôl často končia štúdium v odboroch, ktoré nenapĺňajú aktuálne požiadavky spoločnosti v jednotlivých slovenských regiónoch. Náš vzdelávací systém i napriek dostatočnému počtu vzdelávacích inštitúcií, ktoré pripravujú absolventov so stredoškolským a vysokoškolským vzdelaním pre trh práce, nereaguje dostatočne flexibilne na požiadavky hospodárskej praxe a produkuje množstvo absolventov, ktorí nemajú šancu nájsť uplatnenie vo svojom odbore

⁵¹ CHALUPOVÁ, A.: *Po škole sa učenie nekončí, ale začína*. Hospodárske noviny, 22. 09. 2005. Dostupné na internete: http://www.hnonline.sk/1-10025630-22691695-k04100_detail-c1 [12/12/2005].

⁵² REBROVÁ, S.: *Zamestnávateľa žiadajú to, čo sa absolventi neučia*. Sme, Škola a rodina, 6. 3. 2001, str. 1.

z dôvodu získania kvalifikácie, po ktorej nie je v súčasnosti na trhu práce takmer žiadny dopyt. V dôsledku nedostatočnej interakcie vzdelávacieho systému s potrebami spoločenskej praxe navyše rastú aj výdavky štátu na rekvalifikačné programy.⁵³ Zručnosti nezodpovedajúce potrebám trhu práce v dôsledku nedostatočnej previazanosti vzdelávacej sústavy a trhu práce tak i dnes patria k príčinám nezamestnanosti mladých ľudí.

Šance absolventov na získanie zamestnania závisia aj od úrovne dosiahnutého vzdelania – so stúpajúcou úrovňou dosiahnutého vzdelania sa zvyšujú šance zamestnať sa. Trh práce stále viac rozširuje priestor pre pracovníkov s vyšším dosiahnutým vzdelaním, pretože schopnosť prispôbiť sa rýchlym zmenám na pracovnom trhu je u týchto osôb výrazne vyššia. Nezamestnanosťou sú menej ohrození absolventi vyšších odborných škôl a vysokých škôl, naopak najväčšiu skupinu občanov postihnutých nezamestnanosťou tvoria tí, ktorí na trh práce vstupujú so základným vzdelaním, prípadne nedokončeným základným vzdelaním, neukončeným stredoškolským, stredoškolským vzdelaním bez maturity a vyučením.

Pomerne časté však sú i prípady, keď absolventi nechcú pracovať v profesii, na ktorú sa pripravili, prípadne nie sú ochotní prijať pracovné miesto pod úroveň vzdelania, čo v mnohých prípadoch súvisí s prílišným nadsadením vlastnej hodnoty a nereálnou predstavou o pracovnej pozícii a výške nástupného platu alebo angažovaním sa v skrytej ekonomike.⁵⁴

Nástroje aktívnej politiky trhu práce

Jedným z najdôležitejších nástrojov aktívnej politiky trhu práce, ktorého cieľom je prispôbiť štruktúru ponuky práce štruktúrnym zmenám je vzdelávanie a príprava pre trh práce uchádzačov o zamestnanie a záujemcov o zamestnanie.⁵⁵ Ide o opatrenie ktoré čiastočne vyrovnáva nerovnováhu medzi ponukou a dopytom na trhu práce a dopĺňa školské vzdelanie tých mladých ľudí, ktorí po skončení povinnej školskej dochádzky nepokračovali v štúdiu, resp. dosiahli kvalifikáciu, s ktorou nie sú schopní umiestniť sa na trhu práce. Možnosť rekvalifikácie je prednostne ponúkaná znevýhodneným skupinám na trhu práce, medzi ktoré patria aj absolventi škôl

⁵³ HANZELOVÁ, E., KOSTOLNÁ, Z.: *Trh práce vo svetle výskumu*. Práca a sociálna politika, 6, 1998, č. 12.

⁵⁴ REBROVÁ, S.: *Zamestnávateľia žiadajú to, čo sa absolventi neučia*. Sme, Škola a rodina, 6. 3. 2001, str. 1.

⁵⁵ Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov rozlišuje uchádzačov o zamestnanie, ktorí sú nezamestnaní a záujemcov o zamestnanie, ktorí chcú zamestnanie zmeniť.

a mladiství na základe ich záujmu a posúdenia ich schopností, pracovných skúseností, kvalifikácie. Je to jeden z najvýznamnejších nástrojov ingerentného rozvoja ľudských zdrojov a zvyšovania potenciálu nezamestnanej skupiny obyvateľstva zamestnať sa a v podstate jediný nástroj, prostredníctvom ktorého sa výrazne kvalitatívne mení štruktúra pracovnej sily a zvyšuje sa jej flexibilita na trhu práce. V súčasnosti existuje dostatok vzdelávacích inštitúcií ponúkajúcich široké spektrum rekvalifikačných programov, ktoré sa v závislosti od meniacich sa potrieb trhu práce zameriavajú na odbory a profesie, po ktorých je na danom trhu práce najväčší dopyt.

Cieľom rekvalifikačných programov pre nezamestnaných a tých, ktorí chcú zamestnanie zmeniť, nie je náhrada regulárneho výchovno-vzdelávacieho systému a inštitucionálneho vzdelania, ktoré zabezpečuje školský systém v rámci prípravy na povolanie. Rekvalifikácia⁵⁶ môže však významnou mierou prispieť k zvýšeniu flexibility človeka, a tým i zvýšiť predpoklady pre pracovné uplatnenie. Rekvalifikácia je a má byť doplnkovou formou pružného prispôsobenia sa pracovnej sily konkrétnym regionálnym potrebám a možnostiam trhu práce. Ich absolvovaním by mal uchádzač o zamestnanie získať ďalšiu kvalifikáciu, špecializáciu či spôsobilosť na výkon povolania, a tým zvýšiť svoju vlastnú trhovú hodnotu, v dôsledku čoho si môže uľahčiť prístup k novému zamestnaniu, k novej pracovnej aktivite.⁵⁷

Ďalším opatrením v rámci aktívnej politiky trhu práce čiastočne odbúravajúci problém nedostatočných praktických znalostí a skúseností je absolventská prax, ktorú nezamestnanému mladému človeku sprostredkúva úrad práce sociálnych vecí a rodiny. Zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti v platnom znení upravuje právne vzťahy pri poskytovaní služieb zamestnanosti a ponúka kategórii uchádzačov o zamestnanie s krátkou, prípadne žiadnou praxou šancu rozšíriť svoje možnosti uplatnenia sa na trhu práce práve vykonávaním absolventskej praxe u zamestnávateľa. Absolventská prax na účely tohto zákona je získanie odborných zručností a praktických skúseností u zamestnávateľa, ktoré zodpovedajú dosiahnutému stupňu vzdelania absolventa školy. Jej vykonávanie napomáha predchádzaniu dlhodobej nezamestnanosti absolventov vysokých a stredných škôl a mladých ľudí, ktorí majú menej ako 25 rokov.

⁵⁶ Termín rekvalifikácia nemohol v plnej miere obsiahnuť všetky aktivity, ktoré ako jeden z najvýznamnejších nástrojov aktívnej politiky trhu práce v sebe zahŕňal, a preto nový zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov už namiesto pojmu „rekvalifikácia“ používa termín: „vzdelávanie a príprava pre trh práce“.

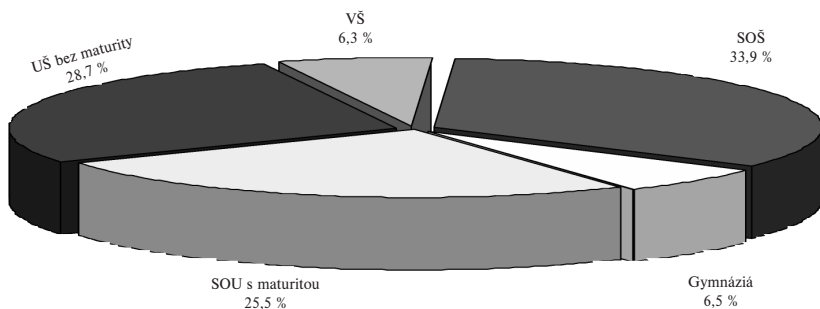
⁵⁷ Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny: *Rekvalifikácie - jeden z najdôležitejších nástrojov.*

Dostupné na internete:

http://www.upsvar.sk/rsi/nup_rsi.nsf/0/ED046C2D95F560F7C1256D2B00477F3C?OpenDocument [12/12/2005].

Štruktúra UoZ absolventov škôl podľa druhu škôl (stav ku koncu decembra 2005)

(Zdroj: Údaje ÚPSVAR. Štatistické ukazovatele ÚPSVAR k decembru 2005)

Cieľom tohto ťažiskového opatrenia je poskytnúť podporu pri vstupe do zamestnania a umožniť získať odborné zručnosti a praktické skúsenosti vykonávaním pracovných činností zodpovedajúcich dosiahnutému stupňu vzdelania evidovaným nezamestnaným absolventom v reálnom pracovnom prostredí vrátane postupného prispôsobovania sa požadovanému pracovnému výkonu u zamestnávateľa.⁵⁸ Realizácia tohto opatrenia vytvára aj podmienky na možnosť otestovania si predpokladov absolventa školy na výkon konkrétnych činností s následným možným preradením v prípade, že preukáže dostatočné schopnosti do trvalého pracovného pomeru. Vzhľadom na vysoký záujem absolventov a zamestnávateľov o výkon absolventskej praxe je tento nástroj aktívnych opatrení jedným z najúspešnejších nástrojov zvyšovania zamestnateľnosti ľudí.⁵⁹

Záver

Nezamestnanosť je prirodzeným javom slobodnej spoločnosti založenej na trhovom hospodárstve a demokracii. Nie je považovaná za vážny ekonomický, ale ani sociálny problém, ak svojim nekontrolovateľným vývojom nedobúda masový charakter. Pokiaľ sa však nezamestnanosť stáva masovou a dlhodobou, vyvoláva to nielen vážne ekonomické, ale aj sociálne, kultúrne

⁵⁸ Podľa § 51 ods. 2 zákona č. 5/2004 o službách zamestnanosti v platnom znení sa za absolventa školy na účely vykonávania absolventskej praxe považuje aj každý uchádzač o zamestnanie do 25 rokov veku bez ohľadu na to, či skončil sústavnú prípravu na povolanie a bez ohľadu na to, či získal pravidelne platené zamestnanie.

⁵⁹ Podrobné informácie o podmienkach výkonu absolventskej praxe a absolvovania vzdelávania a prípravy pre trh práce poskytne každému záujemcovi oddelenie informačných a poradenských služieb na miestne príslušnom úrade práce, sociálnych vecí a rodiny.

a psychologické problémy občanov.⁶⁰ Zvlášť u nezamestnanej mládeže a najmä mladistvých a čerstvých absolventov škôl má nezamestnanosť negatívny vplyv na osvojovanie si pracovných návykov, adaptáciu na budúci svet práce a často vedie až k existenčnej frustrácii. Navyše, u tejto skupiny obyvateľstva je toto riziko ešte vyššie, pretože v momente nadobúdania statusu nezamestnaného ešte nie sú osobnostne zrelí, často nemajú ujasnené osobné postoje, hodnoty a životné orientácie. U tejto skupiny obyvateľstva teda, viac ako u iných skupín, existuje riziko, že si osvoja status nezamestnaného a vytvorí si k tomu zodpovedajúci životný štýl, čo môže v budúcnosti do značnej miery ovplyvniť kvalitu života celej spoločnosti. Problému nezamestnanosti mládeže je preto nevyhnutné venovať osobitnú pozornosť.⁶¹ Kľúčom pre zlepšenie uplatnenia ľudí na trhu práce je predovšetkým úspešná politika zamestnanosti, moderný vzdelávací systém a motivačný systém.

Literatúra:

1. GAJDOŠOVÁ, L.: Nezamestnanosť mladých ľudí - trendy, súvislosti, regionálne diferencie, uskutočnené opatrenia. In: Práca a sociálna politika, 4, 1996, č. 7-8, s. 2-4.
2. HANZELOVÁ, E., KOSTOLNÁ, Z.: Trh práce vo svetle výskumu. In: Práca a sociálna politika, 6, 1998, č. 12.
3. Chalupová, A.: Po škole sa učenie nekončí, ale začína. In: Hospodárske noviny, 22. 09. 2005. Dostupné na internete: http://www.hnonline.sk/1-10025630-22691695-k04100_detail-c1 [12/12/2005].
4. Koncepcia štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži do roku 2007. Bratislava: Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 2001.
5. KOSTOLNÁ, Z.; SRNÁNKOVÁ, L.: Záverečná správa z výskumu: „Pripravenosť pracovnej sily na potreby trhu práce - optimalizácia dopytu a ponuky absolventov škôl“. Bratislava: VÚPSVR
6. MAREŠ, P.: Nezamestnanosť jako sociální problém. Praha: SLON, 2002.
7. MĚŘÍNSKÁ, G.: Problematika zaměstnávání absolventů - Proč jsou absolventi rizikovou skupinou a jak se čelí těmto rizikům. In: Práce & sociální politika - noviny Ministerstva práce a sociálních věcí, 12. 11. 2004.
8. Prešovský samosprávny kraj: Návrh smerovaní rozvoja regiónu NUTS II Slovensko - východ a Informatívna správa o stave prác na príprave Rozvojového plánu Slovensko - východ na obdobie 2007 - 2013.
9. Paukovič, V.: Nezamestnanosť mládeže a jej sociálne a etické dôsledky. In: Kvalita života v kontextoch globalizácie a výkonnej spoločnosti. Prešov: FF PU v Prešove, 2002. s. 138-151.
10. Rebrová, S.: Zamestnávateľia žiadajú to, čo sa absolventi neučia. In: Sme, Škola a rodina, 6.3.2001, str. 1.

⁶⁰ MAREŠ, P.: *Nezamestnanosť jako sociální problém*. Praha: SLON, 2002, s. 10-13.

⁶¹ PAUKOVIČ, V.: *Nezamestnanosť mládeže a jej sociálne a etické dôsledky*. In: Kvalita života v kontextoch globalizácie a výkonnej spoločnosti. Prešov: FF PU v Prešove, 2002, s. 139 a 142.

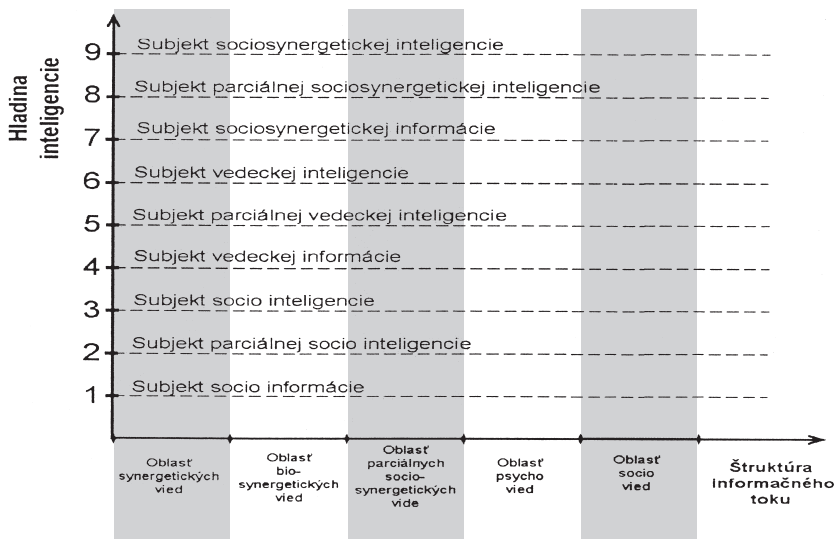
Koncentrácia a centralizácia sociosynergetickej informácie nevyhnutný predpoklad vedomostnej integrácie spoločnosti

Doc. Ing. Dušan Turan, CSc.

Fakulta priemyselných technológií v Púchove,
Trenčianskej univerzity Alexandra Dubčeka v Trenčíne

Skúmanie procesov spoločenského pohybu na úrovni jednotlivých štátnych útvarov, medzinárodných zoskupení či celej civilizácie sa dostáva na prelome tisícročí do kvalitatívne inej polohy ako tomu bolo v priebehu ostatných storočí. Vývoj vyspelej civilizácie začína determinovať historicky tretia spoločenská deľba práce, ktorá vzniká a rozvíja sa v dôsledku nástupu štvrtého výrobného faktora civilizácie. Týmto historicky štvrtým výrobným faktorom je sociosynergetická informácia⁶². Informácia tejto kvality je oným tajuplným jadrom, za ktorým sa ukrýva tzv. znalostná spoločnosť či znalostná ekonomika.

Z hľadiska kvality poznania sociosynergetická veda rozlišuje tri základné úrovne poznania – socio úroveň, vedeckú úroveň a sociosynergetickú úroveň poznania, na ktorých sa rozvíja deväť hladín inteligencie subjektu osobnosti⁶³. Rozloženie jednotlivých intelligenčných hladín osobnostných typov v spoločnosti určuje aj znalostnú úroveň spoločnosti samotnej.

⁶² Pozri: Riadenie v systémoch manažment systémov, Turan, D. IRIS Bratislava 2005, str. 142-152

⁶³ Tamtiež: str.160-166

Sociosynergetická informácia je produktom koncentrácie, centralizácie, integrácie ako aj globalizácie vedeckej informácie a vedeckej inteligencie. Tieto fenomény sa začínajú dynamicky prejavovať zhruba od 40 rokov minulého storočia, čo úzko súvisí s postupnou kulmináciou procesov koncentrácie a centralizácie kapitálu v priestore jeho kolobehu a obratu.

Koncentrácia, centralizácia a integrácia vedeckej informácie a vedeckej inteligencie sa presadzuje, popri tradične aplikovanej tímovej práci, predovšetkým vo forme hardvérovo – softvérových produktov zhmotnenej minulej práce. Je nevyhnutné zdôrazniť, že začiatky tohto procesu boli položené tam, kde bola organizovaná rozsiahla tímová práca špičkovej vedeckej inteligencie (napr. Dubno pri Moskve, Los Alamos, Silicon waley – Kalifornia a pod). V týchto prípadoch šlo o koncentráciu, centralizáciu a integráciu predovšetkým živej práce (vedeckej inteligencie) vtedy s najmodernejším zázemím zhmotnenej minulej práce vo forme prístrojového vybavenia vedy, technológií vedy ako aj rozsiahleho priemyslu vedy v intenciách možností danej spoločnosti a pre konkrétnu sféru materiálovo-technologického procesu.

Samozrejme, že obdobným spôsobom môžeme aj v súčasnosti realizovať procesy koncentrácie, centralizácie a integrácie vedeckej inteligencie, no v dôsledku nesmierne dynamického rozvoja zhmotnenej minulej práce, vo forme špičkového hardvéru a softvéru, je fyzické sústreďovanie vedeckej inteligencie na nejaké malé teritórium už historicky prekonané aj keď nie vyčerpané. V súčasnosti je reálne formovať účinnú tímovú prácu prizmou hardvérovo-softvérovej výbavy vedcov, bez toho aby sa nevyhnutne fyzicky sústreďovali. V tomto smere sa bude naďalej dynamicky zrýchľovať proces koncentrácie, centralizácie, integrácie ako aj globalizácie vedeckej informácie a vedeckej inteligencie a tým bude význam sociosynergetickej informácie ako štvrtého výrobného faktora civilizácie trvale narastať.

Rozpor medzi odchádzajúcou starou spoločenskou deľbou práce a nastupujúcou novou deľbou práce má predovšetkým mnohorozmerný a rozporuplný dopad na najdôležitejší výrobný faktor civilizácie, ktorým je živá práca. Tento najrozsiahlejší konflikt moderných dejín sa prejavuje predovšetkým na frontoch politického zápasu najrôznejších politických zoskupení v spoločnosti s konfrontačným a kontraproduktívnym dopadom na riešenie dlhodobo sa rozvíjajúceho sociálneho konfliktu v spoločnosti. Je žiaduce povedať, že v určitom reprodukčnom priestore spoločnosti sa zachovávajú pozostatky predchádzajúcich stupňov spoločenskej deľby práce, ktoré pre neznalého vyvolávajú chaos v myslení a poznaní súvislostí spoločenského vývoja.

Prvá spoločenská deľba práce historicky spočívala v holom spojení živej práce s prírodnými zdrojmi. Druhá spoločenská deľba práce sa roz-

víja v integrite troch výrobných faktorov živej práce, prírodných zdrojov a kapitálu. Tretia spoločenská deľba práce je spojená so vznikom socio-synergetickej informácie a následne sociosynergetickej inteligencie, čo znamená že sa rozvíja v rámci systémovej integrity štyroch výrobných faktorov civilizácie – živej práce, prírodných zdrojov, kapitálu a sociosynergetickej informácie. Ak v súčasnej dobe skloňujeme pojmy znalostná spoločnosť, vedomostná spoločnosť, znalostná ekonomika, vedomostná ekonomika, znalostný manažment, tak je to „znalosť“ resp. „vedomosť“ založená na informácii a poznaní sociosynergetickej kvality. Takáto znalosť resp. vedomosť však predstavuje iba špičku ľadovca štruktúry modernej spoločnosti, pod pomyselnou hladinou ktorej je ponorená v celej svojej nahote prvá i druhá spoločenská deľba práce s jej zodpovedajúcou úrovňou znalostí a vedomostí ľudí.

Z prvej spoločenskej deľby práce sa permanentne reprodukuje v štruktúre spoločenských procesov jednoduché spojenie živej práce s prírodnými zdrojmi, ktoré nevyžaduje politické a ideologické konštrukcie, nakoľko je objektívne existujúcim spojením vo vývoji ľudskej spoločnosti. Je to spojenie spravidla na primitívnej úrovni socio informačného toku, zaťažené parciálnym svetonázorovým a hodnotovým chaosom. Toto spojenie je v réžii predovšetkým prvých troch úrovní (hore uvedená schéma) intelligenčných hladín subjektu – živej práce. Z druhej spoločenskej deľby práce sa reprodujú v štruktúre spoločenského pohybu antagonistické protiklady odvíjané od:

- procesu tvorby a
- procesu odcudzovania hodnôt.

Proces tvorby hodnôt, ako dôsledok historického spojenia troch výrobných faktorov, je intenzifikovaný predovšetkým kvantitatívnym naraníťm vedeckej informácie a na nej kumulovanej zhmotnenej minulej práce človeka. Nežiaducim sprievodným javom tohto štádia procesu tvorby hodnôt je nebyvalá intenzifikácia energetických tokov v rámci tzv. vyspelých krajín civilizácie.

Proces odcudzovania hodnôt, v dôsledku živelného pôsobenia zákona nadhodnoty a zákonitosti trhu, je už tradične presadzovaný nielen čoraz ničivejšími vojnami, ale súčasne nabera v dôsledku zdokonaľovania vedeckej informácie a na nej založenej zhmotnenej minulej práce aj nové podoby – ekonomického, ekologického, ideologického, hodnotového, svetonázorového, kultúrneho a sociálneho terorizmu. Rozšírená reprodukcia pseudo-práce nabera nebyvalých rozmerov vo forme rozsiahleho zadlžovania obyvateľstva a prudko narastajúceho dlhu verejných financií práve v tých krajinách kde chaos druhej úrovne spoločenskej deľby práce kulminuje. In-

tenzifikáciu chaosu umocňujú ideológie najrôznejšieho druhu späté s konkrétnou politikou nepreberného množstva politických strán a zoskupení. Únik z tohto chaosu spoločenskej reprodukcie je možný iba za predpokladu, že tento chaos budeme spôsobilí prekonať na úrovni bytia konkrétnych jedincov v spoločnosti tým, že ich vedomostná kvalita, resp. znalostná kvalita bude dosahovať hladiny minimálne sociosynergetického informačného toku.

Sociosynergetická informácia sa stáva objektívnou súčasťou integrity výrobných faktorov civilizácie a pokiaľ vedomostná úroveň živej práce nebude dosahovať jej kvality, budovanie vedomostnej spoločnosti je prakticky nereálne. Sociosynergetická informácia ako štvrtý výrobný faktor civilizácie sa presadzuje primárne predovšetkým prostredníctvom zhmotnenej minulej práce človeka. Pokiaľ existujúca živá práca v spoločnosti nebude schopná dodržať vedomostný krok s kvalitatívnou hladinou tejto zhmotnenej minulej práce, tak dôjde k masovej degradácii živej práce a jej vypudeniu z hodnototvorného procesu.

Proces degradácie živej práce už v súčasnosti naberá na intenzite a prejavuje sa predovšetkým v nepoužiteľnosti pracovnej sily príslušnej k starej deľbe práce, v hodnototvornom procese nastupujúcej novej deľby práce v spoločnosti. Nádej vkladaná do rekvalifikácie existujúcej živej práce môže mať šancu na úspech iba za predpokladu, že jej vedomostná úroveň z hľadiska miesta a funkcie, ktorú má zastávať v novej spoločenskej deľbe práce, bude dosahovať minimálne siedmej úrovne inteligenčnej hladiny.

K tejto degradovanej živej práci je potrebné pripočítať tú časť živej práce v spoločnosti, ktorá sa formovala na procese odcudzovania hodnôt, t. j. pseudoprácou. Početnosť živej práce degradovanej procesom odcudzovania hodnôt je priamoúmerná jeho rozsahu v štruktúre spoločenskej reprodukcie. Živá práca, vypudzovaná z hodnototvorného procesu do sféry armády nezamestnaných je v určitom rozsahu ešte použiteľná po rekvalifikácii v štruktúre nastupujúcej novej deľby práce. To sa však spravidla už netýka tej živej práce, ktorá nikdy nebola zapojená do hodnototvorného procesu a je schopná žiť iba z procesu odcudzovania hodnôt.

Proces odcudzovania hodnôt predstavuje antagonistický protiklad vedomostnej spoločnosti a nie je reálne rozvíjať proces výstavby vedomostnej spoločnosti a súčasne prizmou vládnej moci reprodukovať proces odcudzovania hodnôt. V realite súčasnej politiky štátov to predovšetkým znamená, že ak bude pokračovať narastanie neproduktívneho dlhu verejných financií, zvyšovanie dopytu narastaním zadlženosti obyvateľstva, stagnácia zamestnanosti a neriešenie nezamestnanosti, tak budovanie vedomostnej spoločnosti bude iba zbožným želaním politikov. Proces odcudzovania hodnôt vo všetkých formách jeho prejavu je základňou ekonomického,

ekologického, ideologického, hodnotového, svetonázorového, kultúrneho a sociálneho terorizmu.

Európska únia svojimi krokmi v oblasti tvorby a ochrany životného prostredia dáva konkrétne východiská k negácii chaosu a k výstavbe vedomostnej spoločnosti, ale pokiaľ bude jej vývoj v područí politiky založenej na odcudzovaní hodnôt, je napĺňanie týchto zámerov priam nemožné.

Budovanie vedomostnej spoločnosti je v celom rozsahu závislé na masovom prieniku sociosynergetickej informácie do poznania konkrétnych ľudí. Je to objektívna nevyhnutnosť, o čom svedčí napríklad aj skutočnosť, že v rámci globálneho priestoru Európskej únie si nová deľba práce už dnes vyžaduje viac ako 100-tisíc odborníkov v oblasti programátorských činností. Inteligenčná hladina týchto odborníkov musí dosahovať minimálne siedmej úrovne, inak povedané, budú to odborníci disponujúci minimálne so sociosynergetickou úrovňou informačného toku. Nová deľba práce si však bude čoraz viac presadzovať ôsmu hladinu – subjekt parciálnej sociosynergetickej inteligencie. Politicky je možné otvoriť tejto budúcnosti efektívny priestor vo forme intenzívnejšieho budovania celej sústavy vzdelávania v spoločnosti, predovšetkým univerzitetnej prípravy, čo však nebude možné bez zodpovedajúceho prístrojového vybavenia vysokoškolskej vedy, technologického vybavenia vysokoškolskej prípravy, budovania priemyslu vedy a pozdvihnutia intelligenčnej hladiny vysokoškolských pedagógov minimálne na úroveň parciálnej sociosynergetickej inteligencie⁶⁴. Je to proces o to komplikovanejší, že mnoho špičkových predstaviteľov našich univerzít zotrúva v pohodlí piatej resp. šiestej intelligenčnej hladiny a nie sú pripravení na náročnejšiu tímovú prácu, ktorú čoraz viac bude vyžadovať nová deľba práce v spoločnosti. Vo svojej individuálnej genialite ani nie sú schopní pripustiť, že sú predstaviteľmi odchádzajúcej starej deľby práce, nie svojim vekom ale predovšetkým svojim myslením.

Pečať spojenia tejto inteligencie so starou deľbou práce sami prezentujú tým, že spájajú riešenie náročných úloh výstavby vedomostnej spoločnosti s potrebou politiky, politikov, politických strán a ich ideologickej nadstavby. Riešenie úloh integrácie, centralizácie a koncentrácie vedeckého poznania a vedeckej inteligencie, ako nevyhnutného predpokladu výstavby vedomostnej /znalostnej/ spoločnosti je už prizmou politiky a ideológie historicky prekonané a vlastne aj nemožné.

Politika, ideológia, parciálna hodnotová a svetonázorová orientácia – to všetko sú fenomény imanentné odchádzajúcej spoločenskej deľby práce, t. j. deľby práce ako príčiny i dôsledku integrity troch výrobných faktorov civilizácie – živej práce, prírodných zdrojov a kapitálu.

⁶⁴ Tamtiež. Str. 197-209

Vedomostná spoločnosť je imanentná novej spoločenskej deľbe práce, kde rozhodujúcu úlohu bude zohrávať sociosynergetická informácia a na nej formujúce sa najvyššie hladiny inteligencie, t.j. hladina parciálnej sociosynergetickej inteligencie a hladina sociosynergetickej inteligencie. Tieto inteligenčné hladiny nevyžadujú k riadeniu reprodukcie spoločenských procesov akúkoľvek ideológiu, politiku, politické strany či samotných politikov. Všetko toto považuje sociosynergetická veda za fenomény chaosu, ktoré sa stávajú v dobe, kedy civilizácia disponuje sociosynergetickou kvalitou informačného toku nielen disfunkčné, ale priam reakčné k riešeniu úloh spoločenského vývoja. Vedomostná spoločnosť je spoločnosťou predovšetkým občianskej kvality, kde sa parcialita svetonázorová (idealistická, materialistická, teistická a ateistická), parcialita hodnotová (hinduistická, židovská, budhistická, kresťanská, islamská, nenáboženská), chaos ideológií a politik stáva už historickým anachronizmom.

ISBN 80-89149-10-3

9 788089 149100

